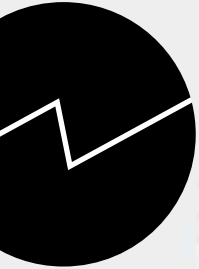

Lykken er LAKS på kroken

- Innvandring før og nå
- Jakten på tallet 5 mill.
- Når samliv gjør livet godt
- Skole – der oppveksten skjer
 - Samisk statistikk
- Fysisk aktive barn?

Statistics Norway

Statistisk sentralbyrå

Samfunnsspeilet

32 500

personer

flyttet fra Norge, mens 79 500 flyttet til landet i 2011. Flyttemønstrene endrer seg over tid. I Norge snudde trenden i 1967, da det for første gang ble større innvandring enn utvandring. Sammenlignet med 19 andre land som har størst nettoinnvandring på verdensbasis, ligger Norge på 14. plass, ifølge en FN-oversikt. I Europa inntar vi 3. plassen, viser tall fra det europeiske statistikkbyrået Eurostat.

Les beregningene for innvandring i Kåre Vassendens artikkel, side 7.

19 prosent

av alle barnehagebarn

i Norge tilbrakte 41 timer ukentlig i barnehage i 2010. De fleste hadde en 35 timers barnehageuke. Blant de ansatte var 32 prosent utdannet som førskolelærere, og 16 prosent av de pedagogiske lederne hadde dispensasjon fra utdanningskravet. Norge fyller åtte av ti UNICEF-kriterier for god kvalitet på omsorgstilbud til barn, men ikke kravet om grunnleggende utdanning i barneomsorg.

Elin Skretting Lunde skriver om kvalitet i barnehager, side 34.

37 900

– så stort var folketallet

per 1. januar 2011 i STN-området, der Sametinget gir tilskudd til næringsutvikling. Det er 17 prosent lavere enn i 1990. Sammenlignet med hele landet har de samiske bosettingsområdene nord for Saltfjellet, Sápmi, en større andel eldre personer og en mindre andel yngre og barn. 64 prosent i aldersgruppen 15-74 år er sysselsatt, og flere har høyere utdanning enn tidligere.

Les om samisk statistikk i Tove Irene Slaastads artikkel, side 40.

3/2012

Samfunnsspeilet 3/2012 – 26. årgang

Samfunnsspeilet presenterer aktuelle analyser om levekår og livsstil, og kommer ut fem ganger i året. Tidsskriftet gir viktig informasjon om sosiale, demografiske, økonomiske og kulturelle endringer i samfunnet.

Samfunnsspeilet henvender seg til deg som er samfunnsengasjert, og til deg som har bruk for å kjenne det norske samfunnet i jobben din. For studenter og skoleelever er tidsskriftet en nyttig kilde som fyller tomrommet mellom lærebøker og dagspressen.

Redaksjon: Elisabeth Nørgaard (ansv.), Natasza P. Sandbu (red.), Even Høydahl, Julie Kjølvik, Ingrid Melby, Geir Nygård, Elisabeth Rønning, Toril Sandnes, Ole Sandvik, Signe Vrålstad, Kenneth Aarskaug Wiik

Redigering: Gunn Bredevang og Helga Nordermoen (layout).

Foto: Jaro Hollan - Sametinget, Colourbox, Crestock, Studio Vest.

Design: Siri E. Boquist

Trykk: Møklegaards Trykkeri AS

Priser: Per år kr 330,- (institusjoner), kr 220,- (private). Enkeltnr. kr 65,-.

Neste nummer av Samfunnsspeilet kommer ut i oktober 2012.

Internett: <http://www.ssb.no/>

E-post: ssb@ssb.no

ISBN 978-82-537-8393-2 Trykt versjon

ISBN 978-82-537-8394-9 Elektronisk versjon

ISSN 0801-7603 Trykt versjon

ISSN 0809-4713 Elektronisk versjon

© Statistisk sentralbyrå, juni 2012.

Artikler i tidsskriftet kan ikke uten videre tas som uttrykk for Statistisk sentralbyrås oppfatning.

Ved bruk av stoff fra tidsskriftet, oppgi kilde: Samfunnsspeilet/Statistisk sentralbyrå.

Anne Turi Baklien og Trond Amund Steinset

Fritidsfiske etter laksefisk

Når villaksen bit i norske elvar 2

Kåre Vassenden

Inn- og utvandring

Hvor stor er egentlig innvandringen til Norge – nå, før og internasjonalt? 7

Helge Brunborg

Befolkningsutvikling

Slik beregnet vi når Norge ville passere 5 millioner 12

Anders Barstad

Parforhold og livskvalitet

Tilfreds med livet? Samlivet betyr mer for kvinner enn for menn 19

Elin Skretting Lunde

Utlagte sosiale miljøfaktorer for barn og unge

Skolemiljø – arena for læring og samvær 27

Elin Skretting Lunde

Kvalitet i barnehagen

Gode nok barnehager for alle? 34

Tove Irene Slaastad

Samisk statistikk 2012

Urbefolkningen i tall – samisk statistikk 40

Trond Ekornrud

Fysisk aktivitet blant barn og unge

Er barn og unge blitt mindre fysisk aktive? 45

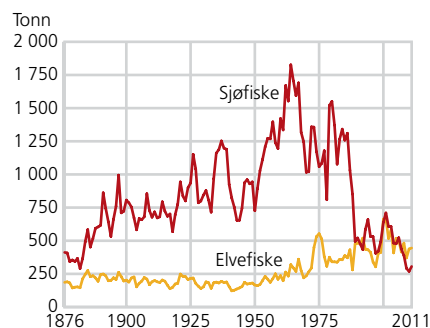
Siden sist 53

Når villaksen bit i norske elvar

For fritidsfiskaren kan lite måle seg med å overlste storlaksen. Sommaren 2011 vart det drege på land i overkant av 173 000 laks, sjøaure og sjørøye i norske elvar. Av dei vart 21 400 sleppte ut att levande. Det var om lag 70 000 laksefiskarar som stod for denne fangsten. Trass i at villaksen er under press, har den samla fangsten frå elvane halde seg godt over tid. Sjøfisket etter laks er derimot kraftig redusert dei siste tiåra.

Anne Turi Baklien og
Trond Amund Steinset

Figur 1. Sjø- og elvefiske¹ etter laks, sjøaure og sjørøye. 1876-2011. Tonn

¹ Omfattar berre avliva fisk.

Kjelde: Elvefiske og sjøfiske etter laks, sjøaure og sjørøye, Statistisk sentralbyrå.

I Noreg har vi fiska laks sidan laksen etablerte seg i elvane etter siste istid. Fram til midten av 1800-talet var laksefisket i all hovudsak matauk og ein viktig del av naturalhus-haldet. I 1860-åra kom dei første britiske laksefiskarane, gjerne kalla lakselordar, til Vestlandet. Desse vart kjende for sine karakteristiske tweedantrekk og gjorde laksefiske til ein sport.

I åra som følgde kom det stadig fleire engelske lordar til Noreg for å fiske laks. Den første sportsfiskaren i Stryn, skotten James Cowan, leigde Strynelva for ti år i 1874. Oldenelva vart frå 1871 leigd av engelskmanen Edmund Byron. Han bygde seg sommarhus og budde der fram til 1890-åra og hadde mellom anna keisar Wilhelm II av Tyskland og kong Oscar II av Sverige/Noreg som gjester (NRK 2009, 2011). Sjølv i dag er det ein og annan lakselord som oppsøker norske elvar, men det er snart historie.

Konkurranse om dei beste fiskekorta

Frå slutten av 1800-talet utvikla elvefisket seg meir og meir til sportsfiske med utleige av fiskerettar. Fram til etter andre verdskrigen var laksefisket noko som i stor grad vart utøvd av bedriftseigarar og folk frå høgare sosiale lag. I tiåra etter krigen sørgde velstandsauken for at det no er laksefiskarar frå alle sosiale lag. I dei beste elvane er det i dag stor konkurranse om dei beste fiskekorta. Kvart år blir det til dømes trekt ut nokre hundre fiskarar av fleire tusen interesserte som får kjøpe fiskekort i Altaelva. Dei første som blir trekte ut, får velje tidspunkt og fiskeplass først.

Fangst i elvane har auka etter 1970 ...

Frå registreringane tok til i 1870-åra til omkring 1970 gjekk det samla utbyttet i elvane i røynda ned, sjølv om fangsten, etter statistikken å dømme, heldt seg på om lag same nivå (sjå figur 1). Hovudforklaringa til det er at statistikken frå byrjinga av 1800-talet berre omfatta 54 elvar. Talet på elvar med registrert fangst auka monnaleg på midten av 1900-talet, og det var omkring 170 elvar i 1960-åra. I teorien skal det vere mogeleg å fiske etter laksefisk i bortimot 1 200 norske elvar og bekker. I om lag 400 av elvane kan vi fiske etter laks, medan vi i resten av dei kan få sjøaure og sjørøye.

Anne Turi Baklien er konsulent i Statistisk sentralbyrå, Seksjon for primærnæringsstatistikk. (anne.turi.baklien@ssb.no)

Trond Amund Steinset er seniorrådgivar i Statistisk sentralbyrå, Seksjon for primærnæringsstatistikk. (trond.amund.steinset@ssb.no)

I 2011 var det godt og vel 350 elvar med registrert fangst (sjå figur 2). I heile perioden det er laga statistikk, er det registrert fangst i meir enn 700 ulike elvar, men mange av desse har låge fangstar. Trass i aukande trugsmål frå mellom anna oppdrettsfisk, lakselus og lakseparasittar, har den registrerte elvefangsten auka etter 1970. Hovudforklaringa til det er den markerte nedgangen i næringsfiske etter laks i sjøen som har funne stad etter 1970. I tillegg har talet på elvar det blir registrert fangst i, auka jamt og trutt.

Fangsten i elvane har variert over tid, men det generelle nivået er høgare i dag enn før 1970. På midten av 1970-åra var det ein sterk oppgang, men toppen vart nådd i 2000-2001. Da var den totale elvefangsten 660 tonn. Ser ein på enkeltelvar, er det Tana som er den viktigaste lakseelva (sjå figur 6). Toppfangsten i Tana var i 1975. Da vart det teke 184 tonn laks, sjøaure og sjørøye.

... medan fangst av laksefisk i sjøen har stupt

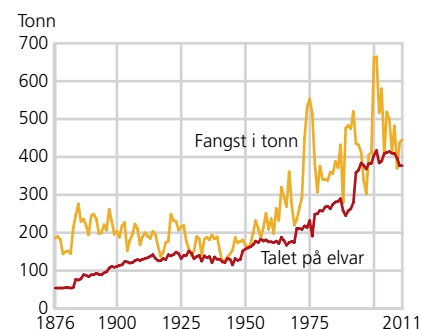
Tilhøvet mellom rapportert fangst frå sjøfiske og elvefiske har endra seg mykje frå starten i 1876 til i dag. Fram til 1989, da drivgarnfiske vart forbode, vart det fiska mykje meir laksefisk i sjøen enn i elvane. Sjøfiske etter laks var ei viktig næring for mange og hadde sin topp i 1960- og 1970-åra. Under-søkingar av lønsemda i sjøfisket i seinare tid syner at det i dag er få som har monnalege inntekter frå dette (Mørkved og Krokan 1997).

Frå 1990 til 2007 var det liten skilnad mellom fangstmengda i sjø og elv. Sterke reguleringar i sjøfisket frå og med 2008 førte til rekordlåge laksefangstar i sjøen. Sjølv om det også har vore reguleringar i elvane, har fangsten frå elvefisket vore høgare enn frå sjøfisket sidan 2008.

Redusert innsig av laks til norske elvar

Utrekningar gjort av Vitenskapelig råd for lakseforvaltning (2011) syner at innsiget av laks til norske elvar er mindre enn nokon gong. Frå 1983 til 2010 er det redusert med 59 prosent. Det er i hovudsak smålaks under tre kilo det har vorte mindre av, og grunnen til nedgangen kan knytast til overlevings-tilhøva i havet. For å kompensere for dette er fisket i elvane og ikkje minst i sjøen vorte meir og meir avgrensa i denne perioden.

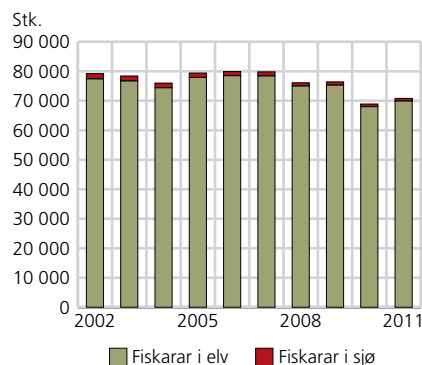
Figur 2. Fangst av laksefisk i elvane¹ og talet på elvar med fangst. 1876-2011. Tonn og stk

¹ Omfattar berre avliva fisk.

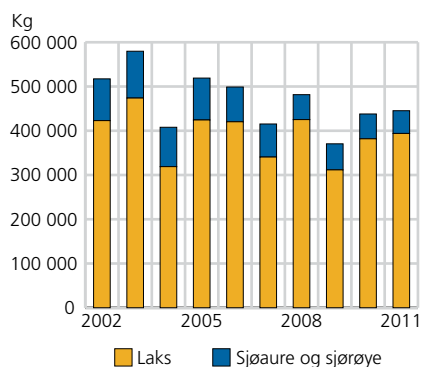
Kjelde: Elvefiske og sjøfiske etter laks, sjøaure og sjørøye, Statistisk sentralbyrå.

Figur 3. Talet på laksefiskarar i sjø og elv¹. 2002-2011. Stk

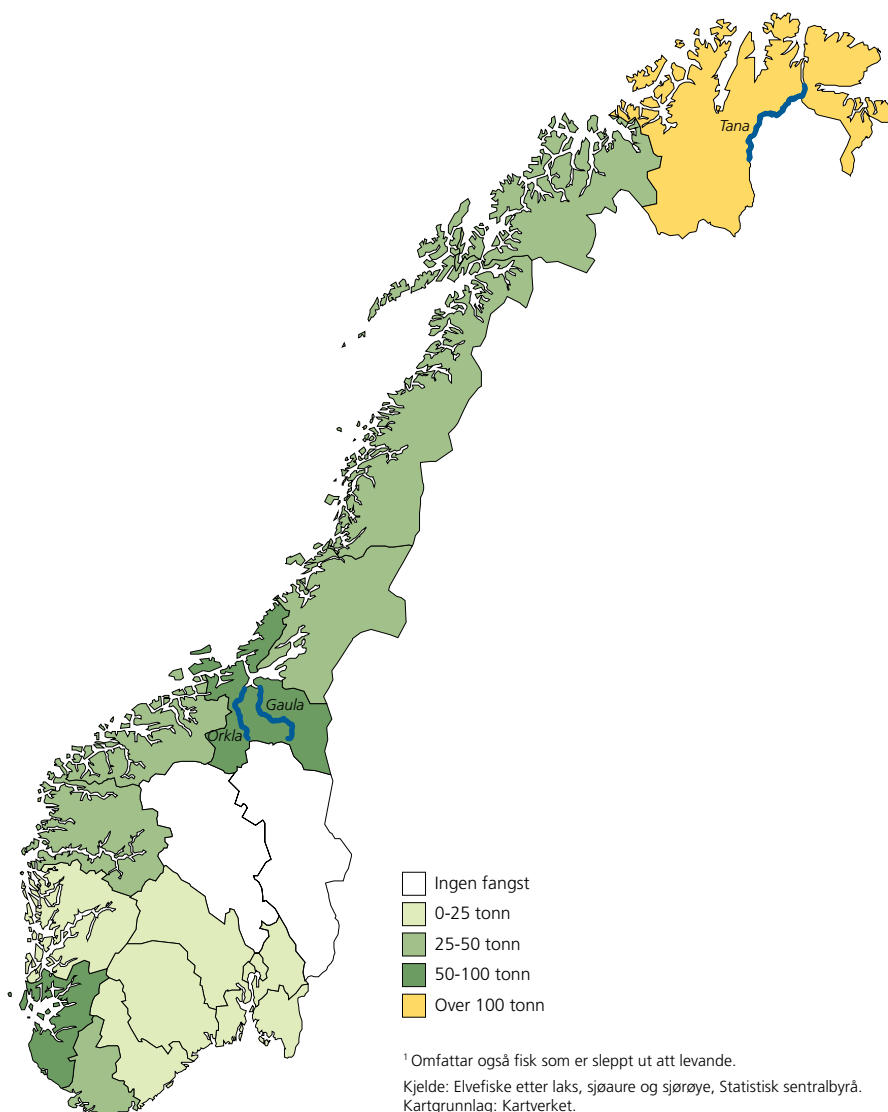
¹ Talet på elvefiskarar er rekna ut med bakgrunn i innbetalt fiskaravgift.

Kjelde: Sjøfiske etter laks, sjøaure og sjørøye, Statistisk sentralbyrå og Direktoratet for naturforvaltning.

Figur 4. Fangst av laksefisk i elvane¹. 2002-2011. Kg¹ Omfattar berre avliva fisk.

Kjelde: Elvefiske etter laks, sjøaure og sjørøye, Statistisk sentralbyrå.

Figur 5. Fangst av laks, sjøaure og sjørøye, etter fylke. 2011. Kg

¹ Omfattar også fisk som er sleppt ut att levande.

Kjelde: Elvefiske etter laks, sjøaure og sjørøye, Statistisk sentralbyrå. Kartgrunnlag: Kartverket.

Lakselus og rømt oppdrettsfisk blir rekna som dei største trugsmåla mot laks, og ein reknar med at desse faktorane er viktige årsaker til lågt innsig av laks i elvane på Vestlandet. Dette problemet har vore aukande på grunn av sterk vekst i produksjonen av oppdrettsfisk dei siste tiåra. Innslaget av oppdrettslaks i sportsfisket i elvane er estimert til 6-9 prosent dei ti siste åra.

Framleis mange utanlandske fiskarar

For å få lov til å fiske etter laks, sjøaure og sjørøye i vassdrag eller med faststående reiskap i sjøen må ein betale fiskaravgift. Ut frå innbetalt fiskaravgift har Direktoratet for naturforvaltning rekna ut talet på fiskarar i vassdraga. Ein tidsserie frå og med 2002 viser at det har blitt noko færre fiskarar sidan då, men i 2011 var det framleis 69 900 som fiska etter laksefisk i norske vassdrag (sjå figur 3). Ei mogeleg forklaring på at det var ein såpass stor nedgang i talet på fiskarar i 2011, er at fleire elvar var stengde for fiske. Vi har diverre ikkje tal som syner kor mange som fiska i dei ulike elvane.

Undersøkingar frå 2008 (Tangeland mfl.) synte at om lag 30 prosent av dei som fiska laks i norske elvar, var utlendingar. Dei fleste utlendingane kom frå Danmark, Finland, Sverige og Tyskland. Av dei norske fiskarane var det ei klar overvekt av menn. Berre 5 prosent av fiskarane var kvinner. Undersøkinga synte òg at meir enn halvparten av laksefiskarane hadde høgare utdanning, og at ein norsk laksefiskar i gjennomsnitt hadde ei bruttoinntekt på 561 000 kroner i 2008. Til samanlikning var gjennomsnittsinntekta for heiltidstilsette dette året 425 000 kroner.

Nedgang i fangsten dei siste ti åra

Etter at samla fangst i elvane nådde ein topp i 2001, har fangsten i elvane gått noko ned att. Den lågaste fangsten det siste tiåret vart registrert i 2009, 370 tonn. Etter det har det vore auke, og i 2011 var fangsten 445 tonn (sjå figur 4). Fangsten i elvane har auka etter 2009 sjølv om talet på fiskarar (figur 3) har gått noko ned. Denne auken kan ha fleire årsaker, men naturlege variasjonar i laksebestanden og sterkare regulering av sjølaksefisket er den mest nærliggjande forklaringa.

Tana har ein årleg gjennomsnittsfangst dei siste ti åra på 52 tonn. Deretter følgjer Gaula og Orkla, med høvesvis 34 og 24 tonn i gjen-

snitt per år, og i desse tre elvane er også gjennomsnittsvekta på laksen høgare enn landsgjennomsnittet. Blant fylka er det da også i Finnmark og Sør-Trøndelag ein fann dei største fangstane i 2011. Medrekna fisk som vart sleppt levande ut att, var fangsten høvesvis 113 tonn og 72 tonn i desse fylka (sjå figur 5).

Fang og slepp – opplevinga i høgsetet

I dei seinare åra har det vore satt i gang tiltak for å auke gytebestanden i vassdraga. Eit av tiltaka er fang og slepp. Det vil seie at fiskaren slepper fisken levande tilbake i elva. I somme elvar *må* holaks, vinterstøingar (laks som er utgytt) eller fisk som er under minstemålet, settast ut i elva igjen. I andre elvar er det innført kvoter. Mange sportsfiskarar vel òg å sette ut att fisken, sjølv om dei ikkje må det.

Opplysningar om kor mange fiskar som blir sleppte levande ut i elvane att, vart første gong samla inn og publisert av SSB i 2009. Ein reknar med at desse tala er noko låge dei første åra, da ikkje alle elvar har rutinar for slik innrapportering. I 2009 vart det rapportert inn at 6 700 laks og 3 400 sjøaure og sjørøye vart sett ut att. Tilsvarende tal for 2011 var 14 300 laks og 7 100 sjøaure og sjørøye (sjå figur 7). Gjennomsnittsvekta for laks var 4,3 kg i 2011. Gaula og Orkla var dei vassdraga der fang og slepp hadde størst omfang, medan Tana enno ikkje har rapportert dette.

Om vi slår saman ordinær fangst og fangsten som blir sleppt ut att levande, vart til saman 173 100 laksefiskar tekne opp frå elvane i 2011 (sjå figur 8). Dette fordeler seg på 117 000 laks og 56 200 sjøaurar og sjørøyer. Gjennomsnittsvekta for laks var 3,9 kg og for sjøaure og sjørøye 1,0 kg

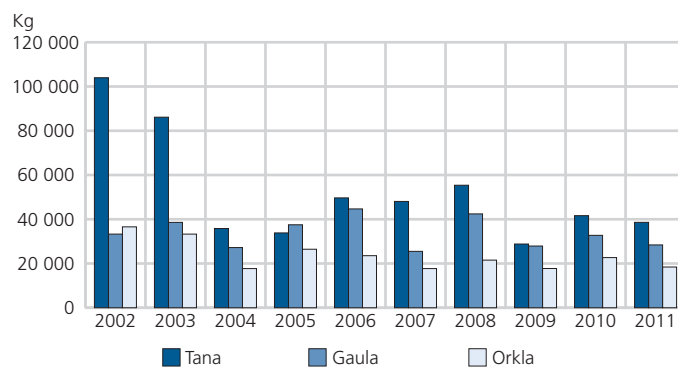
Stadig meir regulering av laksefisket

I 1989 var 15 prosent av laksevassdraga i Noreg stengt for fiske av laks av ulike årsaker. I 2011 var heile 25 prosent av elvane stengt for fiske (Langset og Staldvik 2011). I tillegg til freding er det dei siste åra teke i bruk døgnkvoter, vanlegvis på ein til tre fiskar per døgn.

Etter ei sterk avkorting av fisketida for bruk av fast fangstreiskap som laksekasser, garn og teiner i elv etter laks frå 1850 til 1900 var lengda på fisesesongen nærmast uforandra frå 1900 til 1960. Denne typen fiske vart forbode i nesten heile landet i 1980. Berre i nokre få elvar i Finnmark og i Numedalslågen har det vore opent for bruk av fast fangstreiskap etter 1980. Allereie i 1930 var det forbode å fiske i laksetrappene, og alt fiske vart forbode rett ovanfor og nedanfor dei. Den gjennomsnittlege perioden for stong- og handsnørefiske i elv etter laks er redusert frå vel 200 dagar i 1850 til om lag 75 dagar i 2010.

Det er sjøfisket etter laksefisk med fastståande garnreiskap som har vore gjenstand for dei kraftigaste reguleringane. Fisketida er gradvis korta ned frå 200 dagar i året i 1850 til under tolv dagar i 2010. Ei endring som fekk stor innverknad på fangsten, var innføring av forbod mot drivgarnsfiske frå og med 1989. Frå 1997 vart det forbode å fiske med krokarn i fylka frå og med Rogaland til Troms. I 2008 vart fisketidene korta ned enda meir, og i somme område er det ikkje opna for fiske i den ordinære sesongen.

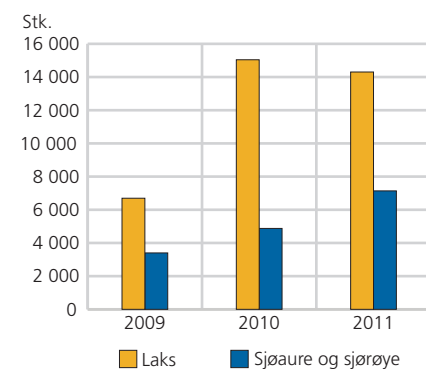
Figur 6. Fangst¹ av laks, sjøaure og sjørøye i Tana, Gaula og Orkla. 2002-2011. Kg

¹ Omfattar berre avliva fisk.

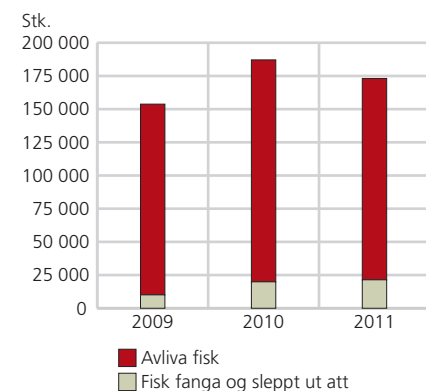
Kjelde: Elvefiske etter laks, sjøaure og sjørøye, Statistisk sentralbyrå.

Figur 7. Fisk fanga og sleppt ut att. 2009-2011. Stk

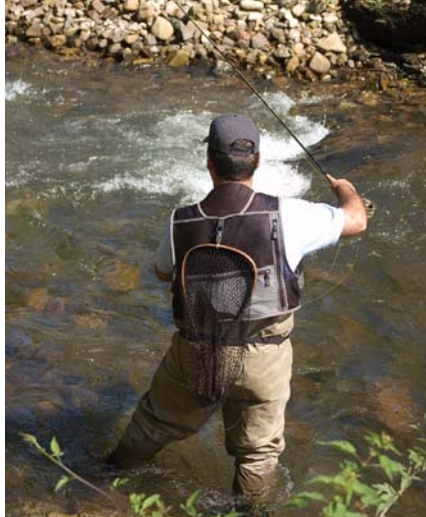

Kjelde: Elvefiske etter laks, sjøaure og sjørøye, Statistisk sentralbyrå.

Figur 8. Elvefiske etter laks, sjøaure og sjørøye. 2009-2011. Stk

Kjelde: Elvefiske etter laks, sjøaure og sjørøye, Statistisk sentralbyrå.

Referansar

Langset, M. og Staldvik, F. (2011): *Utvikling i offentlige reguleringer av laksefiske i sjø og vassdrag 1850-2010 – med hovedvekt på fisketid*, Notat nr. 5, 2011, Kunnskapssenteret for laks og vannmiljø; Namsos 2011.

Mørkved, O.J. og P.S. Krokan (1997): *Inntekts- og kostnadsforhold i det norske sjølaksefiske med faststående redskap*, Rapport til Havbeiteprogrammet PUSH og Direktoratet for naturforvaltning, Trondheim.

NINA Rapport 545, Norsk institutt for naturforskning (NINA), Lillehammer.

NRK (2009): Lakselordar og fjellklatrarar dei første turistane. (www.nrk.no/nyheter/distrikt/nrk_sogn_og_fjordane)

NRK (2011): Han er ein av dei siste lakselordane som framleis kjem til Noreg kvart år (www.nrk.no/nyheter/distrikt/nrk_sogn_og_fjordane).

Statistisk sentralbyrå (1968): *Lakse- og sjøaurefiske 1963-1966*, [Norges offisielle statistikk A 229](#).

Statistisk sentralbyrå (1983): *Lakse- og sjøaurefiske 1983*, [Norges offisielle statistikk B 491](#).

Tangeland, T., Andersen, O., Aas, Ø. og P. Fiske (2010): *Elvefiske etter anadrome laksefisk i Norge sesongen 2008*,

The Salmon Atlas (2012): (<http://www.salmonatlas.com/salmon-statistics>)

Vitenskapelig råd for lakseforvaltning (2011): *Status for norske laksebestander i 2011*, Rapport fra vitenskapelig råd for lakseforvaltning nr 3.

Laksefiske i andre europeiske land

Den atlantiske laksen er ettertrakta i fleire europeiske land. The Salmon Atlas (2012) publiserer fangststatistikk for dei beste elvane i ei rekkje land. I dei 52 beste elvane i Skottland drog fiskarane 70 600 laks på land i 2010. I desse elvane har fangsten auka med 32 prosent frå år 2000. Island har mange små lakseførande elvar. I 2010 vart det til saman fiska 55 800 laks i dei 37 beste islandske elvane. Det er ei dobling av den årlege fangsten frå 2000. Ein finn elles brukbare lakseelvar i mange europeiske land. Det største laksevassdraget i Europa er Tana, som renn langs grensa mellom Noreg og Finland. Fangsten på finsk side er vanlegvis noko større enn på norsk side.

Datainnsamling og kvalitet på statistikken før og no

Innsamlinga av fangststatistikk i norske elvar vart sett i gang i 1876 av daverande fiskeriinspektør Landmark ([Statistisk sentralbyrå 1968](#)). I innleiinga til laksestatistikk frå 1876-1879 skreiv han at han ...

«... vil sørge at give en samlet Oversigt over disses Afkastning i den heromhandlede Periode. Da Oppgave herover aldrig forhen har været meddelt, vil en saadan selvfølgelig være af stor Interesse ikke blot for den nærværende Tid, men ogsaa for al Fremtid ...»

Han var fullstendig klar over at det var ei krevjande oppgåve å lage god fangststatistikk og skreiv vidare:

«Idet jeg saaledes ingenlunde tør tillegge de framstillede resultater af mine Undersøgelser nogen høi Grad af Nøyaktighed, tør jeg dog med Sikkerhet antage, at mine Tallstørrelsers Afvigelse fra det Sande ikke er større, end at de i Hovedtrækene frembyder et korrekt Billede af Forholdene.»

Fram til 1993 vart statistikken samla inn av laksestyra, og statistikken var knytt til innbetaling av lakseskatt. Dette gjorde at det var vanskeleg å få inn rapportar ein kunne lite på. Frå 1993 vart lakseskatten borte, og fylkesmennene overtok ansvaret for å samle inn fangstrapportane og rapportere vidare til Statistisk sentralbyrå. Etter det er det grunn til å tru at kvaliteten har vorte betre. Undersøkingar har likevel synt at den reelle fangsten er noko høgare enn den offisielle statistikken syner ([Statistisk sentralbyrå 1983](#)). Dels kjem det av manglande eller forseinka fangstrapportering frå fiskarane og fiskerettshavarane, og dels på grunn av ulovleg fangst. Frå 2009 vart det påbod om innrapportering av fisk som blir sett ut att etter at han er fanga, og kvaliteten på denne statistikken er enno noko ujamn.

Hvor stor er egentlig innvandringen til Norge – nå, før og internasjonalt?

I 2011 flyttet 79 500 personer til Norge, og 32 500 personer ble registrert som utflyttet. Innflyttingsoverskuddet ble dermed nær 47 000 – det høyeste noensinne. I forhold til folketallet utgjorde dette nesten 1 prosent. Hvor høye er egentlig slike tall når vi sammenligner med historiske tall og tall fra andre land?

Internasjonale flyttinger har som andre flyttinger interesse fordi de er viktige hendelser i folks livsløp. Disse flyttingene er dessuten en faktor som påvirker befolkningens størrelse og sammensetning. Med sammensetning menes fordelingen på kjønn, alder, bosted i Norge, statsborgerskap, utdanningsnivå og andre relevante variabler. I tillegg til den umiddelbare virkningen inn- og utvandring har på størrelse og sammensetning, kommer det indirekte virkninger på sikt i form av endrede tall på fødsler, dødsfall og ved at det innenlandske flyttemønsteret kan bli et annet enn det ellers ville vært.

Som enkelthendelse er en innvandring i praksis enhver flytting til Norge som blir registrert i folkeregisteret, eller med andre ord at en person blir registrert som bosatt i Norge. Hovedregelen er at personen skal ha til hensikt å oppholde seg i Norge minst seks måneder og samtidig ha tillatelse til det. For at opphold i utlandet skal regnes som utvandring i folkeregisteret, er det flere betingelser om bolig, arbeid og familie som må oppfylles.

Fra et statistisk perspektiv er problemet med flyttinger at de er svært mye vanskeligere å telle enn både fødsler og dødsfall. Dette gjelder helt generelt, til alle tider og i alle land. Særlig er utvandring en utfordring å fange opp på en tilfredsstillende måte. Plasseringen av flyttehendelsene på rett kalenderår er ikke alltid mulig, men sett over flere år blir en del tall mer holdbare.

«Innvandring» som tallstørrelse. Brutto og netto

Ord som «innvandring» og «utvandring» brukes også om summen av enkelt-handlinger. For å være helt presis snakker en da ofte om *bruttoinnvandring* og *bruttoutvandring*. Når innvandringene er flere enn utvandringene i samme måleperiode, får en et *innvandringsoverskudd*, som er det samme som *netto innvandring* (og tilsvarende kan en si om utvandring).

Ytterligere en betydning av kortformen «innvandring» har vi i praksis i uttrykket «innvandring minus utvandring», der tall også kan være negative. Betegnelsen for det er *nettoinnvandring*. Og det er bare nettoinnvandringen vi skal holde oss til her i vår gjennomgang av statistikken.

Med bruttotall ville vi kunne fått mer informasjon. I noen sammenhenger er det bare bruttoinnvandringen som teller, som for eksempel når en er opptatt av innvandringsreguleringen. Tilgang til tall for begge flyttereiningene er nødvendig hvis en virkelig vil få et godt grep om hva som skjer.

Men av og til kan en se at det blir lagt så mye vekt på bruttoinnvandringstall at det virker som om man har glemt at de som har innvandret jo kan komme til

Kåre Vassenden

Kåre Vassenden er sosiolog og seniorrådgiver i Statistisk sentralbyrå, Seksjon for befolkningsstatistikk. (kare.vassenden@ssb.no)

å utvandre på et seinere tidspunkt, slik at virkningen på folketallet ikke blir så stor som bruttoinnvandringstallene kan gi inntrykk av. Med tall for nettoinnvandringen blir utvandringssida alltid regnet med, og da har en den nødvendige informasjonen til å vite om flyttingene gir et bidrag til folketilveksten.

Ved å holde seg til nettoinnvandring blir tilgangen til statistikk i tid og rom bedre, og dessuten får en færre kvalitetsproblemer og økt sammenlignbarhet.

Bare totaltall eller nedbryting på flere variabler?

Alle typer personer kan flytte over landegrensene. Ofte blir det likevel framstilt som om det viktige er at innvandringen gjelder for eksempel flyktninger eller arbeidstakere, eller kanskje vises det til bestemte nasjonalitetsgrupper eller religioner. Her vil vi imidlertid framholde at totaltallene også betyr noe for samfunnet. For planleggingen av for eksempel framtidige trafikksystemer er det utviklingen i folketallet som er viktig, og ikke hvor innbyggerne har sin opprinnelse. Det er derfor slett ikke meningsløst å begrense seg til tall for den samlede innvandringen.

Men når det er sagt, er det ingen tvil om at en nedbrytning av flyttetall på kjønn, alder, land og så videre kan gi en mer utfyllende forståelse av flyttestrømmene. Totaltall, enten de er netto eller brutto, får ikke fram de endringene i sammensetningen av befolkningen som skjer. Om det er de samme som flytter ut som inn over en lengre periode, eller om det er helt forskjellige personer eller kategorier, kommer ikke fram med enkle totaltall.

Dagens innvandring i et historisk lys

Før 1951 finnes det ikke fullverdig årlig statistikk for inn- og utvandring til Norge, men tilgjengelig statistikk tillater en beregning av nettoinnvandringen i alle fall fra begynnelsen av 1800-tallet. Tilfredsstillende kvalitet på disse tallene kan en imidlertid ikke snakke om før nærmere midten av 1800-tallet.

Det kan passe å begynne gjennomgangen med 1825, som regnes som startåret for den norske utvandringen til Amerika. Men først i 1843 blir det et slikt omfang på utvandringen at den kan spores i tallene.

Det en kan betegne som masseutvandring kom for alvor i gang i 1866, og foregikk i tre store og én mindre bølge fram til 1929. Mellom bølgetoppene steg nivået på nettoinnvandringen opp til null. En entydig netto innflytting viser statistikken først i årene 1917-1920, og dette gjentok seg gjennom 1930-årene. I etterkrigstida pågikk det en mindre netto utflytting fram til og med 1966.

11 560 forlot landet hvert år i 1866-1913

Utvandringen på 1800-tallet ga store utslag i statistikken. Enkelte år i utvandringsperioden utgjorde utflyttingsoverskuddet mer enn 10 per tusen innbyggere, med en topp på 15 i 1882. I absolutte tall var utflyttingsoverskuddet 28 700 personer det året. I 2011, da netto utvandring for lengst var snudd til netto innvandring, snakker vi til sammenligning om et nettotall på 47 000 personer. Men sett i forhold til folketallet utgjorde dette tallet mindre i 2011 enn i 1882, nemlig 9,5 per tusen.

Utvandringsperioden står fram i statistikken ikke bare på grunn av høye tall for enkeltår, men også ved at perioden med forholdsvis høye tall varte såpass lenge. I gjennomsnitt for de 48 årene fra 1866 til 1913 lå nettoutflyttingen på 11 560 personer hvert år, eller 5,8 per tusen innbyggere.

Flyttemønsteret snudde i 1967

Det første forvarselet om et nytt flyttemønster med innvandringsoverskudd kom i 1967. Fra da av har Norge hatt innvandringsoverskudd hvert år bortsett fra to (1971 og 1989). Fra 1971 til midten av 1980-tallet lå nettoinnvandringsnivået temmelig stabilt fra år til år (rundt 5 000 per år). Etter det ble gjennomsnittsnivået høyere, samtidig med at tallene svingte mer enn før, påvirket av økonomiske konjunkturer og nye flyktningstrømmer. Denne ustabile perioden kom til å vare fra 1987 til 2003. I løpet av den tida viste statistikken fire topper av høy nettoinnvandring, med 19 000 i 1999 som den høyeste.

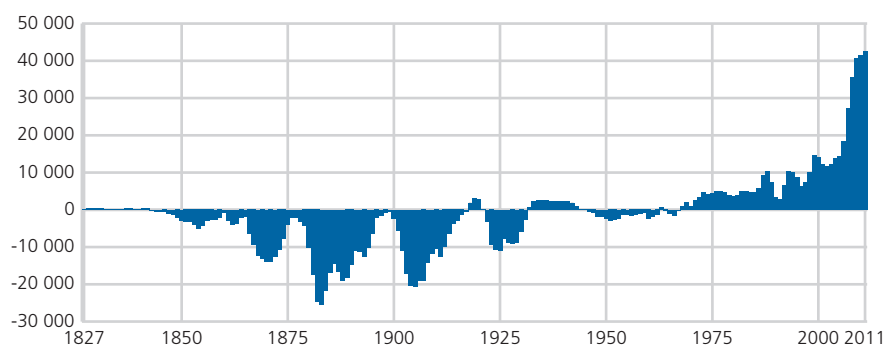
I 2004 tok en ny oppgang i nettoinnvandringstallene til, men denne gangen fortsatte veksten hvert år. I 2007 tok den et byks opp til 39 700, og i de fire neste årene har den ligget på det nivået eller litt høyere. Det utgjør mer enn en fordobling siden begynnelsen av 2000-tallet.

I alt har nettoinnvandringen i den siste femårsperioden vært på 211 000 personer. Det er omtrent det samme som nettoinnvandringen var samlet i de 23 foregående årene, altså fra 1984 til 2006, og mer enn tre ganger så mye som i de 17 årene før der igjen (fra 1967 til 1983).

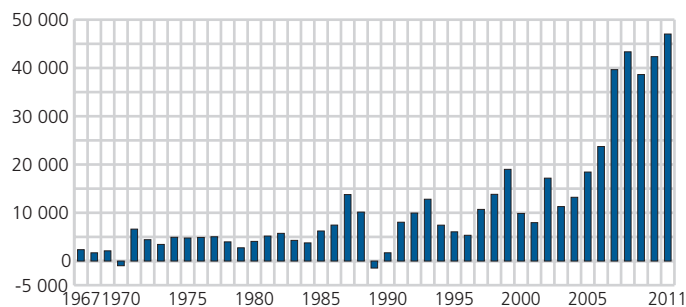
Hele innvandringsperioden fra 1967 av har nå vart nesten like lenge som den mest intense utvandringsperioden. I gjennomsnitt har den årlige nettoinnvandringen i denne tida vært på 27 000 personer, eller 2,5 per tusen innbyggere.

I løpet av perioden 1825-1930 utvandret det 683 000 personer flere enn det innvandret. Fra 1967 av har det samlede innvandringsoverskuddet kommet opp i 513 000 – akkurat

Figur 1. Nettoinnvandringen til Norge. 1827-2011. 3-års gjennomsnitt

Kilde: Befolkningsstatistikk, Statistisk sentralbyrå.

Figur 2. **Nettoinnvandringen til Norge. 1967-2011**

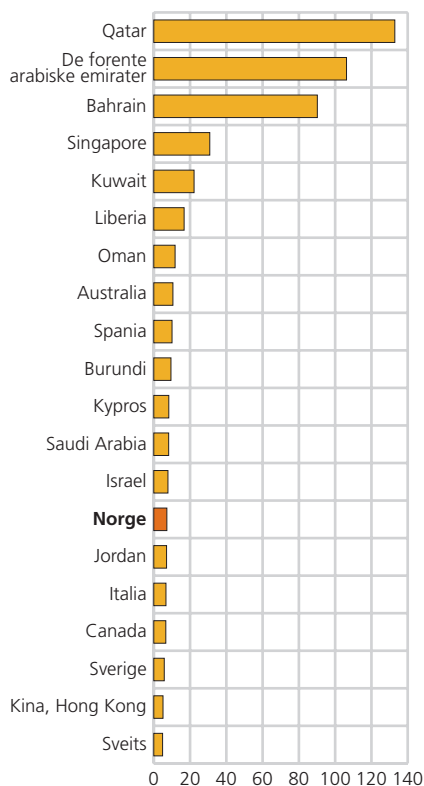
Kilde: Befolkningsstatistikk, Statistisk sentralbyrå.

tre firedeler av utvandringsperiodens overskudd når en måler i absolutte tall.

Internasjonal flytting er på ingen måte noe nytt i norgeshistorien. Også om vi bare er opptatt av perioder med innvandringsoverskudd, finner en det også i tidligere tider. Det nye de siste 45 årene er verken at noen i det hele tatt flytter til eller fra Norge, eller at det flytter flere inn enn ut. Det nye, i alle fall hvis en begrenser seg til de årene en har statistikk for, er at nettoinnvandringen rett og slett er betydelig større enn den var tidligere. At den involverer helt andre land enn tidligere er også nytt, men det tar vi ikke opp her.

Sammenligning med andre land

Når en vil sammenligne norske tall med tall for andre land, er hovedproblemet at mange land mangler tall overhodet, eventuelt at det utgis statistikk med lengre tids forsinkelse, og ofte blir de ikke endelige før en ny folketelling har gjort det mulig å revidere tallene. I noen tilfeller finnes nok tallene, men de er vanskelig tilgjengelige for brukerne, spesielt brukere i andre land. I Europa står det litt bedre til, men også her har mange land en lang vei å gå før brukerne er fornøyde. EUs forordning om migrasjonsstatistikk har virket i tre år, men den har på langt nær løst alle problemer.

Figur 3. **Nettoinnvandring per 1 000 innbyggere i de 20 landene med høyeste verdier. 1. juli 2005-1. juli 2010**

Kilde: UNdata.

Slike grunner gjør at vi må basere oss på en god del beregnede tall for å kunne plassere Norge i en internasjonal rangering med hensyn til størrelsen på nettoinnvandringen.

Den internasjonale statistikktilgangen og -kvaliteten gir ekstra grunn til å overse små forskjeller, særlig for enkeltår. Her er det absolutt grunn til å se flere år under ett, slik at vi får jevnet ut både tilfeldige svingninger og noen av forskjellene i registreringsrutiner, datakvalitet og statistikkproduksjonsmåter.

Tall for 202 land fra FN ...

På ei liste tatt ut fra FN-databasen UNdata (UNdata 2012) over 202 land med minst 100 000 innbyggere og deres nettoinnvandring per 1 000 innbyggere for årene 2005-2010, kommer Norge med sine 7,2 per tusen ut med den 19. høyeste nettoinnvandringen. Lista toppes av de tre golfstatene Qatar, De forente arabiske emirater og Bahrain, alle med 90 per tusen eller mer. Disse landene utgjør et helt eget tetsjikt i verden når det gjelder størrelsen på nettoinnvandringen. Singapore, Kuwait og Liberia danner så ei neste høyinnvandringsgruppe, med et nivå på 16-30 per tusen. Etter disse landene blir det mer jevnt mellom landene, og det er der Norge befinner seg – forholdsvis langt framme.

Det første europeiske landet på lista er Luxembourg på 8. plass, med 173 i nettoinnvandring per tusen innbyggere. Et gammelt innvandringsland som Australia finner en her på 105 per tusen, like foran Spania. Også Israel er et kjent innvandringsland, og kommer nå så vidt foran Norge, mens for eksempel Canada, USA og New Zealand ligger etter Norge på lista. Av europeiske land kommer også Kypros så vidt høyere enn Norge på denne oversikten.

... og statistikk for Europa

Et annet sammenligningsgrunnlag er innsamlede tall fra EUs statistiske kontor Eurostat for 43 europeiske land (Eurostat 2012). Etter å ha unntatt småland som San Marino og Andorra blir bildet i Europa på slutten av perioden 2000-2010 at Luxembourg ligger høyest på lista og med god margin til de neste landene. Sveits har i flere år tatt andreplassen, men i 2010 var det Russland som fikk den plasseringen. I gjennomsnittstallene for de tre årene 2008-2010 blir Norge nummer 3, litt etter Sveits og litt foran Belgia, Sverige og Italia.

Avstanden mellom landene som ligger på Norges nivå, er såpass liten at rangeringen lett endres fra år til år. Ser en på tida før finanskrisa, lå også Spania, Kypros, Irland og Island høyt og en god del høyere enn Norge.

Uansett hvordan en analyserer tallene, får en at nettoinnvandringen til Norge nå ligger høyt i forhold til det den ligger på i de fleste av verdens land. Enkelt sagt tilhører Norge den tidelen av land i verden som har den høyeste nettoinnvandringen i forhold til folketallet. Innenfor Europa er det bare ett eller to land som kan oppvise høyere nettoinnvandring. Tidligere har Norge ligget nærmere gjennomsnittet for verdensdelen.

Norsk innvandring kan nå måle seg med nivået vi for tida finner i de klassiske innvandringslandene som USA, Canada og Australia.

Norge har høy innvandring

Noen titusener i årlig nettoinnvandring til Norge kan umiddelbart synes lite i forhold til et folketall på 5 millioner. Men sammenlignet med tidligere tider og med andre land er det grunnlag for å karakterisere den nåværende innvandringen til Norge som svært høy. Dens bidrag til folketilveksten er tydelig. Virkninger på sammensetningen av befolkningen vil det også være, men de har vi ikke berørt her.

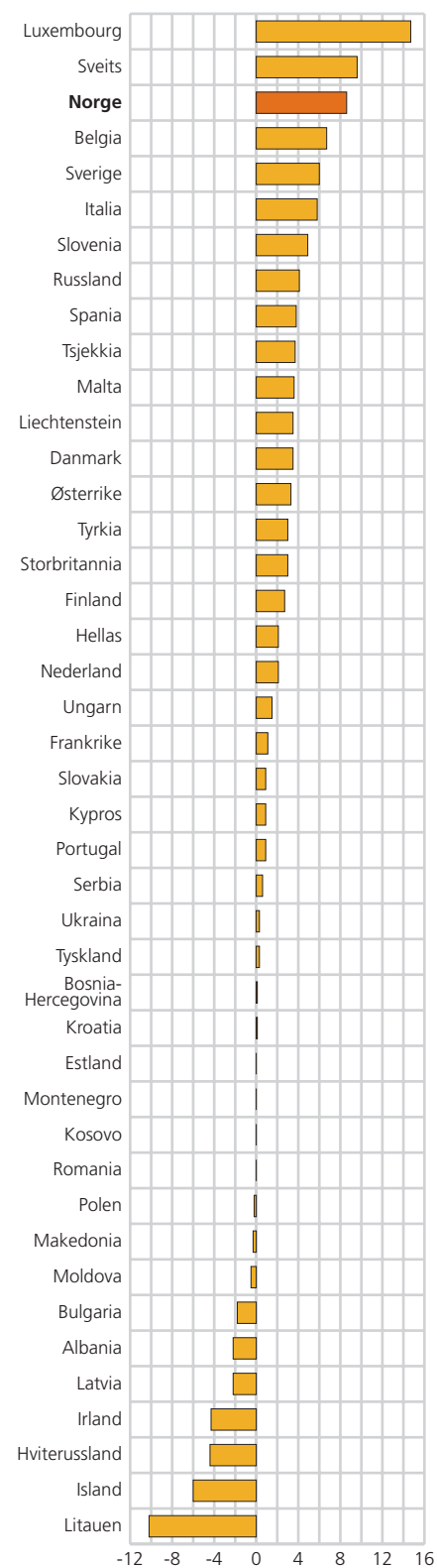
Beskrivelser av pågående flyttestrømmer har imidlertid begrenset holdbarhet. Når det gjelder flyttinger, har historien vist oss at endringer kan skje raskt.

Referanser

Eurostat (2012): Eurostats statistikkdatabase.
Oppslagsord: 'Database by themes' – 'Population and social conditions' – 'Demography' – 'Demography – National data' – 'Demographic balance and crude rates (demo_gind)', (http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/statistics/search_database)

UNdata (2012): United Nations, Department of Economic and Social Affairs, Population Division, World Population Prospects: The 2010 Revision, New York, 2011 (comprehensive Excel tables), Net migration rate, medium variant. (<http://data.un.org/>)

Figur 4. Nettoinnvandring per 1 000 innbyggere i 43 europeiske land. Gjennomsnitt av de årlige tallene 2008-2010

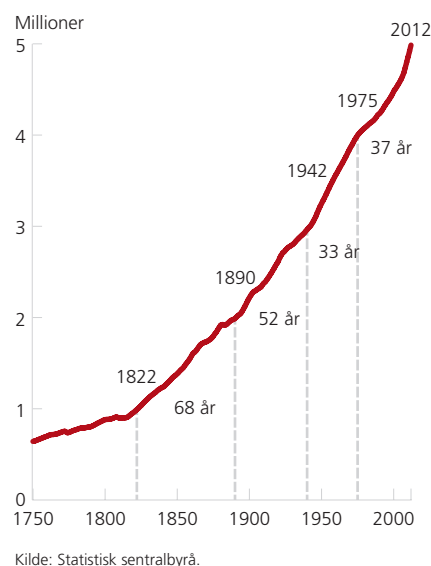
Kilde: Eurostat.

Slik beregnet vi når Norge ville passere 5 millioner

Da folketallet passerte 5 millioner i mars i år, fikk det stor offentlig oppmerksomhet. Datoen ble anslått og publisert av Statistisk sentralbyrå en måned før, men det knyttet seg stor usikkerhet til om passeringen ville skje på den annonserte dagen. Mediene var opptatt av hvem nummer 5 millioner ville bli, når neste million ville passerer, og årsakene til og konsekvensene av den raske befolkningsveksten.

Helge Brunborg

Figur 1. Norges folkemengde 1750-2012 og antall år mellom passeringen av hver million

Norges folkemengde ble tidligere funnet i folketellinger, som har vært holdt om lag hvert tiende år de to siste århundrene. Siden 1964 er folketallet funnet ved opptelling av hvor mange personer som er registrert i Det sentrale folkeregister (DSF) som bosatt. Tallet omfatter ikke dem som er på kortvarige opphold i Norge (under seks måneder), asylsøkere som venter på at søknaden skal avgjøres, turister eller personer som er her ulovlig.

Forrige gang vi rundet en hel million var i 1975. Statistisk sentralbyrå (SSB) var lite opptatt av dette, og passeringen fikk ganske beskjeden mediedekning. I VG 10. februar 1975 var det bilde av en baby født 4. februar, som ble antatt å være nummer 4 millioner. I ettertid har det imidlertid vist seg at 4 millioner først ble passert 16. februar, fordi befolkningsveksten ble mindre i 1975 enn året før på grunn av sterkt fallende fødselsrate.

Hva viste befolkningsframskrivningene?

Befolkningsframskrivninger laget av SSB på 1970-tallet viste at folketallet kunne kulminere på 4,7 millioner rundt 2050 og deretter avta (Brunborg 1974). I de offisielle framskrivningene fra den tiden kom folketallet lenge ikke opp i 5 millioner i det hele tatt (blant annet fordi framskrivningshorisonten var mye kortere enn i dag). Det var først i 1990-framskrivningen at folketallet kom over 5 millioner (i 2021), og det var i et høyalternativ som ble vurdert til å være lite realistisk.

Befolkningsframskrivningen fra 1999 viste at 5 millioner ville bli passert i 2025, ifølge hovedalternativet (se tekstboks om begrepene). Men en kraftig økning i innvandringen, særlig siden 2004, da grensene ble åpnet for arbeidsinnvandring fra nye EU-land, bidro til rekordhøy befolkningsvekst, som vist i figur 1. Fra og med 2008 har framskrivningene indikert at Norge ville passere 5 millioner mennesker allerede i 2012.

Stor medieinteresse

I løpet av 2011 kom det stadig flere henvendelser til SSB fra aviser og andre medier om når Norges folketall vil passere 5 millioner. Svaret var lenge at dette ville skje i mars-april 2012, men anslagene var usikre. For eksempel tydet den uvanlig store befolkningsveksten i tredje kvartal 2011 (som vist i figur 3) på at passeringen kunne skje allerede i slutten av februar.

I november i fjor ble det nedsatt en liten gruppe som skulle følge med på utviklingen og planlegge publiseringen. Det ble tidlig klart at den store interessen ville gjøre det nødvendig å anslå og publisere datoen for passeringen av

Helge Brunborg er demograf og seniorforsker i Statistisk sentralbyrå, Gruppe for demografi og levekår. (helge.brunborg@ssb.no)

5 millioner i god tid før selve passeringen ville finne sted, da mediene trengte tid til å forberede hvordan de skulle håndtere dette. Vi måtte blant annet ta stilling til spørsmål som:

- Hvordan bør vi anslå datoen for passering av 5 millioner?
- Hvor sikkert er anslaget?
- Når bør datoen kunngjøres?

Hvordan kartla vi utviklingen?

For å kunne følge godt med på befolkningsutviklingen begynte vi på nyåret å telle opp antall personer som er registrert som bosatt i Norge i folkeregisteret, hver virkedag, det vil si fem ganger per uke (se tekstboks). Opptellingen gikk raskt – den tok bare noen minutter hver gang.

Folkeregisteret inneholder i dag opplysninger om 7,7 millioner personer, inkludert 2,1 millioner døde og 0,5 millioner utvandrede, det vil si alle som har fått fødselsnummer siden opprettelsen av registeret i 1964. Dessuten er det 1,3 millioner personer som er tildelt et såkalt D-nummer fordi de har en viss tilknytning til Norge, men ikke regnes som bosatt. Det vil si at de er registrert i folkeregisteret fordi de har eiendom eller annen formue i Norge, er på korttidsarbeid, ikke hadde intensjon om å bo her lenger enn seks måneder, eller ikke har bodd her i det hele tatt. Asylsøkere som venter på behandling av søknad, får vanligvis ikke D-nummer, men de kan få det hvis de trenger bankkonto eller lignende.

Det er imidlertid et problem for statistikere at det tar en viss tid fra en hendelse, for eksempel en fødsel, finner sted til den blir registrert i folkeregisteret. Dette skjer vanligvis raskest for fødsler, nesten like raskt for dødsfall og innvandring, men tar ofte lang tid for utvandring (se figur 2).

De fleste fødsler og dødsfall blir registrert av helsepersonell, og innvandring av ikke-nordiske statsborgere blir først registrert av politiet. UDI registrerer de som har fått oppholdstillatelse, og det tar vanligvis litt tid før de kommer inn i folkeregisteret.

Utvandring er altså hovedutfordringen ved en detaljert overvåking av befolkningsutviklingen. Dette skyldes at kravet om registrering av flytting til utlandet ofte ikke blir overholdt. Personer som flytter fra landet, har som regel ikke noe insentiv for å registrere flyttingen, og det er heller ingen sanksjoner hvis de ikke gjør det. Mange uregistrerte utvandring blir imidlertid fanget opp etter en viss tid, blant annet ved retur av selvangivelser.

Selv for de utvandring som blir meldt til folkeregisteret av utflytterne selv, er datoen for dette ofte omtrentlig og avviker fra den faktiske flyttedatoen. Flyttinger mellom de nordiske land blir imidlertid ganske raskt og nøyaktig registrert, da informasjon om slike flyttinger utveksles mellom til- og fraflyttingslandet.

SSB sendte i 2011 ut spørreskjema til 215 000 personer med utenlandsk bakgrunn. Skjemaet hadde spørsmål om utdanning fra utlandet og ble sendt til alle i aldersgruppen 20 år og over, som var registrert med ukjent utdanning i SSBs register over befolkningens høyeste utdanning. Om lag 22 000 av disse kom i retur fra posten, de fleste trolig fordi adressaten hadde flyttet eller utvandret. Slike returer kan være med på å danne grunnlag for at folkeregisteret registrerer en del utvandring i ettertid, etter nærmere undersøkelser.

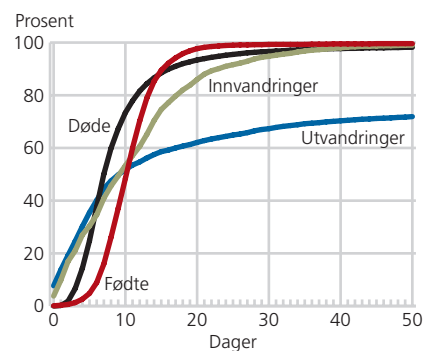
Om begreper

Befolkningsframskrivning er en beregning av en mulig framtidig befolknings størrelse og sammensetning, vanligvis med hensyn til kjønn, alder og bosted (kommune). Dette gjøres ved å anvende sannsynligheter for dødsfall, inn- og utvandring og fødsler etter kjønn og alder.

For å ta hensyn til usikkerheten om utviklingen framover lager vi flere forskjellige beregninger, med *alternative forutsetninger* om fruktbarhet, dødelighet, innenlandsk flytting og innvandring.

Det sentrale folkeregisteret ble etablert av SSB i 1964 på grunnlag av Folke- og boligtingen 1960. I 1991 ble det overført til Skattedirektoratet. Folkeregisteret mottar daglig elektroniske meldinger om fødsler, dødsfall, inn- og utflyttinger med mer fra de lokale folkeregistrene i landet. Disse meldingene blir hver kveld overført til SSB på Kongsvinger, som legger meldingen inn i vår statistikkversjon av folkeregisteret.

Figur 2. Fordeling av antall dager mellom når en hendelse skjedde, og når den ble registrert.¹ Prosent

¹ For hendelser registrert i perioden 1.9.2011-18.1.2012. Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Dette kan skje flere år etter utflyttingen. For de utvandringene som ble registrert i 2011, ble den eldste antatt å ha skjedd helt tilbake til 1987.

En måneds «etterslep»

SSB setter strek for meldinger fra folkeregistret én måned etter utløpet av den perioden vi ser på, vanligvis ett kvartal eller ett kalenderår. Det gjør også de andre nordiske statistikkbyråene. Etter én måned telles altså folkemengden opp. Det er dette folketallet som publiseres, for eksempel for 1. januar eller 1. april 2012. De meldingene som kommer inn deretter, blir overført og registrert for neste periode. Disse blir imidlertid stort sett oppveid av meldinger som ikke rakk å komme med for tidligere perioder, da ingen meldinger blir «kassert». Men i perioder med store endringer, for eksempel ved økende innvandring, vil antall registrerte hendelser kunne bli for lavt (eller for høyt).

Figur 2 viser et eksempel på hvor raskt registreringen skjer. For de hendelser som ble registrert i perioden 1. september 2011-18. januar 2012, ble 99,3 prosent av fødslene, 96,8 prosent av dødsfallene, 95,5 prosent av innvandringene og 73,1 prosent av utvandringene registrert innen 31 dager etter den oppgitte datoen for når hendelsen fant sted. Hendelser som økte folketallet, ble altså registrert raskere enn de som reduserte det.

Forsinkelsen i meldingsgangen gjør at det som regel er en viss forskjell mellom det folketallet som blir opptelt på en bestemt dag, og det folketallet vi finner ved å telle opp for den samme dagen én måned etter. Denne forskjellen, som kalles «etterslep», er imidlertid ikke konstant. Den har variert fra om lag 3 500 til -100 de siste to årene. Dette kompliserer beregningen av den eksakte datoen for når folkemengden passerer et gitt nivå, i dette tilfelle 5 millioner.

Datoen ble beregnet ...

Den hyppige opptellingen ga oss en rekke observasjoner av folketallet for de siste årene: månedlige siden 1. januar 2005 og nesten daglige siden 1. januar 2012. Det var likevel ikke opplagt hvordan disse observasjonene skulle brukes for å forutsi datoen for passeringen av 5 millioner:

- Hvilken metode skulle vi bruke? Skjønn, grafikk eller matematiske formler (økonometri)?
- Hvor lang tidsserie skulle vi bruke? Dersom vi brukte alle tilgjengelige data siden 2005 eller lenger tilbake, ville «gamle» data få for stor vekt. Dersom vi bare brukte data for 2012, ville tilfeldigheter i befolkningsutviklingen de siste ukene kunne få for stor vekt.
- Det omtalte etterslepet for 1. januar 2012 ble etter hvert kjent. Men hva skulle vi anta om etterslepet for andre datoer?

Vi valgte å bruke såkalt lineær regresjonsanalyse, som antar at utviklingen i folketallet følger en rett linje for den perioden vi ser på. Dette gir en god beskrivelse av utviklingen for en såpass kort periode som noen få måneder, blant annet betyr sesongvariasjoner i fødsler lite. Metoden beregner altså hvilken rett linje som best beskriver utviklingen, slik at summen av avvikene fra den rette linja blir minst mulig (på fagspråket kalt minste kvadraters metode).

Vi forsøkte også ikke-rette kurver (som andre- og tredjegradspolynomer), men de ga lite realistiske resultater. Vi estimerte altså koeffisientene i en lineær regresjonsmodell og beregnet hvilken dag den rette linja ville krysse 5 millioner.

Siden det ikke var opplagt hvilken observasjonsperiode som ville være den optimale, gjorde vi den statistiske analysen for tre observasjonssett:

- Månedlige observasjoner siden 1. januar 2011 samt den *siste* daglige observasjonen for 2012.
- Månedlige observasjoner siden 1. januar 2011 samt *alle* daglige observasjoner for 2012.
- Bare observasjoner for 2012.

For tidsserien var det «riktige» folketallet, det vil si opptelt én måned etter (med «etterslep»), kjent for den første dagen i hvert kvartal for 2011 og tidligere år. Men for ferske observasjoner var dette naturlig nok ikke kjent. Dersom vi skulle bruke de daglige observasjonene av folketallet til å anslå når det ville passere 5 millioner, måtte vi anta noe om etterslepet for å kunne beregne det «faktiske» folketallet for hver dag. Anslaget for etterslepet ble lagt til det tallet som ble funnet ved den daglige opptellingen. Etter at etterslepet for 1. januar 2012 (1 184) ble kjent den 1. februar, gikk vi over til å anta et etterslep på 1 200.

Beregningen av datoen for passering av 5 millioner ble gjort hver gang det kom en ny opptelling av folkemengden, det vil si hver virkedag. De ulike observasjonsperiodene ga nesten de samme anslagene for passeringsdagen. Forskjellen mellom tidligste og seineste anslag var 11 dager på det meste og vanligvis om lag én uke. Jo nærmere vi kom 5 millioner, jo mindre ble forskjellen.

... og offentliggjort fire uker før

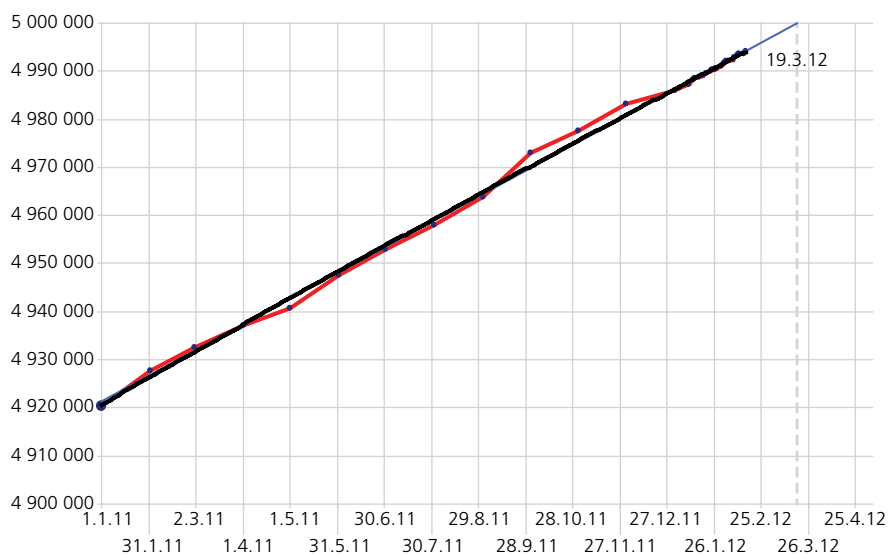
Vi kom fram til at den anslåtte datoen for passeringen av 5 millioner burde publiseres minst tre uker før det sannsynligvis ville skje. Den 27. januar ble det kunngjort på SSBs nettsider at den antatte datoen ville bli publisert den 15. februar, se [SSB \(2012\)](#).

Den 14. februar beregnet vi passeringsdatoen med de observasjonene vi da hadde. Anslagene ble basert på de tre observasjonssettene som er nevnt ovenfor og resulterte i henholdsvis 12., 19. og 18. mars. Vi valgte anslaget på 19. mars for å balansere hensynet til ferske og gamle observasjoner, som diskutert ovenfor.

Figur 3 viser de observasjonene dette anslaget ble basert på, og den rette linja som da ble beregnet. I figuren krysser denne linja 5 000 000 den 19. mars. Den 15. februar ble det annonsert at «Mandag 19. mars 2012 runder Norge 5 millioner innbyggere», se [SSB \(2012\)](#).

Det var imidlertid ett scenario vi var engstelige for, nemlig at befolkningsstatistikken for 1. kvartal, som

Figur 3. **Folketall og beregnet trend per 14. februar 2012. Månedlige observasjoner for 2011 og daglige observasjoner for 2012**

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

skulle offentliggjøres 20. mai, ville vise at folketallet 1. april var *under* 5 millioner. Dette kunne ikke utelukkes. Det ble derfor gjort en statistisk analyse av tidsrekken med data for folketallet og hvor mange dager som trengtes for å få en vekst på 6 459 personer, som var det som gjensto på 5 millioner den 14. februar. Analysen viste at det var 85 prosent sikkert at Norge ville få 5 millioner innbyggere innen utgangen av mars.

Hvem er med, og hvem er ikke med?

Folkeregisteret gir ikke noe eksakt bilde av hvor mange som egentlig oppholder seg i Norge. Ikke alle som er her mer eller mindre permanent, skal være med i registeret. Som tidligere nevnt gjelder dette blant annet personer på kortvarige opphold (under seks måneder) og asylsøkere. På den annen side er det en del personer som har utvandret uten at dette er blitt registrert, og som derfor står feilaktig oppført i folkeregisteret som bosatt. Vi har ikke nøyaktige tall for disse faktorene, som trekker i hver sin retning og opphever hverandre til en viss grad, men vi vet ikke med hvor mye.

Den 1. mars i år var det 15 900 personer som oppholdt seg i asylmottak (opplysninger fra UDI). Av disse hadde 2 500 fått oppholdstillatelse (og var allerede eller skulle registreres i folkeregisteret), 3 300 ventet på vedtak, 3 800 hadde ikke-endelig vedtak, 5 000 pliktet å reise fra landet (ulovlig opphold), og det var 1 300 andre. Minst 13 400 oppholdt seg altså på asylmottak uten å være registrert i folkeregisteret. Av disse hadde 10 700 vært her mer enn seks måneder.

Zhang (2008) har estimert at 18 000 personer oppholdt seg ulovlig i Norge ved inngangen til 2006, men med en stor usikkerhet (nedre grense 10 500 og øvre grense 31 900 i et 95 prosent konfidensintervall), og med stor sannsynlighet for at tallet siden har vært både høyere og lavere.

Konklusjonen er at det er en del personer som oppholder seg i Norge uten å være registrert som bosatt (blant annet asylsøkere og personer på korttidsarbeid). Noen av disse skal heller ikke være det ifølge reglene, men noen av dem burde kanskje vært det, for å få et bedre anslag på det faktiske folketallet. For mange formål er det dette som er av størst interesse, for eksempel for planlegging av offentlige tjenester innenfor helse, utdanning og transport. På den annen side er det mange som står oppført i folkeregisteret som ikke lenger bor i landet (utvandrede).

Folkeregisteret gir altså ikke et helt eksakt bilde av hvor mange som bor i landet, og spesielt ikke av hvor mange som oppholder seg her på et gitt tidspunkt. Det kan være grunn til å minne om at folkeregisteret primært ble etablert som et administrativt, det vil si et juridisk register, særlig for skatte- og trygdeformål. Etter hvert har det også blitt meget viktig for statistikk og forskning, der behovene kan være forskjellige fra de administrative og juridiske.

Person nummer 5 millioner

Denne personen kunne være et nyfødt barn eller en som flyttet til landet. SSB verken kunne eller ville si hvem denne personen kanskje kunne være. Sannsynligheten er imidlertid større for at det var en innvandrer enn et nyfødt barn, da rundt 2/3 av befolkningsveksten skyldes innvandringsoverskudd (innvandring minus utvandring) og 1/3 fødselsoverskudd (fødte minus døde). Men det er kanskje riktigere å se på fordelingen av nykommerne til riket. I 2011 innvandret det 79 498 personer, og det ble født 60 220 barn, det

vil si at av tilgangen på nye personer utgjorde innvandrere 57 prosent, eller litt over halvparten.

Dersom vi på *forhånd* skulle ha pekt ut person nummer 5 millioner, måtte vi ha visst nøyaktig tidspunkt for alle fødsler, dødsfall, innvandring og utvandring, det vil si registrering i såkalt sann tid, og det vet vi selvsagt ikke. Mangelen på klokkeslett gjør at det heller ikke i ettertid vil være mulig å si hvem som ble registrert som nummer 5 millioner.

Men viktigere er det at SSB av personvern hensyn uansett ikke ville ha bidratt til å identifisere denne personen. Vår oppgave er å publisere statistikk og analyser, ikke å identifisere enkeltpersoner, noe statistikkloven heller ikke tillater.

Stor pågang fra mediene

Medieinteressen ble enda større enn vi hadde forventet. Den bygde seg opp etter at datoen ble annonsert den 15. februar, og kulminerte den 19. mars. Så å si alle landsdekkende medier hadde innslag om passeringen, inkludert NRK Dagsnytt, Dagsnytt 18, Dagsrevyen, Supernytt (barne-TV) og Norgesglasset, TV2 Alltid nyheter, P4, NTB samt de fleste riksaviser og trolig også de fleste lokalaviser. Helseministeren besøkte Akershus universitetssykehus i Lørenskog for å spise kake og feire den symbolske millionbabyen.

Skjedde det virkelig 19. mars?

Etter at datoen var publisert, fortsatte vi å telle opp folkemengden og estimere nye anslag for når passeringen ville skje, for å følge med på utviklingen. Vi var som nevnt spesielt opptatt av at 5 millioner ble nådd i mars og ikke i april.

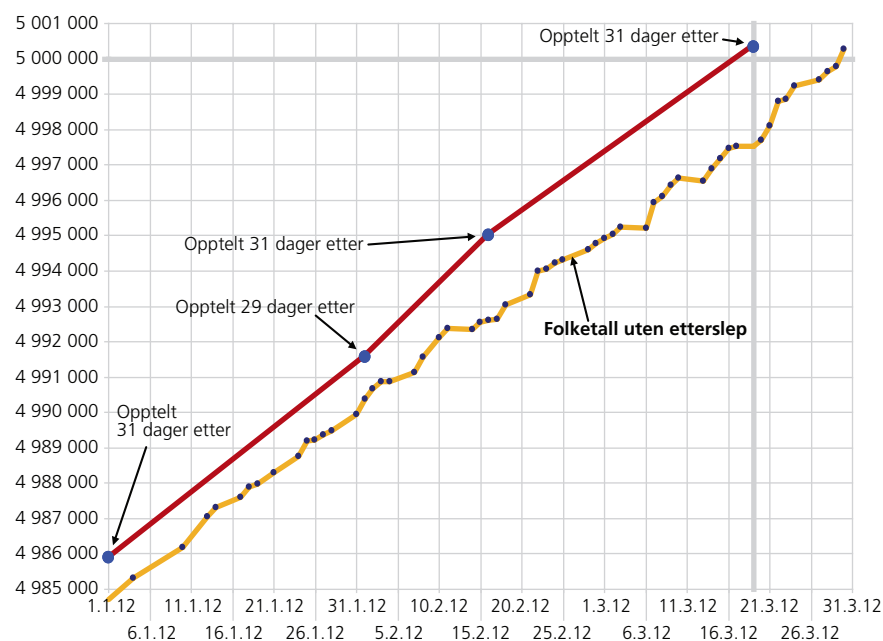
Folketallet fortsatte å øke i rykk og napp etter 19. mars (se figur 4). Noen ganger gikk det faktisk litt ned siden forrige opptelling, fordi det kom inn flere meldinger om dødsfall og utvandring enn om fødsler og innvandring, trolig på grunn av tilfeldigheter.

Dette ga grunn til bekymring for at passeringen ikke ville skje før i april. Andre ganger hoppet folketallet i været. Den største daglige økning fra midten av februar til midten av mars var 592, mens den minste var en nedgang på 18.

Folketallet opptelt uten etterslep den 29. mars, ble 5 000 285. Men fortsatt kunne vi ikke være helt sikre på at det hadde passert 5 millioner med etterslep, da etterslepet noen få ganger har vært negativt (færre personer enn ved første opptelling), som nevnt ovenfor.

Folkemengden per 19. mars ble telt opp etter 31 dager, den 19. april, det vil si med etterslep. Det viste seg å være 5 000 343. Da kunne vi endelig slappe av: 5 millioner ble passert i

Figur 4. Folketallet med og uten etterslep. 1. januar-21. mars 2012

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Faksimile av VG og Aftenposten.

mars, og ikke i april. Etterslepet per 19. mars ble svært stort, hele 2 824, om lag 1 600 mer enn vi antok i beregningene (figur 4).

Dette vil si at den registrerte folkemengden passerte 5 millioner noen dager før 19. mars. Der- som vi antar jevn vekst, 166 per dag som fra 16. februar til 19. mars, skjedde passeringen omtrent 2 dager før, det vil si ca 17. mars. Vi må likevel kunne være tilfreds med anslaget for når milli- onpasseringen ville skje – en bom på to-tre dager kan ikke sies å være mye.

Verdens folketall passerte 7 milliarder i 2011

Den 31. oktober 2011 passerte folketallet i verden 7 milliarder mennesker. Verdens- borger nummer 7 milliarder ble symbolsk utpekt av FN til å være den nyfødte jenta Danica på Filippinene (se UNFPA 2011). Hun ble gratulert av FNs generalsekretær Ban Ki Moon og fikk en rekke gaver. Den sjuende milliard ble passert bare 13 år etter den sjette.

Hvordan ble så denne dagen bestemt? Det finnes selvsagt ikke noe folkeregister for kloden, så noen hyppig opptelling er ikke mulig, slik som for Norge. Datoen ble anslått på grunnlag av FNs befolkningsframskrivninger, som beregnes for femårs- perioder, sist med utgangspunkt i folketallet for alle land i verden den 1. juli 2010. Ved hjelp av interpolasjon mellom 1. juli 2010 og 1. juli 2015, under forutsetning av eksponentiell befolkningsutvikling, kom Population Division i FN fram til 31. okto- ber. FN understreker imidlertid at usikkerheten i estimatet for det globale folketallet er stor og minst 1 prosent, det vil si over 70 millioner. Hvis det antas en feilmargen på bare 1 prosent, kunne 7 milliarder blitt nådd så tidlig som 20. mars 2011 og så seint som 12. april 2012. Se ESA (2011). Neste milliard blir antakelig passert i 2025, 14 år etter den forrige, det vil si like mange år som vi har beregnet at det vil ta for Norges folketall å passere neste million.

Verdens folkemengde vokser nå litt langsommere enn Norges, henholdsvis 1,1 og 1,3 prosent per år.

Hvem har bidratt til beregningene

Under arbeidet med femmillionerpasseringen og denne artikkelen har jeg fått bistand og råd fra en rekke kolleger i Statistisk sentralbyrå, blant annet fra Coen Hendriks, Øyvind Langsrud, Hong Pham, Øyvind Rustad, Paul Inge Severeide, John Erik Sjørbotten, Kjetil Telle, Kåre Vassenden og Lars Østby. Spesielt vil jeg nevne John Erik Sjørbotten i Seksjon for statistiske populasjoner, som gjorde de hyppige opptellingene i folkeregisteret; Øyvind Langsrud i Gruppe for metoder, som bereg- net sannsynligheten for passering av 5 millioner i mars; og Øyvind Rustad og Kåre Vassenden som ga viktig informasjon om etterslep, asylsøkere med mer.

Referanser

Brunborg, Helge (1974): Framskrivning av folke- mengden i Norge 1973-2100. Et analytisk eksper- iment, Artikler 69, Statistisk sentralbyrå. ([http:// www.ssb.no/histstat/art/art_069.pdf](http://www.ssb.no/histstat/art/art_069.pdf))

ESA (2011): World Population Prospects, the 2010 Revision, «4. How do we know that the world po- pulation reaches 7 billion on 31 October 2011?» ([http://esa.un.org/wpp/Other-Information/faq. htm#q4](http://esa.un.org/wpp/Other-Information/faq.htm#q4))

Nettavisen OA (2012): «Runder fem millioner » (www.oa.no/Innenriks/article5977599.ece)

SSB (2012): «Vi blir 5 millioner innbyggere 19. mars 2012», SSBmagasinet 15.2.2012, Statistisk sentral- byrå. ([http://www.ssb.no/vis/magasinet/analyse/ art-2012-02-15-01.html](http://www.ssb.no/vis/magasinet/analyse/art-2012-02-15-01.html))

UNFPA (2011): « World Population to Reach 7 Bil- lion on 31 October» ([http://www.unfpa.org/public/ home/news/pid/7597](http://www.unfpa.org/public/home/news/pid/7597))

Zhang, Li-Chun (2008): Developing methods for de- termining the number of unauthorized foreigners in Norway, Documents 2008/11, Statistisk sentralbyrå. ([http://www.ssb.no/emner/00/90/doc_200811/ doc_200811.pdf](http://www.ssb.no/emner/00/90/doc_200811/doc_200811.pdf))

Tilfreds med livet? Samlivet betyr mer for kvinner enn for menn

Hvorvidt vi opplever livet som godt, er sterkt avhengig av om vi lever i et parforhold, og om forholdet er bra. Blant dem som lever i dårlig fungerende forhold eller er skilt/separert, er fire-fem ganger så mange utilfreds med livet sammenlignet med dem som har gode parforhold. Særlig for kvinner er tilfredsheten nært knyttet til hvordan samlivet fungerer. Enslige, framfor alt menn, har høyere livskvalitet om de inngår i et kjæresteforhold. Enslige menn med kjæreste er mindre utilfredse og ensomme enn andre enslige.

Menn og kvinner i gode parforhold har høyere livskvalitet enn de som lever i dårlig fungerende forhold, viser analysen av den nasjonale intervjuundersøkelsen LOGG 2007 som presenteres i denne artikkelen (se tekstboks om datagrunnlag, side 21). Om lag en av ti blant dem som lever i et godt fungerende samliv, er utilfreds med tilværelsen. Det samme gjelder fire av ti blant dem som lever i samliv de opplever som dårlig.

Blant dem som lever i dårlig fungerende forhold, er tre ganger så mange ensomme og deprimerede som blant de best fungerende. Også denne sammenhengen er nokså lik for menn og kvinner, men kvinner oppgir at de er noe mer ensomme og deprimerede i samlivet, uansett samlivskvalitet.

Etablerte sannheter

Et av de mest etablerte funnene i samfunnsforskningen er at gifte og samboende har bedre psykisk helse og høyere livskvalitet enn enslige (se Mastekaasa og Næss 2011 for en oversikt), der «enslige» er alle som ikke er gift eller samboende. Mye av denne forskningen byr imidlertid på enkelte problemer. Det tas som regel ikke hensyn til forskjeller i samlivskvalitet. Intuitivt ville en forvente at et dårlig fungerende forhold, preget av konflikter, kritikk og mangel på forståelse, har helt andre konsekvenser for livskvalitet enn et samliv preget av det motsatte: aksept, støtte og forståelse.

Det tas heller ikke alltid hensyn til de store forskjellene innenfor gruppen av enslige. Et viktig aspekt ved disse forskjellene er at mange enslige har en intim, romantisk relasjon (kjæreste), selv om de ikke lever i samliv, og kanskje til og med foretrekker en slik ordning framfor å leve med en partner. Konsekvensen av disse problemene kan være at velferdsbetydningen av gode parforhold undervurderes.

I denne artikkelen ser vi nærmere på de nevnte problemene, ved hjelp av et norsk datasett som gir muligheter for å ta hensyn til samlivskvalitet, og om de enslige har kjæreste eller ikke. Vi vil vise konsekvensene av samlivsstatus og -kvalitet for tre velferdsproblemer: liten tilfredshet med livet, depresjon og ensomhet.

Anders Barstad

Anders Barstad er sosiolog og forsker i Statistisk sentralbyrå, Gruppe for demografi og leveårsforskning. (anders.barstad@ssb.no)

Tidligere forskning om intime relasjoner

Det finnes noe forskning som har tatt for seg et bredere spektrum av intime relasjoner enn det som er vanlig, fra ekteskap til samboerskap og kjæresteforhold. En studie av unge amerikanere skilte mellom ekteskap, samboerskap, «dating» med en fast person, «dating» med flere samtidig og å være helt uten partner. Det viste seg at subjektiv livskvalitet steg med økende grad av forpliktelse i forholdet, slik at livskvaliteten var lavest for dem uten partner og for dem som «datet» flere, noe bedre for dem som hadde «datet» en fast person eller var samboere, og høyest blant de gifte (Dush og Amato 2005).

En nederlandsk undersøkelse (Soons mfl. 2009) bekrefter funnene i den amerikanske. Tilfredsheten med livet stiger når en person får kjæreste, øker enda mer når han eller hun blir samboer, og får et ytterligere lite løft ved overgangen til ekteskap. Denne undersøkelsen er en panelundersøkelse hvor det er mulig å kontrollere for egenskaper ved individene som ikke varierer over tid. Det innebærer at resultatene ikke kan tilskrives stabile personlighetsforskjeller.

Bedre å være skilt enn ulykkelig gift?

Dush og Amato (2005) viser at kvaliteten på parforholdet betyr mye for livskvaliteten. Selv ved kontroll for samlivskvalitet øker tilfredsheten med livet jo mer forpliktende samlivsformer individene inngår i. Uavhengig av kvalitet oppleves «dating» som mindre tilfredsstillende enn et ekteskap. De to forskerne sammenligner imidlertid ikke, slik vi gjør i denne artikkelen, de som er uten partner med de som lever i samliv av god eller dårlig kvalitet.

Dette er gjort i annen forskning. En amerikansk undersøkelse fant at de som har ulykkelige kjærlighetsforhold, er mer deprimerte enn de som mangler en samlivspartner eller kjæreste (Ross 1995). Andre undersøkelser viser at de som lever i ulykkelige ekteskap, på flere områder har det verre enn de som skiller seg (Hawkins og Booth 2005). Personer som lever i lite tilfredsstillende ekteskap har også høyere blodtrykk enn enslige (Holt-Lunstad mfl. 2008).

En oppsummerende analyse av 93 forskjellige undersøkelser om sammenhengen mellom «personlig velvære» (som særlig omfatter depresjon, men også fysisk helse, tilfredshet med mer) og ekteskapets kvalitet, fant at det personlige velværet steg i takt med ekteskapets kvalitet; dette ble bekreftet både i tverrsnittsundersøkelser og i panelundersøkelser hvor en følger de samme personene over tid (Proulx mfl. 2007).

Det er sannsynligvis gjensidig forsterkende årsaksrelasjoner mellom parforholdets gode eller dårlige kvaliteter og velvære. For eksempel kan økninger i depressive symptomer føre til sterkere konflikter i parforholdet, som igjen bidrar til økninger i depressive symptomer og så videre. Forskjellige undersøkelser tyder likevel på at virkningen av parforholdets kvaliteter på velvære og livskvalitet er sterkere enn påvirkningen motsatt vei (Proulx mfl. 2007). På grunnlag av en omfattende panelundersøkelse, der mer enn 60 000 norske mødre ble fulgt fram til barna var tre år, ble det vist

at tilfredsheten med parforholdet på ett tidspunkt kunne forutsi tilfredsheten med livet på et seinere tidspunkt, framfor alt i graviditets- og spebarnsfasen (Dyrdal mfl. 2011). I denne livsfasen bidro tilfredsheten med livet også til å forutsi mødrenes tilfredshet med parforholdet, men ikke i samme grad.

Separerte og skilte

Blant de enslige er det særlig de separerte som er utsatt for depresjon og forringet livskvalitet (Stack og Eshleemann 1998; Bromet mfl. 2011). De separerte er midt oppe i den ofte krisepregede prosessen med å håndtere et ekteskapsbrudd.

De separerte utgjør som regel en liten gruppe i intervjuundersøkelser, og mange studier har derfor lagt hovedvekten på de skilte og andre grupper enslige. Ifølge Reneflot og Mamelund (2011) er det de skilte enslige som er mest utsatt for depresjon og angst, og som har høyest bruk av ulovlige narkotiske stoffer. De enslige som aldri har vært gift, har imidlertid vel så ofte opplevd vold. I denne analysen kontrolleres det ikke for om de skilte og ugifte enslige inngår i et kjæresteforhold, som vi skal gjøre videre i denne artikkelen.

Fornøyd med livet?

I LOGG-intervjuene denne artikkelen bygger på, er det spurt hvor fornøyd intervjupersonen er med livet «nå for tiden», på en skala fra 0-10, hvor 0 betyr «ikke fornøyd i det hele tatt» og 10 betyr «svært fornøyd». De aller fleste er godt fornøyd, svært få har verdier under 5. I analysen skiller vi ut en gruppe som har relativt lav tilfredshet, det vil si verdier mellom 0 og 7, som utgjør om lag en fjerdedel (23 prosent) av befolkningen.

Det er også stilt spørsmål om psykisk helse i LOGG. Her ser vi nærmere på ett av dem, nemlig om intervjupersonene har «vært deprimert» den siste uken. Andelen som har vært deprimert litt av tiden eller oftere, utgjør 18 prosent av befolkningen.

Den siste indikatoren vi ser på, er opplevelsen av ensomhet. Følgende spørsmål er stilt: «Hender det at du føler deg ensom?» Vi ser på andelen som føler seg ensomme ofte eller av og til.

Samlivsstatus etter hvor godt samlivet er

Forklaringsfaktoren vi er mest opptatt av i denne artikkelen, er samlivsstatus. Denne variabelen, med i alt sju verdier, er laget på følgende måte:

Først har vi skilt ut dem som lever i samliv, enten som gifte eller samboere. Istedenfor å se disse under ett, slik det ofte gjøres i forskningslitteraturen, deler vi dem i tre grupper, avhengig av hvor godt samlivet fungerer (se boks om samlivskvalitet).

Vi skiller mellom tre kategorier av samlivskvalitet blant gifte og samboende. De som lever i svært gode parforhold (skår 9-10 på indeksen, se boks om samlivskvalitet), i dårlig fungerende parforhold (skår <6 på indeksen) og en mellomkategori (skår 6-8.99).

De enslige er delt i fire kategorier: de som har kjæreste, de ugifte, de som er enker eller enkemenn, og endelig de skilte og separerte. De tre siste kategoriene representerer altså det som ofte kalles single: de som verken lever i samliv eller har kjæreste.

Datagrunnlag

Datamaterialet for denne artikkelen er hentet fra Studien av livsløp, generasjon og kjønn (LOGG) 2007, en nasjonal intervjuundersøkelse gjennomført av Statistisk sentralbyrå og forskningsinstituttet NOVA. Undersøkelsen omfatter et utvalg av befolkningen i alderen 18-79 år. Disse ble først intervjuet per telefon, og etter intervjuet mottok alle et selvutfyllings-skjema de skulle sende inn. Frafallet i intervjuundersøkelsen var 40 prosent. I det postale tillegget var frafallet 27,5 prosent. I alt var nettoutvalget 14 892 personer for telefonintervjuet og 10 794 personer for selvutfyllings-skjemaet (Bjørshol mfl. 2010).

Samlivskvalitet

Samlivskvalitet er målt gjennom svar på fire påstander. Intervjupersonene skal angi hvor enige de er i disse på en skala fra 0 til 10, hvor 0 er «svært uenig» og 10 er «svært enig». Påstandene er: 1. «Vi tenker likt om hva som er viktig i livet», 2. «Vi har ofte konflikter», 3. «Hun/han kritiserer meg ofte» og 4. «Hun/han forstår meg når jeg har problemer».

For å lage en indeks er svarverdiene på spørsmål 2 og 3 snudd på hodet, slik at høyere verdier innebærer færre konflikter (spørsmål 2) og mindre kritikk (spørsmål 3). Svarverdiene er deretter summert og dividert på 4, som gir en indeks for samlivskvalitet som varierer mellom 0 og 10. De som skårer høyt på denne indeksen, lever altså (slik de selv beskriver det) i forhold preget av lite kritikk og konflikter, og hvor det er stor grad av verdifellskap og forståelse.

Personlighet, tillit, mestring

Det postale skjemaet i LOGG-undersøkelsen inneholder en rekke spørsmål som kan knyttes til personlighetsforskjeller, blant annet brukes kortversjon av «Big Five Inventory», som måler fem personlighetsdimensjoner: ekstraversjon (utadvendthet), vennlighet, kontroll, emosjonell stabilitet og fantasi (Engvik 1993). En nyere oversettelse som er nær identisk med versjonen brukt i LOGG, er vurdert og gjengitt i Engvik og Clausen 2011).

I tillegg til de fem sentrale personlighetsdimensjonene inkluderes et mål på tillit til andre, samt en skala for mestring, som skal måle i hvilken grad en person opplever å ha kontroll over de viktigste kreftene som styrer hans eller hennes liv (Pearlin mfl. 1981).

Vi skiller ikke mellom samboerskap og ekteskap. Nyere forskning, både i Norge og i USA, tyder på at disse samlivsformene har nokså like effekter på opplevd livskvalitet (Musick og Bumpass 2012; Reneflot og Mamelund 2011; Mastekaasa og Næss 2011).

Andre forklaringer bak psykisk velvære

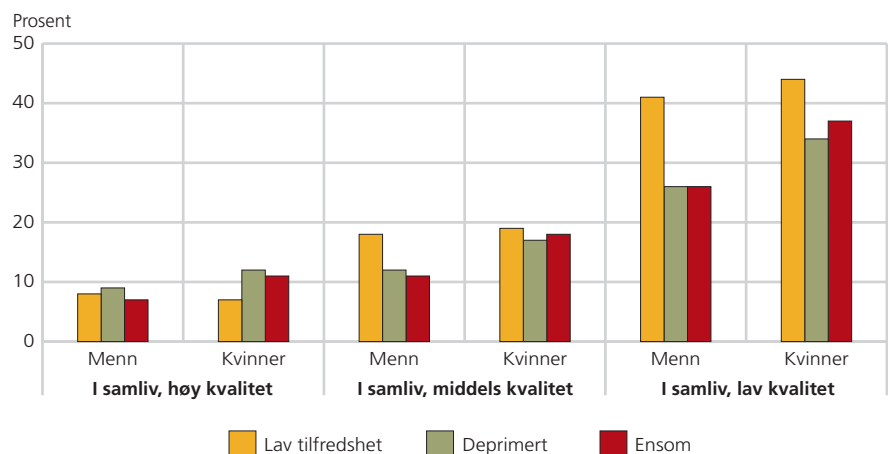
Det er en rekke omstendigheter som kan bidra til å forklare variasjoner i psykisk helse og velvære. Her trekkes slike forklaringsfaktorer inn i to trinn:

Først (i modell 1) vises hvordan sammenhengen mellom samlivsstatus og livskvalitet ser ut når det kontrolleres for bosted (landsdel, sentralitet), alder, utdanningsnivå, arbeidstilknytning og antall barn, i en såkalt multivariat analyse. I neste trinn (modell 2) vises hvordan sammenhengene endrer seg når det i tillegg kontrolleres for opplevd økonomisk situasjon, egenvurdert helsetilstand, religiøs aktivitet og ulike problemer i barndommen. Vi trekker også inn variabler som kan si noe om forskjeller i personlighet, tillit til andre og mestringsevne (se boks om personlighet).

En rekke undersøkelser viser at det er en nær sammenheng mellom de «fem store» personlighetsdimensjonene og subjektiv livskvalitet (Nes og Tambs 2011). Det er viktig å kontrollere for personlighetsforskjeller siden det kan tenkes at de både påvirker livskvaliteten, og hvor godt et parforhold fungerer. For eksempel kan emosjonell ustabilitet og liten grad av vennlighet både bidra til at parforholdet skranter og til lavere tilfredshet med livet.

Analysene i denne artikkelen er gjort for menn og kvinner hver for seg. Tidligere analyser gir ikke noe entydig bilde av kjønnsforskjellene. I den sammenfattende analysen til Proulx mfl. (2007) er effekten av samlivskvalitet på personlig velvære sterkere for kvinner enn for menn. Det gjaldt riktignok bare når en så på sammenhengen på ett tidspunkt. I panelundersøkelser hvor en følger personer over tid, ble det ikke funnet signifikante forskjeller mellom kjønnene.

Figur 1. Indikatorer på livskvalitet, etter samlivskvalitet. 2007. Prosent

Kilde: LOGG 2007, SSB/NOVA

Store forskjeller – også blant enslige

Figur 1 og 2 viser forskjellene etter samlivsstatus og samlivskvalitet, for de tre indikatorene på livskvalitet og psykisk helse.

Det første en kan legge merke til, er hvor store forskjellene er, og at de i flere tilfeller er vel stå store innenfor kategoriene i samliv / ikke i samliv som mellom dem.

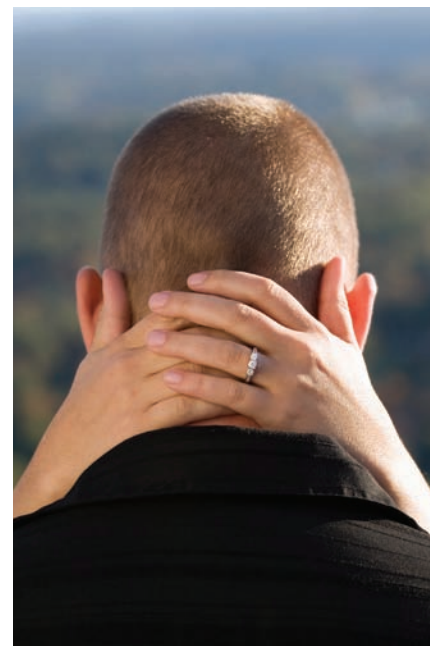
Blant dem som lever i samliv av høy kvalitet, er det under en av ti som er relativt utilfreds med tilværelsen. Blant dem som lever i samliv som fungerer dårlig, er mer enn fire av ti lite tilfredse. Figur 1 viser også at om lag tre ganger så mange er ensomme og deprimerte blant dem som lever i dårlig fungerende forhold, sammenlignet med de best fungerende. De relative forskjellene er nokså like for menn og kvinner. Vi ser imidlertid at uansett samlivskvalitet er kvinner noe mer deprimerte og ensomme i samlivet enn menn.

Det er også store forskjeller blant de enslige, særlig for menn (figur 2). 23 prosent av enslige menn med kjæreste er relativt misfornøyd med livet, mens andelen blant skilte og separerte (uten kjæreste) er vel dobbelt så høy. Noe tilsvarende ser vi for ensomhetsfølelse og depresjon. I kvinnegruppen er forskjellene mindre, selv om også kvinner med kjæreste gjennomgående kommer bedre ut enn de skilte og separerte. Vi kan legge merke til at enslige, ugifte menn skiller seg markert fra enslige med kjæreste, mens forskjellene mellom disse kategoriene er mindre blant kvinner.

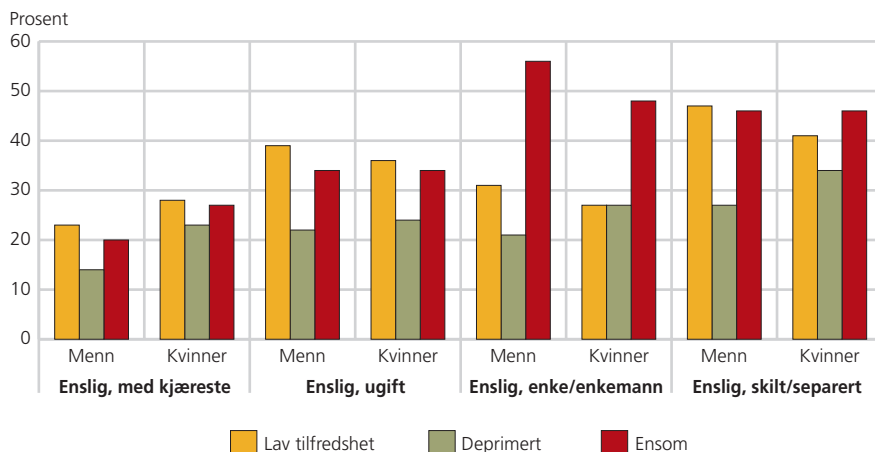
Kvinner i dårlig samliv minst tilfredse

Hvilke grupper som kommer dårligst ut, varierer noe mellom de tre indikatorene. Blant kvinner er det de som lever i dårlig fungerende samliv som har lavest tilfredshet, sammen med de skilte og separerte. For menn ser vi en klarere tendens til at de skilte og separerte er minst tilfredse.

Mønsteret for depresjon er mindre klart, men blant menn kommer alle grupper enslige, med unntak av de som har kjæreste, relativt dårlig ut, sammen med de som lever i vanskelige samlivsforhold. Blant kvinner er det de som

Figur 2. Indikatorer på livskvalitet blant ulike grupper enslige. 2007. Prosent

Kilde: LOGG 2007, SSB/NOVA

lever i dårlige forhold eller som er skilt/separert som er mest deprimert. Ensomhet ser i større grad ut til å være knyttet til tapet av en ektefelle, enten dette er gjennom skilsmisse/separasjon eller dødsfall, både for menn og kvinner.

Består forskjellene når flere kjennetegn tas inn?

Når vi tar hensyn til at disse gruppene skiller seg fra hverandre ved andre kjennetegn, som også kan påvirke den opplevde livskvaliteten, består da forskjellene? I den første modellen tar vi med bostedsregion, sentralitet, alder, utdanningsnivå, arbeidstilknytning og antall barn. Analysemetoden er såkalt logistisk regresjon. Referansegruppen, som er satt til 1, er hele tiden de som lever i parforhold av høy kvalitet. Jo høyere tallverdi (oddsrate over 1) de andre samlivskategoriene har, jo høyere sannsynlighet har de for å oppleve misnøye, depresjon eller ensomhet, kontrollert for de andre faktorene i modellen. I denne analysen er alle forskjeller fra referansegruppen statistisk sikre (på 5 prosent-nivå), med to unntak i tabell 2 (markert med en parentes rundt tallene).

Tabell 1, modell 1, viser at tilfredsheten med livet blant menn er høyest for dem som lever i samliv av høy kvalitet. Dernest kommer de som lever i samliv av middels kvalitet. Enslige menn med kjæreste er mer misfornøyd enn disse gruppene, men likevel mindre misfornøyd enn andre enslige og de som lever i parforhold av dårlig kvalitet.

Det samme mønsteret er til stede hos kvinner, unntaket er at de som lever i dårlig fungerende samliv, er den mest misfornøyd gruppen. Det er her vi finner den største kjønnsforskjellen – kvinner i dårlig fungerende forhold er betraktelig mer misfornøyd enn de som lever i svært gode forhold (kjønnsforskjellen er statistisk sikker). Oddsraten er hele 12,5. En forskjell sammenlignet med den enkle tabellanalysen er for øvrig at de ugifte, enslige mennene kommer om lag like dårlig ut som skilte og separerte når vi kontrollerer for kjennetegn som alder, utdanning og yrkestilknytning.

I den andre modellen tar vi også hensyn til at gruppene kan skille seg fra hverandre i egenskaper knyttet til personlighet, i tillegg til økonomiske forhold, helse, barndomsopplevelser og religiøs aktivitet. Som ventet reduserer disse faktorene forskjellene en god del. Likevel gjenstår markerte forskjeller. Både blant menn og kvinner kommer alle de «reelt» single dårlig ut sammenlignet med «godt gifte», i tillegg til de som lever i vanskelige samliv. Tilfredsheten hos enslige ugifte er like lav som for andre enslige.

Hovedforskjellen mellom kjønnene er at tilfredsheten innenfor parforholdet varierer mer blant kvinner. Å leve i samliv med dårlig kvalitet er verre for kvinner enn for menn, ser det ut til, sammenlignet med et godt samliv. Kvinner er også mindre fornøyd med «bare» å ha en kjæreste enn det menn er.

Dårlig parforhold forbundet med depresjon

I tabell 2 gjør vi samme analyse for andelen som har vært deprimert i løpet av siste uke før intervjuet.

Igjen ser vi tydelige forskjeller, avhengig av kvaliteten på samlivet. Både i modell 1 og 2 er de som lever i dårlig fungerende parforhold vel så deprimerte som de enslige uten kjæreste.

Igjen ser vi også forskjeller innenfor gruppen av enslige, men denne gang bare blant menn. Enslige menn med kjæreste er omtrent like lite deprimerte som menn i gode parforhold (modell 2), mens den tilsvarende gruppen blant kvinner er like deprimert som andre enslige. Det er bare i denne gruppen at vi finner en nevneverdig kjønnsforskjell. Forskjellen er imidlertid ikke statistisk sikker, og kan med andre ord være et utslag av tilfeldigheter. Også forskjellene mellom de ulike gruppene av enslige menn er innenfor de statistiske feilmarginene.

Sterk sammenheng med ensomhet

I tabell 3 ser vi nærmere på sammenhengen mellom ensomhetsopplevelse og samlivstilknytning/-kvalitet. Som ventet er sammenhengene svært sterke. Det

Tabell 1. Lav tilfredshet med livet, etter samlivsstatus og samlivskvalitet. Oddsreter. 2007

	Lav tilfredshet Modell 1 ¹		Lav tilfredshet Modell 2 ²	
	Menn	Kvinner	Menn	Kvinner
Samlivs-status og -kvalitet				
I samliv, høy kvalitet	1,0	1,0	1,0	1,0
I samliv, middels kvalitet	2,3	3,2	2,0	3,0
I samliv, lav kvalitet	7,7	12,5	4,8	8,3
Enslig, med kjæreste	3,8	5,4	2,5	5,1
Enslig, ugift	8,9	8,9	6,7	7,9
Enslig, enke/enkemann	6,9	6,6	6,8	6,8
Enslig, skilt/separert	7,3	9,0	6,0	7,0

¹ Kontrollert for bosted, alder, utdanningsnivå, arbeidstilknytning og antall barn.

² Kontrollert for variablene i modell 1 og for personlighetsfaktorer, økonomisk situasjon, helse, problemer i barndommen og religiøs aktivitet.

Kilde: LOGG 2007, SSB/NOVA.

Tabell 2. Deprimert siste uke, etter samlivsstatus og samlivskvalitet. Oddsreter. 2007

	Deprimert Modell 1 ¹		Deprimert Modell 2 ²	
	Menn	Kvinner	Menn	Kvinner
Samlivs-status og -kvalitet				
I samliv, høy kvalitet	1,0	1,0	1,0	1,0
I samliv, middels kvalitet	1,4	1,7	(1,2)	1,4
I samliv, lav kvalitet	3,6	4	1,9	2,3
Enslig, med kjæreste	1,7	2,2	(1,2)	1,9
Enslig, ugift	3	2,5	1,6	1,9
Enslig, enke/enkemann	2,9	2,5	2,3	1,8
Enslig, skilt/separert	3,1	3,1	2,0	2,1

¹ Kontrollert for bosted, alder, utdanningsnivå, arbeidstilknytning og antall barn.

² Kontrollert for variablene i modell 1 og for personlighetsfaktorer, økonomisk situasjon, helse, problemer i barndommen og religiøs aktivitet.

Kilde: LOGG 2007, SSB/NOVA.

Tabell 3. Ofte/av og til ensom, etter samlivsstatus og samlivskvalitet. Oddsreter. 2007

	Ensom Modell 1 ¹		Ensom Modell 2 ²	
	Menn	Kvinner	Menn	Kvinner
Samlivs-status og -kvalitet				
I samliv, høy kvalitet	1,0	1,0	1,0	1,0
I samliv, middels kvalitet	1,9	1,8	1,6	1,5
I samliv, lav kvalitet	5,5	4,9	3,1	2,0
Enslig, med kjæreste	3,9	3,3	4,8	2,9
Enslig, ugift	8,5	4,9	12,2	3,3
Enslig, enke/enkemann	17,2	8,1	14,9	7,5
Enslig, skilt/separert	9,6	6,3	12,6	6,2

¹ Kontrollert for bosted, alder, utdanningsnivå, arbeidstilknytning og antall barn. Basert på ensomhetsspørsmål stilt i intervjuet.

² Kontrollert for variablene i modell 1 og for personlighetsfaktorer, økonomisk situasjon, helse, problemer i barndommen og religiøs aktivitet. Basert på ensomhetsspørsmål stilt i postalt skjema.

Kilde: LOGG 2007, SSB/NOVA.

Referanser

- Bjørshol, E., M. Høstmark, og B.O. Lagerstrøm (2010): Livsløp, generasjon og kjønn. LOGG 2007. Dokumentasjonsrapport, [Notater 19/2010](#), Statistisk sentralbyrå.
- Bromet, E. mfl. (2011): Cross-national epidemiology of DSM-IV major depressive episode, *BMC Medicine* 9, 90.
- Dush, C.M.K. og P.R. Amato (2005): Consequences of relationship status and quality for subjective well-being, *Journal of Social and Personal Relationships* 22(5), 607-625.
- Dyrdal, G.M., E. Røysamb, R. Bang Nes og J. Vittersø (2011): Can a Happy Relationship Predict a Happy Life? A Population-Based Study of Maternal Well-Being During the Life Transition of Pregnancy, Infancy and Toddlerhood, *Journal of Happiness Studies* 12 (6), 947-962.
- Engvik, H. (1993): «Big Five» på norsk, *Tidsskrift for Norsk Psykologforening* 30(9), 884-896.
- Engvik, H. og S.E. Clausen (2011): Norsk kortversjon av Big Five Inventory (BFI-20), *Tidsskrift for Norsk Psykologforening* 48, 869-872.
- Hawkins, D.N. og A. Booth (2005): Unhappily ever after: Effects of long-term, low-quality marriages on well-being, *Social Forces* 84(1), 451-471.
- Holt-Lunstad, J., W. Birmingham og B.Q. Jones (2008): Is There Something Unique about Marriage? The Relative Impact of Marital Status, Relationship Quality, and Network Social Support on Ambulatory Blood Pressure and Mental Health, *Annals of Behavioral Medicine* 35, 239-244.
- Mastekaasa, A. og S. Næss (2011): «Ektekap og familie», s. 170-183 i S. Næss, T. Moum og J. Eriksen (red.): *Livskvalitet. Forskning om det gode liv*. Bergen: Fagbokforlaget.
- Musick, K. og Bumpass, L. (2012): Reexamining the Case for Marriage: Union Formation and Changes in Well-Being, *Journal of Marriage and Family* 74, 1-18.
- Nes, R.B. og K. Tambs (2011): «Personlighet og livskvalitet», s. 103-110 i S. Næss, T. Moum og J. Eriksen (red.): *Livskvalitet. Forskning om det gode liv*. Bergen: Fagbokforlaget.
- Pearlin, L.I., M.A. Lieberman, E.G. Menaghan og J.T. Mullen (1981): The stress process, *Journal of Health and Social Behavior*, 22: 337-356.
- Proulx, Christine M., Heather M. Helms and Cheryl Buehler (2007): Marital Quality and Personal Well-Being: A Meta-Analysis, *Journal of Marriage and Family*, 69, 576-593.
- Reneflot, A. og Svenn-Erik Mamelund (2011): The Association Between Marital Status and Psychological Well-being in Norway, *European Sociological Review*, advance access, 5. Januar 2011 (DOI: 10.1093/esr/jcq069).
- Ross, C.E. (1995): Reconceptualizing Marital Status as a Continuum of Social Attachment, *Journal of Marriage and Family*, 57, 129-140.
- Soons, J.M., A.C. Liefbroer og M. Kalmijn (2009): The Long-Term Consequences of Relationship Formation for Subjective Well-being, *Journal of Marriage and Family* 71, 1254-1270.
- Stack, Steven og J. Ross Eshleman (1998): Marital Status and Happiness: A 17-Nation Study, *Journal of Marriage and the Family*, 60, 527-536.

mest slående er hvor mye større risikoen for å rapportere om ensomhet er blant enslige menn uten kjæreste sammenlignet med menn som oppgir at de lever i gode parforhold. Denne forskjellen, som gir seg uttrykk i oddsrater over 12, er særlig tydelig i modell 2, der vi kontrollerer for personlighetskjennetegn.

Blant kvinner er forskjellene mindre, og her går hovedskillelinjen mellom single som har gjennomgått en eller annen form for tap av ektefelle, og de andre. Dårlige parforhold øker risikoen for ensomhet, også når det kontrolleres for helsetilstand, personlighetsforskjeller med mer. Selv et dårlig fungerende samliv ser imidlertid ut til å gi en viss beskyttelse mot ensomhet, sammenlignet med et liv som enslig (modell 2).

Som en kan se av tabellen, er menn relativt sett (sammenlignet med referansegruppen) mer ensomme når de er single enn det kvinner er. Denne kjønnsforskjellen er statistisk sikker. For enslige menn gjør det en stor forskjell på risikoen for ensomhet om en har en kjæreste eller ikke. Blant kvinner er forskjellen sammenlignet med enslige ugifte langt mindre, og innenfor de statistiske feilmarginene.

Det er framfor alt sammenhengen mellom dårlig samlivskvalitet og ensomhet som svekkes når det kontrolleres for personlighetsforskjeller. Det kan, som nevnt, tenkes at liten grad av vennlighet og en emosjonelt ustabil personlighet både skaper problemer i parforholdet og er forbundet med en sterkere opplevelse av ensomhet. Helseproblemer er et annet eksempel på egenskaper som både kan påvirke ensomhetsopplevelsen og parforholdet.

Samlivskvalitet særlig viktig for kvinners tilfredshet

I tråd med annen forskning har vi vist at det er en sammenheng mellom samlivskvalitet og opplevelsen av livskvalitet. Det er framfor alt tilfredsheten med livet som er betydelig lavere hos dem som lever i vanskelige parforhold. Sammenhengen er særlig sterk blant kvinner. Kvinner som lever i dårlig fungerende forhold, er vel så deprimerte og utilfredse som enslige uten kjæreste. Blant menn er det samme tilfelle for depresjon. Men selv et dårlig fungerende forhold gir øyensynlig en viss beskyttelse mot ensomhet, sammenlignet med enslige som har opplevd et tap av ektefelle, og som ikke har funnet seg en ny partner.

«Bare» å ha kjæreste ser ut til å ha særlig stor betydning for menn. Ikke minst gjelder det risikoen for å oppleve ensomhet. Blant kvinner er det ingen sikre forskjeller i ensomhetsrisiko mellom de som har kjæreste, og de som er enslig ugift, mens det er en markert forskjell for menn. Funnene for kjæreste bekrefter for øvrig annen forskning, at livskvaliteten for dem som har kjærester, ligger et sted mellom livskvaliteten for gifte/samboende og for single.

At det gjenstår betydelige forskjeller mellom samlivsstatusene, selv ved en relativt omfattende kontroll for personlighetsforskjeller, helsetilstand med mer, styrker antakelsen om kausale prosesser, det vil si at det faktisk er slik at våre kjærlighetsrelasjoner påvirker og styrer hvordan vi opplever livet. Helt sikre kan vi imidlertid ikke være. Det er sannsynlig at årsaksretningen også går den andre veien, fra livskvalitet til samlivskvalitet og -status, som tidligere forskning har vist (Proulx mfl. 2007; Dyrdal mfl. 2011).

Skolemiljø – arena for læring og samvær

Sosiale miljøfaktorer kan påvirke vår oppvekst og vårt oppvekstmiljø. Dagens barndom er mer institusjonalisert enn tidligere, og barna befinner seg på skolen store deler av dagen. Mistrivsel, mobbing eller diskriminering kan være årsak til at barn og unge ikke liker seg på skolen. Mistrivsel kan igjen gå ut over læringsresultatene og ønsket om å fortsette i videregående opplæring. Skole- og læringsmiljøet er derfor viktig. Heldigvis er det slik at elever flest trives på skolen.

Barn og unge kan ikke selv velge familie, skole eller nærmiljø, de er derfor prisgitt sine omgivelser på en helt annen måte enn voksne. Sosiale miljøfaktorer regnes som like viktige som biologiske, fysiske og kjemiske miljøfaktorer og er nevnt i *lov om helsetjenesten i kommunene* (kapittel 4a, miljørettet helsevern).

Hva er barns og unges sosiale miljø? Kort oppsummert kan vi si at det er deres omgivelser og opplevelser sammen med nær familie, venner og kjente. De følelsesmessige opplevelsene kan variere sterkt, fra nærhet og fellesskap til ensomhet, mobbing og mishandling.

Sosiale miljøfaktorer omfatter både kvaliteten på relasjonene og de erfaringene barnet gjør. Således kan barnets tilgang på omsorg og støtte være med på å påvirke hvor godt barnet tåler eventuell sykdom og belastninger. Det er påvist i ulike studier at barn som utsettes for mange negative hendelser i løpet av barndommen, har en økt risiko for dårlig helse som voksne (Haavet 2005).

De fleste elevene trives på skolen

For barn i skolepliktig alder er kvaliteten på tilbudet i grunn- og videregående skole viktig, fra engasjerte lærere til et inkluderende skolemiljø og velegnede skolelokaler, for å nevne noe. Trivsel på skolen er et gode i seg selv, og kan gi en pekepinn på om barn og unge opplever gode sosiale relasjoner i skoletiden. Det vil også være en indikasjon på om elevene føler de mestrer skolesituasjonen. Ulike trivselskapende faktorer som venner, flinke lærere og faglig mestring virker positivt inn på den fysiske og psykiske helsen.

En rapport fra Folkehelseinstituttet viser at gode sosiale ferdigheter henger tett sammen med god psykisk helse, og at slike ferdigheter er knyttet opp mot

Elin Skretting Lunde

Artikkelen bygger på utvalgte data fra kapittel 9 i rapporten *Barn og unges miljø og helse 2011*, Statistisk sentralbyrå ([Kjelvik \(red.\) 2012](#)).

Vi fokuserer på enkelte av de elementene som kan påvirke barns og unges oppvekst, slik som trivsel og mistrivsel på skolen. Det presenteres også noen data om kommunale fritidssentre. For de yngste ser vi nærmere på kvaliteten i barnehagene i egen artikkel i dette nummeret av Samfunnsspeilet.

Datagrunnlag

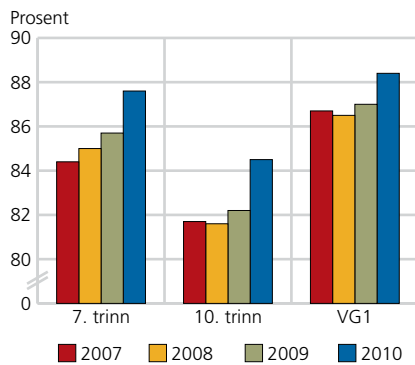
Elevundersøkelsen utføres hvert år av Utdanningsdirektoratet, for en rekke klassetrinn. Undersøkelsen er obligatorisk for alle elever på 7. trinn på barneskolen, 10. trinn på ungdomsskolen og VG1, som er 1. trinn på videregående, for øvrige trinn er undersøkelsen frivillig.

Svarprosenten i 2010 var på 89 prosent for 7. trinn, 81 for 10. trinn og 76 prosent for VG1. Undersøkelsen besvares årlig av mer enn 300 000 elever. Et høyt antall svar bidrar til at feilmarginene i undersøkelsen er lave, og har små konfindensintervall (se Oxford Research 2010 for mer informasjon om selve undersøkelsen og datakvaliteten.)

Elin Skretting Lunde er sosiolog og prosjektleder i Statistisk sentralbyrå, Seksjon for helsestatistikk.
(elin.skretting.lunde@ssb.no)

Figur 1. Andel elever som trives svært godt eller godt på skolen. 2007-2010. Prosent

Kilde: Elevundersøkelsen, Utdanningsdirektoratet.

barns og unges temperamentstrekk, samt god sosial støtte fra foreldre, lærere og venner. Det ble også funnet indikasjoner på at styrking av barnas selvopplevde mestringsevne og sosiale kompetanse kunne gi betydelige helsegevinster (Mathisen 2007).

Både følelsen av mestring og trivsel er viktige for det faglige resultatet, som i neste omgang kan få betydning for om eleven fullfører videregående opplæring. God trivsel kan også bidra til å redusere fraværet fra skolen (Kunnskapsdepartementet 2010). Vi vet at nesten en av fem dropper ut av videregående opplæring, og at gode karakterer fra ungdomsskolen påvirker fullføringsgraden positivt (Statistisk sentralbyrå 2011).

De aller fleste elever trives godt på skolen. Nesten ni av ti elever sier at de trives svært godt eller godt (se figur 1). De siste fire årene har andelen elever som trives på skolen økt, og økningen er noe høyere for 7. og 10. trinn enn for 1. trinn på videregående skole. Samtidig er andelen som trives godt på skolen, høyest for elevene på VG1. For mer informasjon om datainnsamlingen, se tekstboks.

På 10. trinn er det høyest andel elever som svarer at de mistrives på skolen – 5,4 prosent (se tabell 1). Dette er nesten dobbelt så høy andel som elevene på 7. trinn og 1. trinn på videregående (VG1). Det er også flest på 10. trinn som oppgir at de ikke trives fullt så godt, drøyt 10 prosent.

10. trinn er siste året på ungdomsskolen, og det kan således tenkes at en del av elevene er skoletrøtte. Det er mellom 3 og 5 prosent av elevene som mistrives på skolen, og selv om det er en liten andel av elevmassen, utgjør det nesten 5 900 elever til sammen for de tre trinnene.

Tabell 1. Andel elever som trives eller mistrives, etter klassetrinn. 2010. Prosent

	I alt	Trives svært godt eller godt	Trives litt	Mistrives ¹
7. trinn	54 512	87,6	9,6	2,8
10. trinn	50 237	84,5	10,1	5,4
VG1	55 950	88,4	8,7	2,9

¹ Kategorien «mistrives» er basert på svarkategoriene «trives ikke noe særlig» og «trives ikke i det hele tatt» i spørreskjemaet.

Kilde: Elevundersøkelsen, Utdanningsdirektoratet.

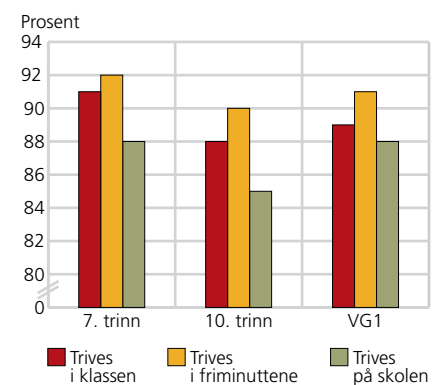
Tabell 2. Andel elever som trives svært godt eller godt på skolen, fordelt etter kjønn og skoletrinn. 2007-2010. Prosent

	2007	2008	2009	2010
7. trinn				
Gutt	80,7	82,2	83,1	85,6
Jente	88,5	87,9	88,5	89,8
10. trinn				
Gutt	79	78,9	79,6	82,4
Jente	84,6	84,4	84,9	86,7
VG1				
Gutt	86,4	86,5	87,2	88,5
Jente	87,1	86,5	86,8	88,3

Kilde: Elevundersøkelsen, Utdanningsdirektoratet.

Figur 2. Andel elever som oppgir at de trives sammen med elevene i klassen og trives i friminuttene, etter skoletrinn. 2010. Prosent

Kilde: Elevundersøkelsen, Utdanningsdirektoratet.

Elevundersøkelsen skiller ikke mellom elever fra innvandrerfamilier og øvrige elever. Nasjonalt folkehelseinstitutt har derimot sett nærmere på barn «med minoritetsbakgrunn» (det vil si barn med annet morsmål enn norsk, samisk, svensk, dansk og engelsk, og hvor også begge foreldrene til barnet har et annet morsmål enn de foran nevnte språk), og resultatene viser at de trives enda bedre på skolen enn barn uten slik bakgrunn.

Mens 91 prosent av jentene i alderen 8 til 13 år med minoritetsbakgrunn oppga at de trivdes godt på skolen, gjaldt dette 83 prosent av de andre jentene i samme aldersgruppe. Det rapporteres også om at barn som opplever at de mestrer skolesituasjonen og har en positiv oppfatning av seg selv, ser ut til å ha bedre psykisk helse og økt livskvalitet (Oppedal mfl. 2008).

Det er en høyere andel elever som oppgir at de trives svært godt eller godt sammen med elevene i klassen og i friminuttene, enn andelen som trives generelt på skolen (se figur 2). Det kan tolkes i retning av at det er det faglige og ikke nødvendigvis det sosiale som gjør at enkelte elever ikke trives så godt. Det er kun små forskjeller mellom 2009 og 2010 for alle trinnene, men det ser ut til å være en positiv utvikling.

Resultatene fra 2010 viser også en positiv utvikling for spørsmål rundt uro i klasserommet. Det er en lavere andel elever som svarer at de selv forstyrrer medelever. Det er også tegn til at færre elever opplever å bli forstyrret av at andre i klassen lager bråk og uro. Dette kan være med på å forklare tendensene til økt trivsel.

Best for elevene i Nord-Trøndelag

Vi finner regionale forskjeller i trivselsnivået på skolene rundt om i Norge (se figur 3). Elevene på 1. trinn på videregående skole trives aller best av de klassetrinnene som er undersøkt, og best ut kommer elevene på VG1 i Nord-Trøndelag, tett fulgt av Sogn og Fjordane. Her sier vel 90 prosent av elevene at de trives svært godt eller godt på skolen. Finnmark har de laveste tallene for elevtrivsel. At trivselen er høyest i den videregående skolen, kan skyldes at det er valgfritt å ta videregående utdanning.

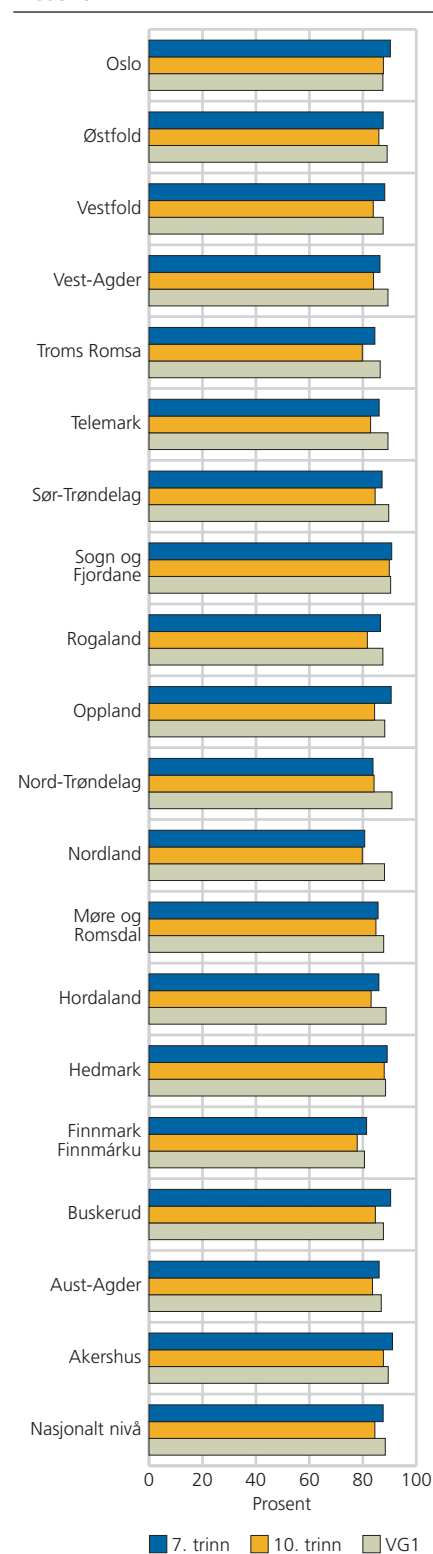
For 10. trinn varierer trivselen litt mer mellom fylkene enn for de andre trinnene, og trivselsnivået generelt er noe lavere. I de nordligste fylkene ser elevene ut til å trives mindre enn i andre fylker, i Finnmark er andelen som liker seg på skolen, nede på 78 prosent, og flere fylker ligger på 79 og 80 prosent trivsel. Sogn og Fjordane, Hedmark, Oslo og Akershus har en høy andel elever som sier de trives på skolen. 90 prosent av elevene i Sogn og Fjordane trives godt eller svært godt.

For 7. trinn, som er siste trinn på barneskolen, er det flere av fylkene som kan skilte med at ni av ti elever trives godt på skolen. Øverst finner vi Akershus med om lag 91 prosent, tett fulgt av Sogn og Fjordane, Oppland, Buskerud og Oslo. Nederst på listen finner vi Finnmark og Nordland, begge med rundt 81 prosent elever som oppgir at de trives.

Mobbing i skolen

Ikke alle elever trives på skolen, og en grunn til dette kan være mobbing. Ifølge *opplæringsloven* skal alle norske skoler ha et opplegg for å håndtere mobbing. Loven slår fast at elevene har en individuell rett til ikke å bli utsatt for krenkende ord eller handlinger som mobbing, vold, diskriminering,

Figur 3. Andel elever som trives godt på skolen, etter klassetrinn og fylke. 2010. Prosent

Kilde: Elevundersøkelsen, Utdanningsdirektoratet.

rasisme eller utestenging. Skolen skal dessuten aktivt drive et kontinuerlig arbeid for å fremme helse, miljø og trygghet for sine elever (opplæringsloven § 9a-3 og § 9a-4).

Ulik forskning har vist sammenheng mellom mobbing og psykiske og fysiske helseplager. Ifølge kunnskapsoppsummeringen til Nasjonalt folkehelseinstitutt (Dybing og Stoltenberg 2006) kan forhold på skolen gi økt risiko for psykiske helseplager. Blant flere faktorer som oppgis, utpekes mobbing som en stor belastning for den psykiske helsen. Mobbing påvirker barns og unges sosiale miljø negativt, og kan føre til ulike fysiske helseplager som hodepine, magevondt og svimmelhet. Det er enda vanligere med psykiske plager, blant annet engstelse, depresjon og ensomhet (Nordhagen mfl. 2005).

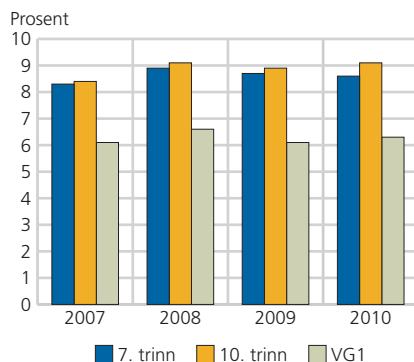
I 2012 har en tidligere elev for første gang fått medhold i Høyesterett, etter å ha saksøkt kommunen på grunn av senskader som følge av mobbing på skolen. Kommunen er nå dømt til å betale over 900 000 kroner i erstatning til den tidligere eleven. Dette gir legitimitet til mobbeofre over hele landet og vil kunne gi en økning i denne typen søksmål. (blant annet Aftenposten 2012 og NRK Sørlandet 2012).

Hva er mobbing?

«Mobbing er gjentatt negativ eller ond sinnet adferd fra en eller flere rettet mot en elev som har vanskelig for å forsvare seg. Gjentatt erting på en ubehagelig og sårende måte er også mobbing» (Olweus 1992). Med ond sinnet adferd menes her å påføre en annen person skade eller ubehag med vilje. Det kan være snakk om fysiske eller verbale handlinger, slik som trusler, hån og sjikane. Også utfrysning kan være mobbing.

Elevene har blitt bedt om å forholde seg til denne beskrivelsen av mobbing når de skal besvare mobbespørsmålene i elevundersøkelsen. Elevene har fått spørsmål om de er blitt mobbet på skolen i løpet av de siste månedene.

Figur 4. Andel elever som har blitt mobbet to til tre ganger i måneden eller oftere, etter klassetrinn. 2007-2010. Prosent

Kilde: Elevundersøkelsen, Utdanningsdirektoratet.

Tre av fire elever på 7. trinn oppgir at de aldri blir mobbet, om lag 18 prosent blir mobbet en sjelden gang, 3,5 prosent blir mobbet to til tre ganger i måneden, 2,3 prosent blir mobbet en gang i uken, mens 2, 8 prosent (omtrent 1 500 elever) blir mobbet flere ganger i uken (se tabell 3). Det er ikke så store forskjeller mellom klassetrinnene, men i siste trinn på ungdomsskolen er det flere som sier at de blir mobbet flere ganger i uken, enn på de to andre trinnene, 4,2 prosent mot henholdsvis 2,8 og 2,5 prosent. Vi kan også se at det er litt mindre mobbing i videregående skole enn i barne- og ungdomsskolen.

Tabell 3. Andel elever som har blitt mobbet på skolen, etter hvor ofte de har blitt mobbet. 2010. Prosent

Klassetrinn	Ikke i det hele tatt	En sjelden gang	2 eller 3 ganger i måneden	Omtrent 1 gang i uken	Flere ganger i uken
7. trinn	73,4	17,9	3,5	2,3	2,8
10. trinn	76,3	14,6	3,3	1,6	4,2
VG1	81,9	11,7	2,7	1,1	2,5

Kilde: Elevundersøkelsen, Utdanningsdirektoratet.

Når skolebarn plages flere ganger i måneden

Slår vi sammen de ulike kategoriene for mobbing og ser på alle som har blitt mobbet to til tre ganger i måneden eller oftere, utgjør det over 12 500 elever på de tre klassesetrinnene. Dette er mange når vi vet at skolene opererer med nulltoleransegrense for mobbing.

I det følgende ser vi nærmere på alle som har blitt mobbet to til tre ganger i måneden eller mer. Elevene i denne samlekategori har blitt mobbet over flere måneder eller enda lenger. I 2010 utgjør det 8,6 prosent av 7. trinn, 9,1 prosent av 10. trinn og 6,3 prosent av VG1.

Tallene over mobbing har vært forholdsvis stabile de siste fire årene for alle tre klassesetrinn. Etter en liten oppgang i 2008 ser det ut til at de nå er på vei ned for 7. trinn, mens de er omtrent uendret for 10. klassesetrinn de siste tre årene (se figur 4). På VG1 har andelen elever som mobbes, holdt seg relativt uendret på om lag 6 prosent mellom 2009 og 2010.

Gutter mer utsatt enn jenter

Jevnt over er det en høyere andel gutter enn jenter som blir mobbet på skolen. Dette gjelder for alle klassesetrinnene, men forskjellen er størst for 10. trinn og VG1. 11 prosent av guttene på 10. trinn oppgir at de blir mobbet på skolen, mot 7 prosent av jentene. Blant elever som går på VG1, er det dobbelt så mange gutter som jenter som sier at de blir mobbet minst to til tre ganger i måneden (9 prosent av guttene og 4 prosent av jentene i 2010).

Utviklingen de siste fire årene viser at tallene er stabile med noen mindre svingninger, se figur 4. Blant annet har andelen jenter som blir mobbet på 7. trinn, gått opp med 1 prosentpoeng i løpet av perioden, fra om lag 7 prosent i 2007 til 8 prosent i 2010 (se tabell 4).

Det er også flere gutter enn jenter som opplyser at de selv mobber andre. Elever som blir mobbet, opplever mest mobbing fra medelever i klassen, deretter fra andre elever på skolen.

Det er ikke bare mellom klassesetrinnene vi kan se forskjeller i andel elever som oppgir at de blir mobbet, dette varierer også etter hvor i landet elevene bor. Figur 5 viser forskjeller fylkene imellom. På 7. trinn er det flest elever som føler seg mobbet i Finnmark og Aust-Agder, og færrest i Akershus og Sogn og Fjordane.

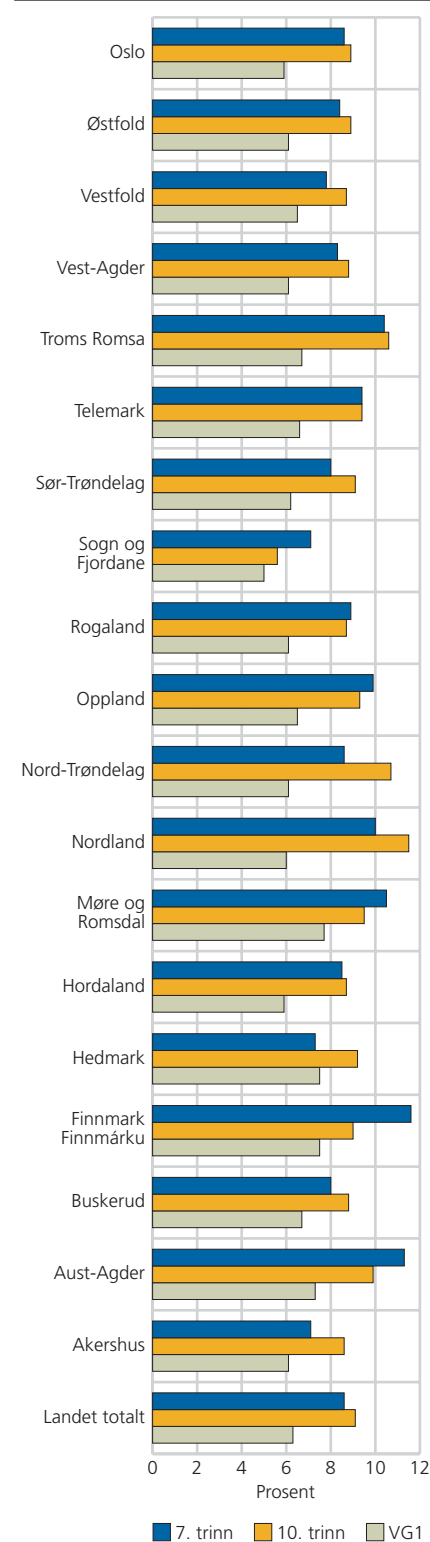
På 10. trinn er det flest elever i Nordland som føler seg mobbet, og færrest i Sogn og Fjordane hvor 6 prosent av elevene oppgir at de blir mobbet, mens landssnittet ligger på 9 prosent. For første trinn på videregående skole er det lavere andeler jevnt over, høyeste andeler finner vi i Møre og Romsdal (8 prosent). Andelen som blir mobbet, er lavest i Sogn og Fjordane, 5 prosent, det vil si at en av tjue elever har følt seg mobbet to til tre ganger i måneden eller oftere.

Tabell 4. Andel elever som har blitt mobbet to til tre ganger i måneden eller oftere, etter kjønn. 2007-2010. Prosent

	2007	2008	2009	2010
7. trinn				
Gutt	9,8	10,0	9,6	9,4
Jente	6,7	7,6	7,7	7,9
10. trinn				
Gutt	10,4	11,4	11,1	11,3
Jente	6,3	6,7	6,7	6,7
VG1				
Gutt	8,4	9,1	8,1	8,7
Jente	3,7	4,1	3,9	4,0

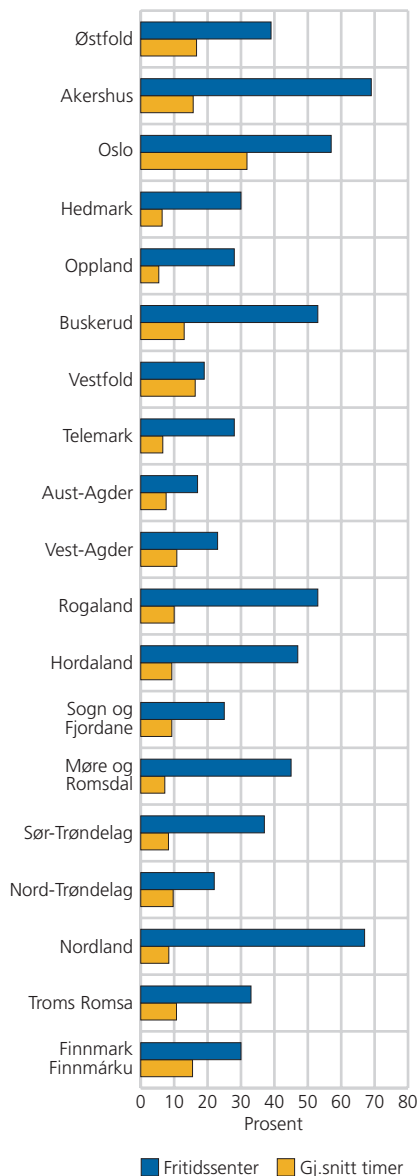
Kilde: Elevundersøkelsen, Utdanningsdirektoratet.

Figur 5. Andel elever som har blitt mobbet to til tre ganger i måneden eller oftere, etter fylke. 2010. Prosent

Kilde: Elevundersøkelsen, Utdanningsdirektoratet.

Figur 6. **Antall kommunale fritidssentre og gjennomsnittlig antall timer åpent per uke, etter fylke.¹ Antall og timer, 2010**

¹ Tallene i figur 6 er hentet fra KOSTRA-skjema 17: Barne- og ungdomstiltak og tilskudd til frivillige lag og foreninger 2010. Skjemaet er knyttet til funksjon 231 i kommuneregnskapet: aktivitetstilbud til barn og unge.

Kilde: KOSTRA Kulturtilbud i kommunene, Statistisk sentralbyrå.

Diskriminering er også mobbing

Diskriminering er også en form for mobbing. I elevundersøkelsen er det derfor stilt noen spørsmål om diskriminering, det vil si forskjellsbehandling som tar utgangspunkt i religion/livssyn og nasjonalitet (forstått som tilhørighet til en nasjon eller et folkeslag).

Det er bare elevene på 10. trinn og VG1 som har blitt spurt om de har blitt utsatt for urettferdig behandling/diskriminering på skolen på grunn av religion, livssyn eller nasjonalitet. 6 prosent av 10. klasseelevene oppgir å ha blitt behandlet annerledes på grunn av egen religion eller eget livssyn. Det er store forskjeller mellom kjønnene, da 8 prosent av guttene og 3 prosent av jentene forteller at de har opplevd å bli diskriminert.

I videregående skole er tallene noe lavere, 6 prosent av guttene og 2 prosent av jentene har opplevd diskriminering. Totalt har 4 prosent av elevene følt seg diskriminert på grunn av religion eller livssyn. Også på siste trinn på ungdomsskolen er det flere gutter enn jenter som opplever å ha blitt diskriminert på grunn av nasjonal tilhørighet, 8 prosent gutter mot 3 prosent jenter. Andelen elever som har opplevd diskriminering på grunn av nasjonalitet, er lavere i videregående skole, totalt 4 prosent, 7 prosent av guttene og 2 prosent av jentene.

Som vist trives de fleste elevene på skolen, og bare en mindre andel blir regelmessig mobbet. Etter endt grunnskole går de fleste unge over i videregående opplæring, men ikke alle kommer ut med studie- eller yrkesfaglig kompetanse. Dette er et problem fordi det i dagens Norge er stadig færre jobber som ikke krever videregående opplæring eller høyere utdanning.

Ulike studier har funnet en sammenheng mellom lavt utdanningsnivå og økt risiko for helseplager (Helsedirektoratet 2008). Det å fullføre videregående opplæring og få studiekompetanse, fag- eller svennebrev kan dermed ses som en form for helsefremmende adferd. En norsk undersøkelse har vist at en av fem 15-åringer mistrivdes på skolen, og at dette ofte medfører dårlige karakterer, økt bruk av rusmidler, hodepine og søvnvansker (Samdal 1998). Når vi vet at mobbing og mistrivsel kan medføre at enkelte elever ikke orker å fullføre videregående, blir trivsel i skolen desto viktigere.

Viktige aktivitetstilbud

Det er viktig for barn og unge å ha arenaer å møtes på for å dyrke vennskap og felles interesser utenfor skolen. Dette kan være ulike typer fritidsklubber og fritidssentre, mediesenter, musikkverksted, korps og kor med mer. I Danmark er det igangsatt et prosjekt som skal gi barn og unge i risikosonen mulighet til å delta i ulike fritidsaktiviteter på lik linje med jevnaldrende. Utgangspunktet for prosjektet er at aktive barn trives bedre, er mer sosiale og har et bedre liv (Socialstyrelsen 2009).

Vi skal se nærmere på barn og unges tilgang til kommunale fritidssentre. Fritidssentre, også kalt fritidsklubber, ble i sin tid etablert som et forebyggende tiltak for ungdom. Det er totalt 722 kommunale fritidssentre på landsbasis, og fylkesvis fordeling er vist i figur 6. Som vi ser, er det flere fylker som har mange slike sentre; Akershus har flest, tett fulgt av Nordland, med henholdsvis 69 og 67 sentre.

Oslo kommune har 57 fritidssentre og er den kommunen som i gjennomsnitt bruker mest penger på barns og unges aktivitetstilbud, hvis vi tar utgangspunkt i kommuneregnskapet for aktivitetstilbud til barn og unge. Ser vi på antall åpningstimer i uken, ligger snittet i Oslo langt over de øvrige fylkene. Oslo har fritidssentertilbud nesten 32 timer i uken i snitt. Ellers varierer antall åpningstimer i gjennomsnitt mellom 5,4 i Oppland til 16,7 timer i Østfold.

Det er også mulig å se på antall åpne dager i løpet av en uke, og antall uker i løpet av et år, disse tallene er ikke presentert i figur 6, men igjen ligger Oslo på topp, med fritidssentre som er åpne omtrent fem dager i uken og over 41 uker i året. Hvis vi sammenlikner med landsgjennomsnittet, som ligger på om lag to åpne dager i uken og om lag 30 uker i året, ser vi at Oslo har et vesentlig større tilbud.

Referanser

- Aftenposten (2012) «Mobbedom kan gi mange søksmål». Publisert 3. mars 2012.
- Dybing og Stoltenberg (2006): *Kunnskapsoppsummering om barns helse og miljø*, Rapport 2006:3 Nasjonalt Folkehelseinstitutt.
- Haavet, O. (2005): «Gir vond oppvekst dårlig helse?» Kronikk i Aftenposten. 19.9 2005. (<http://www.aftenposten.no/mening/kronikker/article1117413.ece>)
- Helsedirektoratet (2008): *Utdanning og helseulikheter – Problemstillinger og forskningsfunn*, Rapport IS-1573.
- Kjelvik, Julie (red.) (2012): *Barn og unges miljø og helse 2011. Utvalgte indikatorer om barn og unges fysiske og sosiale miljøfaktorer*, Rapporter 12/2012, Statistisk sentralbyrå. (http://www.ssb.no/emner/03/01/rapp_201212/index.html)
- Kunnskapsdepartementet (2010): Pressemelding av Kristin Halvorsen. Nr 33-10. 2010.
- Mathisen mfl. (2007): *Trivsel og oppvekst – barndom og ungdomstid*, Rapport (2007:5), Nasjonalt Folkehelseinstitutt.
- Nordhagen, Nielsen og Stigum (2005): Parental reported bullying among Nordic children: a population-based study. *Child Care Health Dev* 2005.
- NRK Sørlandet (2012): «Kristiansand kommune må betale historisk mobbe-erstatning». Publisert 1.2. 2012.
- Olweus, Dan (1992): *Mobbing i skolen: Hva vi vet og hva vi kan gjøre*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Oppedal mfl. (2008): *Psykososial tilpasning og psykiske problemer blant barn i innvandrerfamilier*, Rapport (2008:14), Nasjonalt Folkehelseinstitutt.
- Oxford Research (2010): *Meninger fra klasserommet. Analyse av Elevundersøkelsen 2010*. Kristiansand.
- Samdal, Oddrun (1998): Senter for forskning om helsefremmende arbeid, miljø og livsstil (HEMIL), Universitetet i Bergen. I et intervju i forskning.no 1.8.1998. (<http://www.forskning.no/artikler/1998/1016617947.75>)
- Socialstyrelsen (2009): Bilag 1 – Delrapporter. Evaluering av forsøk med fritidspas til utsatte barn og unge.
- Statistisk sentralbyrå (2011): «Mange grunnskolepoeng gir høy gjennomføring», Utdanningsstatistikk 2010. Publisert 15.6 2011. (<http://www.ssb.no/emner/04/02/30/vgogjen/>)

Gode nok barnehager for alle?

I dag går ni av ti barn i barnehage. Oppmerksomheten har lenge vært rettet mot nok barnehageplasser, mens den senere tiden er fokuset flyttet over til kvalitet og kompetanse. Likevel er andelen ansatte med førskolelærerutdanning omtrent uendret siste ti år, mens antallet ansatte som har fått dispensasjon fra dette kravet, stadig øker. I 2010 hadde en av tre barnehageansatte utdanning som førskolelærer.

Elin Skretting Lunde

Mange førskolebarn tilbringer mye tid i barnehagen, og da blir kvaliteten på den tiden som tilbringes der ekstra viktig. Hvordan har utviklingen i fagkompetansen blant de ansatte vært i perioden 2000-2010? Hvorfor er det viktig for barna at ansatte har pedagogisk utdanning? Vi ser nærmere på dette i denne artikkelen.

Barnehager skal ifølge barnehageloven være en pedagogisk virksomhet, og utdannet personell skal sikre barna de stimuli og de trygge rammene de har krav på. Ifølge loven skal styrere og pedagogiske ledere ha utdanning som førskolelærere eller ha annen relevant pedagogisk utdanning (se tekstboks). I tillegg skal det være minst en pedagogisk leder per 14-18 barn over tre år og en pedagogisk leder per 7-9 barn under tre år (Kunnskapsdepartementet 2005a).

I 2005 ble ansvaret for barnehagesektoren overført til Kunnskapsdepartementet, og barnehager blir således betraktet som en del av utdanningsløpet. Mens regjeringen tidligere konsentrerte seg om barnehagedekning og makspris for en barnehageplass, har oppmerksomheten de senere årene vært på kvalitet og kompetanse (St.meld. 41:2008-2009).

Viktig for barnas helse

Folkehelseinstituttet har i rapporten «Bedre føre var ... Psykisk helse: Helsefremmende og forebyggende tiltak og erfaringer» gjort en gjennomgang av tilgjengelig forskning på barnehageområdet, og konkluderte med at høykvalitetsbarnehager er ett av de viktigste psykisk helsefremmende og forebyggende

Barnehageloven

I kapittel V i loven om barnehager står det nedfelt at barnehagen skal ha en daglig leder som har utdanning som førskolelærer eller annen høgskoleutdanning som gir barnefaglig og pedagogisk kompetanse (§ 17). Videre står det at pedagogiske ledere *må* ha utdanning som førskolelærer (§ 18), men at kommunen kan gi dispensasjon fra kravet om utdanning (Kunnskapsdepartementet 2005b).

Datagrunnlag

Artikkelen bygger på utvalgte data fra kapittel 9 i rapporten *Barn og unges miljø og helse 2011*, Statistisk sentralbyrå ([Kjelvik \(red.\) 2012](#)).

Det å måle kvaliteten på det pedagogiske tilbudet i de kommunale og private barnehagene er en av 35 indikatorer om barn og unge. Indikatoren sier noe om hvor kvalifisert personell barnehagene har i forhold til utdanningskravet i barnehageloven.

Elin Skretting Lunde er sosiolog og prosjektleder i Statistisk sentralbyrå, Seksjon for helsestatistikk.
(elin.skretting.lunde@ssb.no)

tiltakene for barn under skolealder. Lav kvalitet i form av, for eksempel, mangel på utdannet personell vil kunne svekke de positive virkningene som en god barnehage kan gi (Nasjonalt folkehelseinstitutt 2011).

35 timers barnehageuke

De senere årene har kommunene arbeidet for full barnehagedekning. En lovfestet individuell rett til barnehageplass ble innført 1. januar 2009. I 2010 gikk 277 100 barn mellom ett og seks år i kommunal eller privat barnehage, noe som utgjør 89 prosent av barna (se figur 1). For barn i alderen tre til fem år gjelder dette 96 prosent av barna. 10 prosent av barnehagebarna er minoritetsspråklige, omtrent 27 500 barn (se definisjon i tekstboks). Det er en økning på nesten 2 400 barn fra 2009 til 2010 ([Statistisk sentralbyrå 2011](#)).

Mange av barna tilbringer mellom sju og åtte timer i barnehagen hver uke-dag. En undersøkelse gjennomført i 2010 viser at barna i snitt oppholder seg i barnehagen 35 timer per uke. 19 prosent av barna tilbringer 41 timer eller mer der. Antall timer i barnehagen varierer med alder og foreldrenes yrkes-status. Barn i familier hvor mor jobber 37 timer i uka eller mer, har høyest gjennomsnittlig oppholdstid, med 38 timer i gjennomsnitt ([Moafi og Bjørkli 2011](#)). Med så lange dager i barnehagen blir det viktig at kvaliteten på det pedagogiske opplegget er god, og at barna får sjansen til å utvikle språk, motorikk og egne evner.

Havnes og Mogstad påpeker at nest etter familien er barnehagene den viktigste arenaen for omsorg, lek og læring for yngre barn. Forfatterne har studert langtidseffektene av den store barnehageutbyggingen i Norge på slutten av 1970-tallet, og finner at barnehagene har hatt stor positiv effekt på barnas utdanningsnivå og arbeidsmarkedstilknytning i voksen alder. Effekten på barnas utdanningsløp har vært spesielt gunstig for barn av mødre med lav utdanning ([Havnes og Mongstad 2009](#)).

Mange små med fulltidsplass

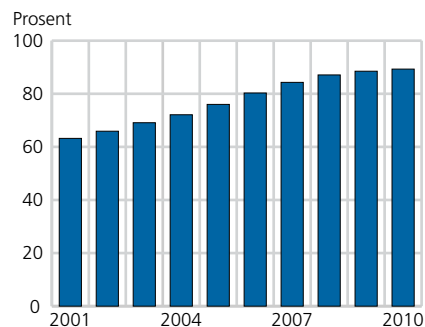
Fra 2009 til 2010 var det en økning på omtrent 7 000 barn med barnehageplass, og nesten 70 prosent av disse var i aldersgruppen ett til to år. Ettåringene har politisk sett vært et satsingsområde, og andelen ettåringer i barnehage har økt kraftig de siste fem årene ([Statistisk sentralbyrå 2011](#)). Barnetilsynsundersøkelsen fra Statistisk sentralbyrå viser at nesten åtte av ti ettåringer og ni av ti toåringer gikk i barnehage høsten 2010. De fleste barna, 72 prosent, hadde fulltidsplass, og bare 13 prosent blir passet av en av foreldrene ([Kitterød og Bringedal 2012](#)).

Det har fra flere hold blitt påpekt at det er for få voksne i barnehagene i forhold til antall barn. Blant andre har Utdanningsforbundet gått ut og kritisert manglende voksentetthet i norske barnehager og at andelen med fagutdanning er for lav (Bjerkestrand 2012).

Minoritetsspråklige barn

Minoritetsspråklige barn defineres her som barn med annet morsmål enn norsk, samisk, svensk, dansk eller engelsk. I denne definisjonen må begge foreldre ha et annet morsmål enn norsk, samisk, svensk, dansk eller engelsk.

Figur 1. Andel barn i barnehage i alderen 1-5 år. 2001-2010. Prosent

Kilde: Barnehagestatistikk, Statistisk sentralbyrå.

Mange barnehager velger å flytte små barn over i stor avdeling (avdeling for barn i alderen 3 til 6 år) det året de fyller tre, fordi dette alders skillet har betydning for utmåling av driftstilskudd, krav til pedagogisk bemanning og krav til barnas lekeareal. Barnehagen har lov til å flytte barnet over til storbarnsavdeling, ta inn flere barn og samtidig motta det høyere tilskuddet hele det året barnet fyller tre år (pbl.no 2011). Dermed er det en rekke toåringer som er omgitt av færre voksne enn anbefalt.

En ny rapport fra FAFO antyder at norske barnehagebarn får stadig mindre voksenkontakt, fordi de ansattes tid brukes opp på ulike gjøremål, som praktisk arbeid, dårlig IKT-utstyr, for få ansatte og ulike rapporteringskrav fra det offentlige. Mange førskolelærere i studien følte de brukte for mye tid på møter og rapportering, og for lite tid på barna (Nicolaisen, Seip og Jordfald 2012).

Hvorfor er utdannet personell så viktig?

Kvalitetsbegrepet i barnehagen er tett knyttet til personalets kunnskap og kompetanse, og til andelen personale som har denne kunnskapen og kompetansen (Ullmann 2011). For de yngste barna er det ekstra viktig å ha små barnegrupper og stabile voksne med førskolelærerutdanning rundt seg fordi det er det verbale som dominerer relasjonene mellom barn og voksne i barnehagen, og de yngste barna uten fullt utviklet språk lett kan bli oversett (Greve 2007).

I stortingsmeldingen «Kvalitet i barnehagen» fra 2009 er søkelyset flyttet fra nok barnehageplasser til gode nok plasser. Det fremheves i meldingen at barnehagene har en viktig rolle i samfunnet, og at de har et medansvar for at barna skal få en trygg og sikker oppvekst. Videre står det:

«Regjeringen legger i denne meldingen til grunn at de ansattes kompetanse er avgjørende for kvaliteten i barnehagen. Regjeringen vil bidra til rekruttering og utdanning av et tilstrekkelig antall førskolelærere, at styrerne i barnehagene skal ha god lederkompetanse og at flest mulig av det øvrige personalet i barnehagen har god kompetanse.» (St.meld. 41:2008-2009).

En fersk undersøkelse fra Danmark viser en signifikant sammenheng mellom kvaliteten på barnehagen og barnas karakternivå ti år etter. Det viser seg at barnehager med stabil bemanning og høy pedagogtetthet gir høyere karakternivå på skolen.

De danske forskerne identifiserte fem kvalitetsindikatorer for barnehagene: antall pedagoger og assistenter per barn, andelen mannlige pedagoger og assistenter, andelen utdannede pedagoger, andelen pedagoger og assistenter med minoritetsbakgrunn og graden av stabilitet/utskiftning av de ansatte. Disse kriteriene ble sammenlignet med registerdata om barnas karakterer i skriftlig dansk ved avgangseksamen fra grunnskolen i 2008. Spesielt for guttene i undersøkelsen hadde flere utdannede pedagoger en gunstig effekt på karakternivået (Bauchmüller, Gørtz og Würtz Rasmussen 2011).

Internasjonale kriterier

UNICEF utgav rapporten «The child care transition» («Det store omsorgskiftet») i 2008, hvor det ses nærmere på det faktum at den oppvoksende generasjonen i dag bruker store deler av sin tidlige barndom i en eller annen form for institusjonalisert barnepassordning. UNICEF laget i den forbindelse en liste med ti kriterier som kan brukes for å vurdere kvaliteten på omsorgstilbudet til små barn. Norge innfrir åtte av ti kriterier, blant annet lengden på betalt svangerskapspermisjon, andel barn under fattigdomsgrensen og helsestasjonstilbudet.

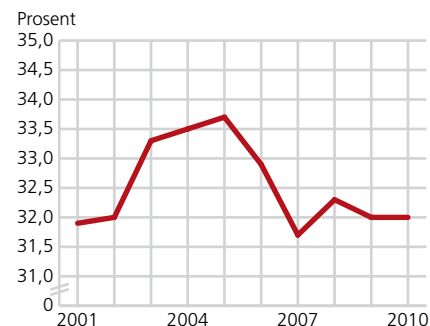
Under kriteriene på omsorg for små barn utmerker norske barnehager seg ved ikke å tilfredsstille minimumskravet om minst 80 prosent ansatte med grunnleggende opplæring innenfor barneomsorg. Videre tilfredsstiller ikke Norge kravet om 50 prosent ansatte med minst tre års barnefaglig utdanning. Norge ligger etter en rekke andre europeiske land når det gjelder andel fagutdannet barnehagepersonell (UNICEF 2008).

Andelen flater ut, selv om antallet øker

De siste ti årene har andelen ansatte med førskolelærerutdanning i barnehagen vært forholdsvis stabil og variert mellom om lag 32 og 34 prosent (se figur 2). I perioden 2002-2005 kan vi se en liten økning i andelen ansatte med førskolelærerutdanning. Fra 2005 til 2007 sank den fra 33 prosent til 31, i 2008 steg andelen igjen for så å flate ut på 32 prosent de to siste årene. Hva skjedde mellom 2005 og 2007, hvorfor sank andelen ansatte med førskolelærerutdanning?

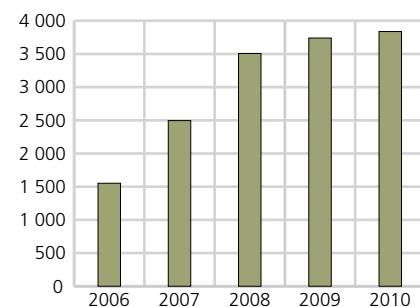
Antallet førskolelærere økte med 2 286 i løpet av denne perioden, mens antallet dispensasjoner fra utdanningskravet doblet seg, fra 1 268 dispensasjoner i 2005 til 2 499 i 2007 ([Statistisk sentralbyrå 2011](#)). Forklaringen er at

Figur 2. Andel ansatte med førskolelærerutdanning i private og offentlige barnehager. 2001-2010. Prosent

Kilde: Barnehagestatistikk, Statistisk sentralbyrå.

Figur 3. Antall barnehageansatte med dispensasjon fra utdanningskravet. Personer. 2006-2010

Kilde: Barnehagestatistikk, Statistisk sentralbyrå.

antallet deltidsplasser ble redusert, mens antallet heltidsplasser økte i løpet av perioden, og dermed økte også bemanningsbehovet per plass. Spesielt økningen i antall plasser for de yngste barna krever flere førskolelærere. Den sterke utbyggingstakten har således bidratt til en svekket pedagogtetthet. I 2008 skyldes økningen i andel ansatte med førskolelærerutdanning at det ikke var mulig å bygge så mange nye barnehager som planlagt det året, derfor økte ikke behovet for nye førskolelærere like mye som de foregående årene (Utdanningsforbundet 2009).

Som nevnt tidligere er det ikke slik at antallet førskolelærere er uendret, tvert imot har antallet med førskolelærerutdanning økt kraftig i perioden, fra 16 465 til 27 129. Alle de nystartede barnehagene de siste ti årene har bidratt til at andelen førskolelærere har utgjort omtrent en tredjedel av alle ansatte i barnehager i perioden på landsbasis. I 2010 hadde 32 prosent av de ansatte i barnehager førskolelærerutdanning. Dette året kan vi også se en økning i antall styrere og pedagogiske ledere med førskolelærerutdanning eller annen pedagogisk utdanning.

Nærmere 91 prosent av styrere og pedagogiske ledere hadde førskolelærerutdanning eller annen pedagogisk utdanning i 2010, en økning på 2,5 prosentpoeng fra året før. Det er fortsatt mangel på førskolelærere i norske barnehager, og i 2010 hadde 3 prosent av styrerne og 16 prosent av de pedagogiske lederne dispensasjon fra utdanningskravet.

Store forskjeller mellom fylkene

Det er regionale forskjeller i andel barnehageansatte med godkjent førskoleutdanning (se figur 4). Sør-Trøndelag har høyest andel ansatte med førskolelærerutdanning, der omtrent fire av ti (39 prosent) har godkjent utdanning, tett fulgt av Hordaland (38 prosent). Nederst på lista finner vi Rogaland, Akershus og Oslo som alle tre ligger på drøyt 27 prosent. At fylkene med flest barnehager ligger på bunnen av lista, er kanskje ikke så uventet. Det er mangel på førskolelærere som ønsker å jobbe i barnehager, og mange barnehager har problemer med å skaffe nok kvalifisert personell, noe som medfører bruk av dispensasjoner (se tekstboks).

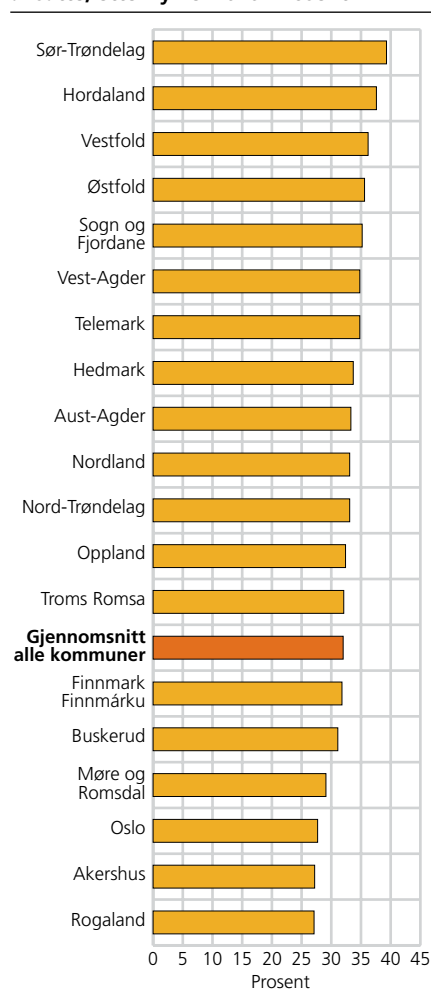
De senere årene har det blitt gitt et økende antall dispensasjoner fra utdanningskravet blant pedagoger og styrere i norske barnehager. I 2006 var det 1 330 (8 prosent) ansatte i stillinger som pedagogiske ledere med dispensasjon fra kravet om utdanning, i 2010 var tallet 3 620 (16 prosent). Flest dispensasjoner har blitt gitt i kommuner i Akershus og i Oslo ([Statistisk sentralbyrå 2011](#)). Den raske utbyggingen av barnehager i Norge og det faktum at vi ikke har nok fagpersonell som ønsker å arbeide i barnehager, er med på å forklare hvorfor andelen pedagogisk personale ikke har økt nevneverdig de siste årene. Faktisk var det en litt høyere andel førskolelærere i 2005 enn i 2010.

Det er sannsynlig at antallet toåringer i barnehagen vil øke fremover, som følge av bortfallet av kontantstøtten for toåringer fra og med august 2012. Da vil også behovet for førskolelærere kunne komme til å øke, som følge av bemanningsnormen for de yngste barna (1 pedagog per 7–9 barn under tre år).

Hva vil fremtiden bringe?

Hvordan barnehagesektoren vil utvikle seg fremover, vet vi ikke helt, men en rask titt på foreløpige tall fra 2011 antyder at det vil ta tid å få til større end-

Figur 4. Barnehageansatte med godkjent førskolelærerutdanning som andel av alle ansatte, etter fylke. 2010. Prosent

Kilde: Barnehagestatistikk, Statistisk sentralbyrå.

ringer. Til tross for at antall ansatte i alt og antall førskolelærere har økt, ser det ut til at andelen førskolelærere er stabil på drøyt 32 prosent. Også antallet ansatte med dispensasjon fra utdanningskravet har økt, fra 3 838 i 2010 til 4 067 i 2011, en økning på 6 prosent ([Statistisk sentralbyrå 2012](#)).

Fortsatt er det mangel på førskolelærere i barnehagene, og det finnes barnehager hvor fagutdannet personell mangler helt eller delvis, og disse barnehagene gir således ikke et fullverdig pedagogisk tilbud til barna. Det er ennå et stykke igjen før målet om kvalitet i alle barnehager er nådd.

Referanser

Bauchmüller, Gørtz og Würtz Rasmussen (2011): «Long-run benefits from universal high-quality preschooling», Anvendt Kommunal Forskning, Danmark.

Bjerkestrand, Mimi (2012): «Barna fortjener mer enn reserveløsninger», kronikk i Dagbladet 16.01.2012.

Greve, Anne (2007): *Vennskap mellom små barn i barnehagen*. Doktoravhandling. Det utdanningsvitenskapelige fakultet, Universitetet i Oslo.

Havnes, Tarjei og Mogstad, Magne (2009): «Er barnehager bra for barna?», i *Økonomiske analyser* 4/2009, Statistisk sentralbyrå.

Kitterød, Ragni Hege og Bringedal, Kristin Horn (2012): «De fleste små barn går i barnehage», *Samfunnsspeilet* 1/2012 Statistisk sentralbyrå.

Kjelvik, Julie (red.): *Barn og unges miljø og helse 2011. Utvalgte indikatorer om barn og unges fysiske og sosiale miljøfaktorer*, Rapporter 12/2012. Statistisk sentralbyrå. (http://www.ssb.no/emner/03/01/rapp_201212/index.html)

Kunnskapsdepartementet (2005a): Forskrift om pedagogisk bemanning fastsatt 16. desember 2005 med hjemmel i barnehageloven 17. juni 2005 nr. 64 § 18 sjette ledd § 1.

Kunnskapsdepartementet (2005b): Lov om barnehager, kapittel V, § 17 Styrer og § 18 Barnehagens øvrige personale.

Moafi, Hossein og Bjørkli, Elin Sâheim (2011): Barnefamiliers tilsynsordninger, høsten 2010, Rapporter 34/2011, Statistisk sentralbyrå. (http://www.ssb.no/emner/03/04/rapp_kontantstotte/rapp_201134/)

Nasjonalt folkehelseinstitutt (2011): *Bedre føre var - Psykisk helse: Helsefremmende og forebyggende tiltak og anbefalinger*. Rapport 2011:1

Nicolaisen, Seip og Jordfald (2012): *Tidstyver i barnehagen. Tidsbruk i barnehager i Bydel Alna*. FAFO-rapport 2012:01.

Pbl.no (2011): «Klargjøring vedrørende toåringer som flyttes over til avdeling for store barn», Netartikkel publisert 2.11.2011. (<http://www.pbl.no/no/Fagnyheter/Fagartikler/>)

Statistisk sentralbyrå (2011): KOSTRA barnehagestatistikk DS: «Ansatte økte i takt med flere barn» Publisert 15.6.2011 (www.ssb.no/emner/04/02/10/barnehager/arkiv/)

Statistisk sentralbyrå (2012): KOSTRA barnehagestatistikk (<http://statbank.ssb.no/statistikk-banken/>) (velg KOSTRA og barnehager nivå 3).

St.meld. 41. (2008-2009): *Kvalitet i barnehagen*, Oslo: Kunnskapsdepartementet.

Ullmann, Robert (2011): «Kvalitet i barnehagene koster», innlegg på nettstedet Barnehage.no 27.5.11.

UNICEF (2008): *The Child Care Transition. A league table of early childhood education and care in economically advanced countries*, UNICEF Innocenti Research Centre: Florence.

Utdanningsforbundets Faktaark (2009:6): (<http://www.utdanningsforbundet.no/Hovedmeny/Barnehage/Fag-og-utdanning/Ressurser/Nokkeltall-for-barnehagen-2009/>)

Urbefolkningen i tall – samisk statistikk

Samene har sine tradisjonelle bosettingsområder i Norge, Sverige, Finland og Russland. Det finnes ingen offisiell registrering av hvem som har samisk identitet/bakgrunn, og det er derfor ingen som vet nøyaktig hvor mange samer det er. I Norge bor det samer over hele landet, men de mest konsentrerte samiske bosettingsområdene finnes i områder nord for Saltfjellet. Samisk statistikk dekker disse utvalgte områdene.

Tove Irene Slaastad

Figur 1. Sápmi, det samiske bosettingsområdet

Kilde: Gáldu/Kompetansesenteret for urfolks rettigheter.

På samefolkets dag, 6. februar 2012, publiserte Statistisk sentralbyrå (SSB) Samisk statistikk 2012. Dette er fjerde gang Samisk statistikk publiseres, siden 2006 har den kommet ut annethvert år. Samisk statistikk startet som et samarbeidsprosjekt mellom Statistisk sentralbyrå og daværende Sámi Instituhtta / Nordisk Samisk Institutt i Kautokeino (nå samordnet med Sámi allaskuvla / Samisk høgskole), finansiert av Sametinget i Norge.

På samisk kalles samenes tradisjonelle bosettingsområde for Sápmi. Det er et sammenhengende geografisk område som strekker seg gjennom deler av Norge, Sverige, Finland og Russland. En del samer bor utenfor Sápmi-området, samtidig bor det svært mange som ikke er samer, i dette området.

Verken folkeregisteret eller andre registre har noen registrering av hvem som er samer (Pettersen 2011). Det nærmeste vi kommer er samemantallet, som er et valgmannstall der de som vil stemme ved sametingsvalget, må være registrert. Men det er langt fra alle samer som stemmer ved sametingsvalget, blant annet ingen under 18 år.

Geografi og næringsstøtte

I Norge bor det samer over hele landet, og som nordmenn flest bor kanskje de fleste i byer og tettsteder, i og utenfor Sápmi. Men de mest konsentrerte bosettingsområdene, der samene til dels er i flertall, ligger i utkantstrøk nord for Saltfjellet.

Fordi det ikke finnes noe datagrunnlag for å lage individbasert statistikk om personer med samisk-etnisk tilhørighet, er Statistisk sentralbyrås samiske statistikk geografisk basert. De samiske bosettingsområdene er her avgrenset til virkeområdet for Sametingets tilskuddsordninger til næringsutvikling (STN), som i sin helhet ligger nord for Saltfjellet.

Hovedargumentet for å velge akkurat dette virkeområdet er at det omfatter lokalsamfunn som vurderes som betydningsfulle, for å bevare og videreutvikle samisk kultur og næringsliv, samtidig som Sametinget disponerer særskilte virkemidler for dette. For å kunne planlegge bruken og evaluere effekten av disse virkemidlene, har Sametinget behov for data som kan belyse så vel dagens tilstand som endringer over tid innenfor virkeområdet.

Sametingets tilskuddsordninger til næringsutvikling (STN) har sin forløper i Utviklingsfondet for de sentrale samiske bosettingsområdene. Dette fondet ble opprettet av Stortinget i 1975. Det omfattet da fem kommuner i indre Finnmark. Senere har fondets geografiske virkeområde blitt utvidet flere ganger, senest i 2009. Fondet har også skiftet navn, og det har blitt forvaltet

Tove Irene Slaastad er rådgiver i Statistisk sentralbyrå, Seksjon for befolkningsstatistikk. (tove.irene.slaastad@ssb.no)

av ulike institusjoner. Fra 1989 er det Sametinget som har hatt ansvar for de aktuelle tilskuddene. Fra og med 2009 blir det geografiske virkeområdet for STN fastsatt i Sametingets årlige budsjettvedtak.

Per i dag omfatter STN-området 16 hele kommuner og deler av ti kommuner. Av disse 26 kommunene ligger tretten i Finnmark, ni i Troms og fire i den nordlige delen av Nordland. En oversikt over hvilke kommuner som inngår i STN-området, finnes på Statistisk sentralbyrås sin nettside ([Statistisk sentralbyrå 2012](#)).

Kun nord for Saltfjellet

Hele STN-området ligger som nevnt nord for Saltfjellet. Den samiske befolkningen sør for Saltfjellet er derfor ikke med i den geografisk baserte statistikken. Samisk bosetting i sør er så vidt spredt at få områder oppfattes som samiske lokalsamfunn, noe som gjør at samisk statistikk der gir liten mening. Et resultat av å ha den geografiske inndelingen som statistikkgrunnlag er at statistikken inkluderer personer innenfor STN-området som ikke anser seg som same, mens samer utenfor STN-området ikke er med.

Formålet med rapporten om Samisk statistikk ([Slaastad 2012](#)) er å gi en samlet og løpende framstilling av eksisterende offisiell statistikk med samisk relevans. Samisk statistikk bygger dels på allerede innsamlet og offentliggjort statistikk, og dels på materiale som er stilt til disposisjon fra ulike samiske institusjoner. Publikasjonen inneholder statistikk om sametingsvalget, befolkningens størrelse og sammensetning, utdanningsforhold, bruk av samisk språk i barnehage og skole, inntekt og personlig økonomi, arbeidsliv, rein-drift, jordbruk og fiske og fangst.

Statistikken for STN-området presenteres på forskjellige geografiske nivå: STN-området samlet, de ulike kommunene og delkommuneområdene innenfor STN-området og regionaliserte STN-områder per fylke. På Statistisk sentralbyrås sin nettside ([Statistisk sentralbyrå 2012](#)), for gruppering av områdene. Publikasjonens språk er på norsk og nordsamisk.

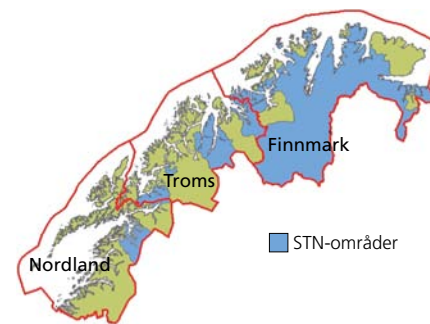
Samiske områder – mest i utkantstrøk

STN-området utgjør vel 50 prosent av arealet i Norge nord for Saltfjellet, men kun 10 prosent av befolkningen som er boasatt nord for Saltfjellet, bor i STN-området. 4 prosent av befolkningen i STN-området bor i tettbygde strøk. Det er altså utkantstrøkene nord for Saltfjellet som er definert som samisk bosetningsområde. Alle byene og større tettsteder ligger utenfor STN-området. Det ligger altså en sterk senter–periferi-dimensjon innbakt i den samiske statistikken.

Når samiske områder sammenlignes med andre områder, er det altså ikke kun en sammenligning av samer og ikke-samer, men også en sammenligning av utkant og sentrale strøk. Kanskje kan man si at dette gir den samiske statistikken en slagside. Likevel er det et faktum at selv om mange samer bor i byer og større tettsteder, er det i utkantene i nord den samiske kulturen har relativt størst betydning. Og utkantproblematikk er derfor en viktig utfordring for samene som folk.

Under gis det noen smakebiter fra rapporten Slaastad 2012, som ble publisert i februar 2012.

Figur 2. STN-områder i Norge nord for Saltfjellet

Kilde: Befolkningsstatistikk, Statistisk sentralbyrå.

Sametingsvalg

Stemmeberettigede er alle som har fylt 18 år, avgir erklæring om at de oppfatter seg selv som same og enten

- har samisk som hjemmespråk
- har eller har hatt foreldre, besteforeldre eller oldeforeldre med samisk som hjemmespråk
- eller
- er barn av person som står eller har stått i manntallet

De kan kreve seg innført i valgmann-tallet.

Samer som er statsborgere i andre nordiske land, kan registrere seg i valgmann-tallet dersom de den 30. juni i valgåret står innført i folke-registret som bosatt i Norge.

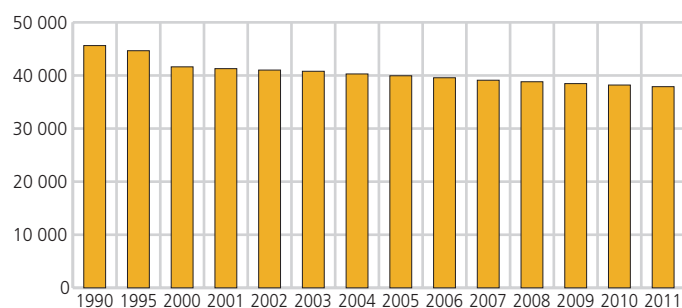
Samer som ikke er fra et nordisk land, kan registrere seg i valgmann-tallet dersom de har stått innført i folke-registret som bosatt i Norge de tre siste årene før valgdagen.

Sametingsvalget avvikles samtidig med stortingsvalget. Neste sametingsvalg er i 2013.

Kilde: Sametinget, <http://www.samediggi.no>

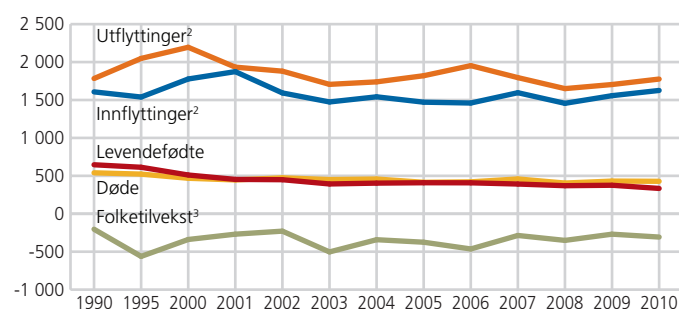
Figur 3. **Folketallet i STN-området per 1. januar 1990-2011. Antall personer**

¹ Virkeområdet for Sametingets tilskuddsordninger til næringslivet. Inndeling av STN-området per 1. januar 2011 er lagt til grunn.

Kilde: Befolkningsstatistikk, Statistisk sentralbyrå.

Figur 4. **Fødte, døde, flytting og folketilvekst. STN-området i alt. 1990-2010. Antall personer**

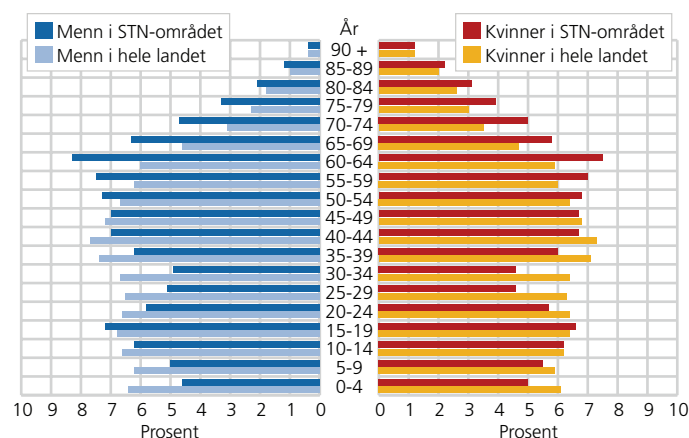
¹ Virkeområdet for Sametingets tilskuddsordninger til næringslivet. Inndeling av STN-området per 1. januar 2011 er lagt til grunn.

² Gjelder flytting til/fra andre områder i Norge og utlandet.

³ Folketilveksten regnes som differansen mellom 1.1 i det aktuelle året og 1.1 det påfølgende året. På grunn av registreringsrutine vil født-døde+innflytting-utflytting vise litt andre tall.

Kilde: Befolkningsstatistikk, Statistisk sentralbyrå.

Figur 5. **Befolkningen i STN-området, etter alder og kjønn. 1. januar 2011. Prosent**

Kilde: Befolkningsstatistikk, Statistisk sentralbyrå.

Folketallet synker

Per 1. januar 2011 var 37 900 personer bosatt i STN-området. Folketallet i dette området har gått ned med 17 prosent siden 1990, da var folketallet 45 600. Utflytting og manglende tilbakeflytting er hovedårsak til nedgangen. Ungdom flytter ut, og det er ikke mange nok som mener de har noe å flytte tilbake til. Samisk ungdom blir heller boende i mer sentrale strøk, hvor stifter familie og får barn andre steder. Så besteforeldrene som bor igjen i Kvalsund og Polmak, må kanskje reise til Tromsø eller Kolbotn for å treffe sine barn og barnebarn.

Folketallet synker altså i de samiske bosettingsområdene. Likevel er det store forskjeller mellom de ulike områdene. Indre Finnmark har hatt minst tilbakegang i folketallet fra 1990, bare 5 prosent. Dette er kjerneområdet for den nordsamiske kulturen. Her er det også bygd opp viktige institusjoner, som Sametinget i Karasjok og Samisk høyskole i Kautokeino. Begge har gitt mange arbeidsplasser. Og nettopp arbeidsplasser for kvinner med høyere utdanning er en viktig suksessfaktor når målet er å opprettholde bosettingen i distriktene.

STN-området i Nord-Troms har også hatt en noe mindre tilbakegang i folketallet enn de andre områdene, 14 prosent. Øst-Finnmark og Sør- og Midt-Troms har hatt en tilbakegang på 21 prosent, Nordre Nordland 23 prosent. Vest-Finnmark har den største nedgangen, med hele 34 prosent.

Av kommunene er Evenes, Karasjok og Storfjord de eneste i STN-området som har hatt folketilvekst fra 1990 til 2011.

Flere eldre nå enn før

Aldersstrukturen i de samiske områdene har endret seg mye i perioden 1990-2011 (Rustad 2010). Ikke bare andelen, men også antall personer i alderen 50-69 år og 80 år og eldre, har steget, mens antallet og andelen under 50 år har sunket. For personer i aldersgruppen 70-79 år har antallet gått ned, mens andelen så vidt har økt. I perioden 1990-2011 har aldersgruppen 50-59 år økt mest, 23 prosent, og den største nedgangen har vært i aldersgruppen 20-29 år som har gått ned med hele 44 prosent.

De yngre aldersgruppene utgjør en mindre andel, mens de eldre aldersgruppene utgjør en større del. Utflytting og lavere fødselstall er årsaker til denne endringen i aldersstrukturen.

Befolkningspyramiden (se figur 5) viser kjønns- og aldersprofilen for de samiske bosettingsområdene

sammenlignet med hele landet. Andelen som er 50 år og eldre, er betydelig høyere i de samiske områdene. Det er færre i alderen 20-44 år og færre barn. Grunnen til underskuddet på barn er nettopp at det er færre i småbarnsforeldrealdre. Mange fra disse årsklassene har flyttet og fått sine barn andre steder.

I 1990 ble det født 650 barn i STN-området, i 2010 var antallet 330. Det er en nedgang i antall fødte på nær 50 prosent. I de samiske områdene var samlet fruktbarhetstall i 1990 2,08 (se boks om samlet fruktbarhetstall). I 2010 var det sunket til 1,73. Fruktbarheten i STN-området var fram til og med 2002 høyere enn i landet for øvrig. Etter den tid har fruktbarheten vært noe lavere i seks av åtte år.

Forventet levealder er noe lavere for begge kjønn i de samiske bosettingsområdene enn i hele landet. En jente født i STN-området i 2011 kan forvente å bli 81,6 år og en gutt 77 år. Tilsvarende tall for Norge som helhet er henholdsvis 83,2 år og 78,9 år. Forventet levealder i STN-området er også lavere enn i det øvrige området nord for Saltfjellet.

Mange flere kvinner enn menn har høyere utdanning

Om lag fire av fem personer i de samiske områdene har utdanning tilsvarende grunnskole eller videregående nivå. Utdanningsnivået her er lavere enn i øvrige områder nord for Saltfjellet og i resten av landet (se figur 6).

Som for hele landet sett under ett har kvinner i STN-området økt sitt utdanningsnivå i større grad enn menn. Andel kvinner i STN-området med utdanning på universitets- og høgskolenivå er nå nesten dobbelt så stor som andelen menn med høyere utdanning. I 2010 hadde 22 prosent av kvinnene høyere utdanning, mens andelen for menn var 13 prosent. I 1990 var tilsvarende andel 10 prosent for kvinner og 8 prosent for menn. I hele landet var det i 2010 30 prosent kvinner med høyere utdanning og 26 prosent menn.

Færre tar samisk som andrespråk

Mens tallet på elever med samisk som første språk i grunnskolen holder seg stabilt i Norge, er antall elever med samisk som andrespråk kraftig redusert de siste årene. Nedgangen har vært på hele 38 prosent siden 2005. Det er en betydelig større nedgang enn reduksjonen i årskullene skulle tilsi.

Blant elevene i de statlige videregående skolene i Kautokeino og Karasjok har 73 prosent valgt samisk som første språk og 27 prosent som andre språk i skoleåret 2009/10. Valg av samisk som første språk og andre språk i den videregående skolen har ligget på omtrent samme nivå i perioden 2006-2010.

Noe lavere sysselsettingsgrad enn i landet ellers

64 prosent av personene i alderen 15-74 år i STN-området er sysselsatt, 65 prosent menn og 64 prosent kvinner. Det er noe lavere enn for øvrige områder nord for Saltfjellet og hele landet under ett, som begge har 69 prosent sysselsatte i alderen 15-74 år. Med unntak av kvinner i alderen 60-74 år er andelen sysselsatte lavere for alle aldersgrupper i de samiske områdene enn i Nord-Norge ellers (se figur 7, side 44).

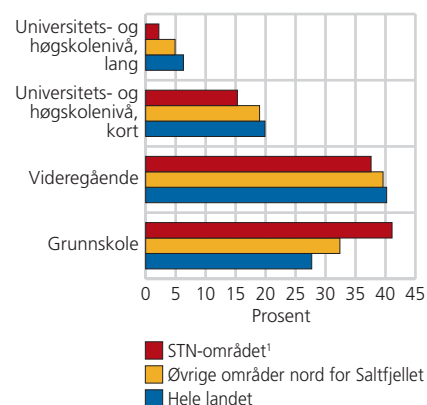
Også når det gjelder sysselsetting er det regionale forskjeller innenfor det samiske området. STN-området i Indre Finnmark har høyest andel sysselsatte, 67 prosent, mens lavest andel har STN-området i Nordre Nordland der kun 59 prosent er i arbeid.

Samlet fruktbarhetstall

Tallet beskriver gjennomsnittlig antall levendefødte barn hver kvinne kommer til å føde i hele kvinnens fødedyktige periode (15-49 år), under forutsetning av at fruktbarhetsmønsteret i perioden vedvarer og at dødsfall ikke forekommer.

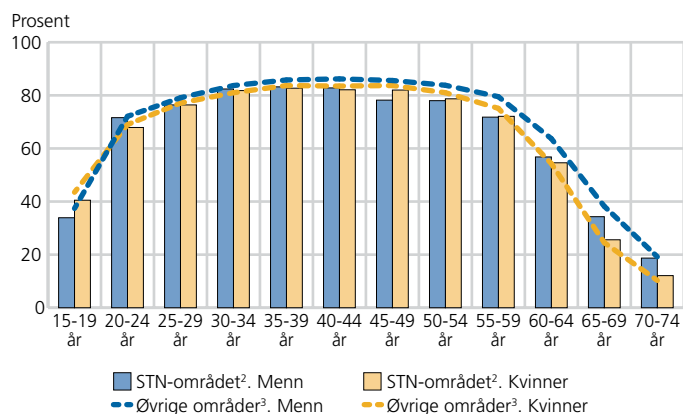
Figur 6. Utdanningsnivå i hele landet og Norge nord for Saltfjellet. 1. oktober 2010. Prosent

¹Virkeområdet for Sametingets tilskuddsordninger til næringslivet. Inndeling av STN-området per 1. januar 2011 er lagt til grunn.

Kilde: Utdanningsstatistikk, Statistisk sentralbyrå.

Figur 7. Sysselsatte 15-74 år, etter kjønn og aldersgruppe. Norge nord for Saltfjellet. 4. kvartal 2010. Prosent

¹ Fra 2005 ble nedre aldersgrense for å bli regnet som sysselsatt senket fra 16 til 15 år, i tråd med internasjonale anbefalinger. Samtidig ble aldersdefinisjonen endret fra alder ved utgangen av året til alder ved utgangen av referansetidspunktet.

² Virkeområdet for Sametingets tilskuddsordninger til næringslivet. Inndeling av STN-området per 1. januar 2011 er lagt til grunn.

³ Områder nord for Saltfjellet utenfor virkeområdet for Sametingets tilskuddsordninger til næringslivet.

Kilde: Registerbasert sysselsettingsstatistikk, Statistisk sentralbyrå.

Forholdsvis mange menn arbeider innenfor varehandel og hotell- og restaurantvirksomhet, mens helse- og sosialtjenester er den viktigste næringen for kvinner. 2 100 personer var tilknyttet reindrift i STN-området per 31. mars 2011, om lag like mange kvinner som menn. Sju av ti som er tilknyttet reindrift i Norge, bor i STN-området, de fleste i Finnmark.

Referanser

Pettersen, Torunn (2011): «40 000 i 40 år – må det være sånn?» *Nordlys*.

Rustad, Øivind (2010): «Befolkningsutvikling i STN-området 1990-2010», *Samiske tall forteller 3*, Statistisk sentralbyrå.

Slaastad, Tove Irene (2012): *Samisk statistikk - Sámi statistihkka 2012*, Rapport 03/2012, Statistisk sentralbyrå. (http://www.ssb.no/emner/00/00/20/rapp_samer/rapp_201203/)

Statistisk sentralbyrå (6. februar 2012): «Færre bor i samisk bosettingsområde». (<http://www.ssb.no/samisk/>)

Er barn og unge blitt mindre fysisk aktive?

Barn og unge driv like mykje med organisert trening som tidlegare. Samstundes varierer treningsfrekvensen med utdanning og inntekta til foreldra og kva landsdel dei er busette i. Berre halvparten av 15-åringane oppfyller anbefalingane som helsemyndigheitene gir om ein time fysisk aktivitet i løpet av ein dag. Samstundes er det ikkje eintydig at denne delen blir mindre med åra. Eit ønskje om meir fysisk aktive barn og unge vil kanskje måtte gå på kostnad av omsynet til risiko for skadar og ulukker.

Den seinare tida har det blitt hevda frå mellom anna helsemyndigheitene at den fysiske forma blant barn og unge frå Noreg er på eit historisk botnnivå (Helsedirektoratet 2012). Dagens 15-åringar er mindre aktive enn pensjonistar, og berre halvparten av dei oppfyller helsemyndigheitene sine anbefalingar om ein time med aktivitet i løpet av ein dag (Helsedirektoratet 2012).

Barn og unge bruker opptil 40 timar på stillesitjande aktivitet i løpet av ei veke (Vaage 2012). Fleire hevdar at dagens unge sit seg sjuke (NOVA 2011). Inaktivitet er ein av dei største risikofaktorane for mange av livstilssjukdomane som overvekt, diabetes, muskel- og skjelettlidingar og psykiske lidingar. Det er i så måte viktig å sjå nærmare på kva talgrunnlag som ligg til grunn for denne røyndomsoppfatninga av barn og unges fysiske aktivitetsnivå.

Denne artikkelen vil presentera ulike tal om barn og unges fysiske aktivitetsnivå. Tal som viser faktisk trening, vil bli særleg lagt vekt på, og desse tala vil bli samanhaldne med tal som er knytte til det totale fysiske aktivitetsnivået til barn og unge i løpet av ein dag. I tillegg vil òg skiljet mellom dei to omgrepa bli drøfta. Til sist vil det bli kasta lys over at kravet som helsemyndigheitene stiller om å auka fysisk aktivitet blant barn og unge, på den eine sida kjem i konflikt med krava til meir sikkerheit og til færre ulukker på den andre sida.

Påstandar og oppfatningar

Det er gjerne to oppfatningar som har fått fotfeste når det gjeld barns og unges trenings- og mosjonsvanar dei siste åra. Den eine er at tenåringer «sit for mykje på rumpa» og er latare enn før, og den andre er at det har danna seg eit a- og b-lag blant ungdom når det gjeld trening; anten er dei svært aktive, eller så er dei svært passive (NOVA 2011).

Bak den andre oppfatninga ligg det gjerne ein teori om at det har skjedd ei polarisering der nokre barn og unge trenar svært mykje i løpet av ei veke, medan andre nærmast er heilt inaktive. I samband med dette blir det ofte peika på sosial eksklusjon frå ulike treningsarenaer, noko som ofte heng saman med bakgrunnsfaktorar som økonomi, kjønn, etnisk opphav og klassebakgrunn (NOVA 2011).

Når ein diskuterer fysisk aktivitet blant barn og unge, er det viktig å skilja mellom organisert trening på den eine sida, og det totale fysiske aktivitetsnivået til ein person i løpet av ein dag på den andre sida. I debatten om ungdom og fysisk aktivitet blir desse omgrepa ofte brukt om kvarandre.

Trond Ekorud

Artikkelen byggjer på rapporten *Barn og unges miljø og helse*, Statistisk sentralbyrå (Kjelvik 2012), publisert i mars 2012 på oppdrag av Helse- og omsorgsdepartementet.

Trond Ekorud er statsvitar og rådgivar i Statistisk sentralbyrå, Seksjon for helsestatistikk. (trond.ekorud@ssb.no)

Fysisk aktivitet og inaktivitet blant barn og unge

Statistisk sentralbyrås samordna levekårsundersøking (tverrsnittundersøkinga) er ei landsrepresentativ utvalsundersøking der trening, mosjon og friluftsliv har vore sentrale tema. I 2004 og 2007 inneheldt undersøkinga eit eige barneutval som kartla kor ofte barn i alderen 6-15 år trena.

Spørsmålet som blei stilt til foreldra i barneutvalet var: «Kor ofte trenar du?» Målsetjinga var med andre ord å kartleggja faktisk trening blant barn og unge – ikkje det totale aktivitetsnivået gjennom ein dag.

Kor ofte barn og unge trenar, blir her målt ved spørsmålet:

Kor ofte trenar du? Aldri, sjeldnare enn kvar månad, 1-2 gonger i månaden, 1 gang i veka, 2 gonger i veka, 3-4 gonger i veka, omtrent dagleg.

Delen barn som aldri trenar, er definert som dei barna som har oppgitt at dei *aldri trenar, eller sjeldnare enn kvar månad.*

Delen barn som trenar minst ein gong i veka, inkluderer dei barna som har oppgitt at dei trenar *1 gong i veka, 2 gonger i veka, 3-4 gonger i veka, omtrent dagleg.*

Tala blir presenterte langs dimensjonane *samla inntekt i hushaldet før skatt og det høgaste utdanningsnivået i hushaldet.*

Ulike undersøkingar kan tilsynelatande gi grunnlag for vidt forskjellige konklusjonar når det gjeld kor aktive barn og unge er. Dette kjem gjerne av at dei ulike undersøkingane ofte måler ulike fenomen som er knytte til fysisk aktivitet.

Tal som blir presenterte i denne artikkelen, frå levekårsundersøkinga og NOVA-rapporten «Ungdom og trening» (NOVA 2011) har freista å kartleggja treningsvanane til barn og ungdom, dei seier derimot ikkje noko om det totale fysiske aktivitetsnivået blant barn og unge i løpet av ein dag. Det totale aktivitetsnivået inkluderer all fysisk aktivitet, og inkluderer ofte meir enn det som vanleg blir definert som trening og mosjon, samstundes er skiljelinene mellom trening og totalt aktivitetsnivå ofte uklare når det er barn og unges fysiske aktivitetsnivå som blir drøfta. Ein tydelegare distinksjon mellom dei to omgrepa vil kunna bidra til ein meir fruktbar og faktabasert debatt i tida som kjem.

Faktisk trening og total aktivitet

Det er varierende kor mykje tal og informasjon som finst om fysisk aktivitet blant barn og unge. Forutan at mykje av den tilgjengelege informasjonen måler ulike fenomen ved fysisk aktivitet, er det i svært mange tilfelle snakk om enkeltundersøkingar utan fleire måletidspunkt. Dette gjer det vanskeleg å fastslå noko handfast om utviklinga over tid eller eventuelle trendar. Resultata frå enkeltundersøkingar gjer det difor fagleg problematisk å til dømes slutta at alt var mykje betre blant barn og unge før i tida.

Fysisk aktivitet i nedgang?

Det er viktig å leggja til rette for at barn og unge har moglegheit til å driva med ulike former for lystvekkjande trening og mosjon. Regelmessig fysisk aktivitet er naudsynt for normal vekst og utvikling hos barn og unge, og følgjeleg viktig for muskel- og skjeletthelse. Medan fysisk aktivitet bidreg til å fremja barns og unges helse, er fysisk inaktivitet ein av fleire faktorar som bidreg til overvekt og andre helseplager, både i oppveksten og seinare i livet. Ulike treningsarenaer kan også fungera som sosiale møteplassar for barn og unge og såleis verka gunstig på miljøet og helsa deira.

Som me tidlegare har nemnt, gir enkelte utvalsundersøkingar oss informasjon om barn og unges faktiske trenings- og mosjonsvanar, medan andre undersøkingar fangar opp informasjon om det totale aktivitetsnivået til barn og unge gjennom ein dag. For å kunna slå fast noko om fysisk aktivitet blant barn og unge blir ein nøydd til å sjå på tal som er knytte til begge desse omgrepa.

Blant vaksne er det totale aktivitetsnivået gjerne blitt meir og meir synonymt med å driva ein eller annan form for organisert trening eller mosjon. Mindre fysisk krevjande arbeidsliv, meir køyring til og frå jobb og fleire stillesitjande fritidssysler er nokre av årsakene til dette. For barn og unge er ikkje alltid dette tilfelle.

Innanfor det totale aktivitetsnivået for barn og unge kan organisert trening og mosjon ofte berre vera ein liten del av den totale tida som blir brukt på fysisk aktivitet og mosjon. Barneåra er ofte prega av lystvekkjande fysisk aktivitet – ofte i form av uorganisert lek som ikkje blir definert som trening. Etter kvart som barna blir eldre blir ulike former for organisert trening meir vanleg, til dømes organisert fotball-, friidretts- og handballtrening i regi av eit idrettslag.

I tolkinga av tala som blir presenterte i artikkelen, er det viktig å ha dette i mente. Sjølv om barn og unge ser ut til å trenar like mykje som tidlegare, kan det totale aktivitetsnivået likevel ha gått ned. Dette kan blant anna koma av at resten av tida, i større grad enn tidlegare, blir brukt til meir stillesitjande aktivitetar.

Trening varierer mellom ulike aldersgrupper ...

Det er flest som trenar ofte, i den eldste aldersgruppa (11-15 år). Fire av fem i aldersgruppa 6-10 år svarer at dei trenar minst ein gong i veka, medan 87 prosent i aldersgruppa 11-15 år svarer det same. Blant 6-10-åringar svarer om lag ein av ti at dei aldri trenar, medan berre 4 prosent i aldersgruppa 11-15 år svarer at dei aldri trenar. Både delen som svarer at dei trenar ofte og dei som trenar sjeldan, held seg mellom 2004 og 2007 uendra i begge aldersgruppene (figur 1).

Ei av årsakene til at dei yngste barna trenar mindre, kan vera at færre barn i denne aldersgruppa har starta opp med ei eller anna organisert trening/aktivitet, til dømes i regi av eit idrettslag. Dette kan føra til at føresette som har svart, ikkje har definert den naturlege/uorganiserte daglege fysiske aktiviteten deira som trening.

Delen som trenar 3-4 gonger i veka eller meir, aukar. Grunnlagstala viser at denne delen har auka frå om lag 29 prosent til 37 prosent i perioden 2004-2007. Dette støttar til dels opp om oppfatninga av at det har skjedd ei polarisering der dei som allereie er mest aktive, blir endå meir aktive. Samstundes held tala seg uendra for dei som aldri trenar.

I NOVA-rapporten «Ungdom og trening» er funna på dette området omtrent dei same; dei som allereie er aktive, trenar noko meir enn tidlegare, men forskjellen mellom inaktive og aktive ser ikkje ut til å bli nemneverdig større (NOVA 2011).

... etter inntekta til foreldra

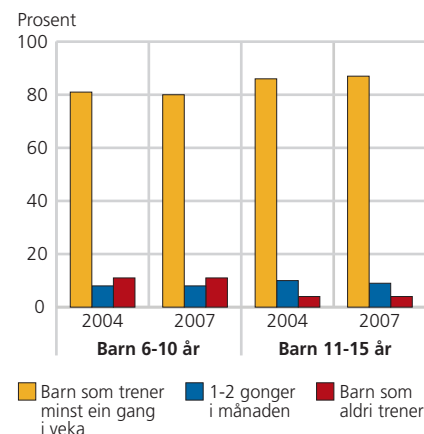
Inntekt er ein sosial bakgrunnsfaktor som ofte blir brukt i undersøkingar for å kartleggja sosiale forskjellar i helse. Det er utfordringar i det å bruka inntekt som eit uttrykk for sosiale forskjellar når det gjeld fysisk aktivitet blant barn og unge, og det er ikkje alltid enkelt å seia noko om årsakssamanheng.

I tillegg til at økonomiske midlar i fleire tilfelle gir moglegheit til å utøva fysisk aktivitet i organisert form, kan inntekt også reflektera eit sett haldningar som fremjar fysisk aktivitet. For vaksne er det dermed vanskeleg å seia om det er høg inntekt som gir auka fysisk aktivitet, eller om det snarare er den fysiske aktiviteten som påverkar inntekta (Siegrist og Marmot 2006).

Inntekta til foreldra kan påverka barnas moglegheit til å delta i organiserte aktivitetar, sidan deltaking i ulike former for organisert idrett ofte kostar pengar. Låg inntekt blant foreldre kan dermed bidra til å ekskludera enkelte barn frå å delta.

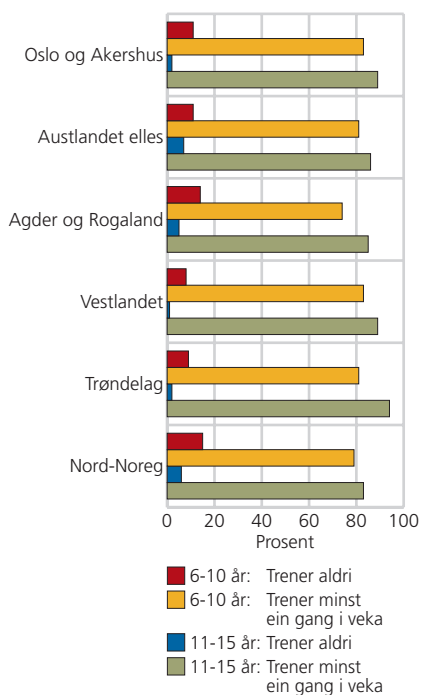
Figur 1. Delen barn som trenar, etter alder. 2004 og 2007. Prosent. N=1032¹

¹ N = Talet på personar som har svara i undersøkinga.

Kjelde: Levekårsundersøkinga, 2004 og 2007, Statistisk sentralbyrå.

Figur 2. Delen barn som trener, eller aldri trener, 6-10 år og 11-15 år, etter landsdel. 2007. Prosent. N=1032¹

¹ N = Talet på personar som har svara i undersøkinga.

Kjelde: Levekårsundersøkinga, 2004 og 2007, Statistisk sentralbyrå.

Treningsvanane som barna har, varierer med inntekta til hushaldet (sjå tabell 1). Delen barn som er mest aktive, er størst i hushald med høg inntekt, og delen fysisk aktive aukar i all hovudsak med stigande hushaldsinntekt. Vidare viser tala at barn i den yngste aldersgruppa (6-10 år) er meir inaktive enn den eldste aldersgruppa (11-15 år) i alle de ulike inntektsgruppene. Grunnlagstala viser at delen aktive og inaktive held seg nokså stabil for dei ulike inntektsgruppene mellom 2004 og 2007 i alt. Det same gjeld for dei to ulike aldersgruppene.

Det er flest inaktive barn og unge i hushald med låg inntekt. Størst er delen som aldri trener, i hushald der den samla inntekta er under 460 000 i året, medan delen er minst i hushald med inntekt på 810 000 kroner eller meir. Når det gjeld dei fysisk aktive, er delen som svarer at dei trener minst ein gong i veka, høgast blant barn i hushald i den høgaste inntektsgruppa, og lågast i hushald i den lågaste inntektsgruppa.

Delen fysisk aktive er høgast blant dei eldste barna. Samanlikna med barna i den yngste aldersgruppa (6-10 år) er det større del i den eldste aldersgruppa 11-15 år som svarer at dei trener minst ein gong i veka. Tendensen er gjeldande i alle inntektsgrupper. Det same er gjeldande for delen som svarer at dei aldri trener, sidan den er lågare i den eldste aldersgruppa for alle inntektsgrupper.

... òg etter utdanninga til foreldra

Utdanning blir gjerne oppfatta som den mest robuste forklaringsfaktoren når det gjeld studium av sosiale forskjellar i helse (Siegrist og Marmot 2006). Oppfatninga har bakgrunn i at dei fleste gjer seg ferdig med utdanning i ung alder, og at utdanningsnivået derfor ikkje blir påverka like mykje av helseproblem seinare i livet. I tillegg er utdanning nært forbunde med kunnskap, og det å kunna ta informerte og bevisste val.

I all hovudsak viser studium av sosiale forskjellar at dei med høgare utdanning har betre helse enn dei med lågare utdanning (Krokstad mfl. 2002). Å vera i aktivitet er helsefremjande og verkar førebyggjande. Det er rimeleg å anta at utdanningsnivået til foreldra heng saman med livsstil, og at familiar med høgare utdanning også driv fysisk aktivitet i meir utstrekt grad.

Delen som trener, er høgast blant barn i hushald med høgare utdanning, medan den er lågast blant hushald med grunnskule/vidaregåande som høg-

Tabell 1. Delen barn som trener, eller aldri trener, etter inntekta til hushaldet. 2007. Prosent. N=1032¹

	I alt		Barn 6-10 år		Barn 11-15 år	
	Trenar aldri	Trenar minst ein gong i veka	Trenar aldri	Trenar minst ein gong i veka	Trenar aldri	Trenar minst ein gong i veka
I alt	7	84	11	80	4	87
Inntekta til hushaldet ²						
Under 460 000 kroner	13	79	19	73	7	84
460 000-649 000 kroner	6	83	9	80	3	87
650 000-809 000 kroner	6	87	9	84	3	90
810 000 kroner eller meir	4	88	8	84	1	92

¹ N = Talet på personar som har svara i undersøkinga.

² Den samla inntekta til hushaldet, før skatt.

Kjelde: Levekårsundersøkinga, 2004 og 2007, Statistisk sentralbyrå.

aste utdanning (sjå tabell 2). Tendensen er den same for begge aldersgruppene. I tillegg viser grunnlagstala at delen aktive og inaktive barn i begge aldersgruppene held seg nokså uendra mellom 2004 og 2007, for begge dei to utdanningsnivåa.

Talet på inaktive barn ser ut til å minka med høgare utdanningsnivå i hushaldet. Delen som svarer at dei aldri trenar, er høgast blant barn og unge i hushald med grunnskule/vidaregåande skule som høgaste utdanning, medan den er lågast blant barn og unge i hushald med høgare utdanning. Tendensen er den same i begge aldersgruppene. Samstundes viser grunnlagstala at forskjellane når det gjeld kor ofte ein trenar, er blitt større mellom barna frå hushald med høg og låg utdanning i den yngste aldersgruppa (6-10 år), men mindre i den eldste aldersgruppa (11-15 år), i perioden 2004-2007.

Inaktive barn og unge – mest i nord

Tal frå levekårsundersøkinga om helse, omsorg og sosial kontakt viser at helse og førekomsten av dårleg eigenvurdert helse i den norske befolkninga har ein geografisk dimensjon (Jensen 2009). Nord-Noreg er landsdelen der førekomsten av dårleg eigenvurdert helse er høgast. Spørsmålet er om det finst ein liknande geografisk dimensjon for trenings- og mosjonsvanar blant barn og unge.

Nord-Noreg har i begge aldersgruppene høgast del barn og unge som svarer at dei aldri trenar (sjå figur 2). Dei tre landsdelane Oslo og Akershus, Vestlandet og Trøndelag har færrest. Denne tendensen ser ut til å gjelda for begge aldersgruppene. Trøndelag er landsdelen der høgast del barn svarer at dei trenar minst ein gong i veka, medan Agder og Rogaland og Nord Noreg har lågast del i begge aldersgruppene.

Grunnlagstala viser at utviklinga mellom 2004 og 2007 varierer mellom landsdelar og mellom dei to aldersgruppene. Nord-Noreg har ein positiv auke i delen som trenar minst ein gong i veka, for begge aldersgruppene mellom 2004 og 2007, medan Agder og Rogaland har ein liten nedgang i den same perioden. Det er særleg i den eldste aldersgruppa (11-15 år) at forskjellane mellom dei som trenar oftast og sjeldnast, er størst mellom landsdelane. I Trøndelag er det 94 prosent som svarer at dei trenar minst ein gong i veka, medan berre 83 prosent svarer det same i Nord-Noreg.

Tabell 2. Delen barn som trenar, etter det høgaste utdanningsnivået i hushaldet. 2007. Prosent. N=1032¹

	I alt		Barn 6-10 år		Barn 11-15 år	
	Trenar aldri	Trenar minst ein gong i veka	Trenar aldri	Trenar minst ein gong i veka	Trenar aldri	Trenar minst ein gong i veka
I alt	7	84	11	80	4	87
Utdanninga til hushaldet						
Grunnskule/vidaregåande skule	9	81	12	78	6	84
Høgare utdanning	5	87	9	83	1	91

¹ N = Talet på personar som har svara i undersøkinga.

² Den høgaste utdanninga til hushaldet.

Kjelde: Levekårsundersøkinga, 2004 og 2007, Statistisk sentralbyrå.

Er nedgangen i fysisk aktivitet reell?

Tala som er presenterte ovanfor om fysisk aktivitet, tyder på at det ikkje har skjedd ein nedgang i treningsvanane til barna, men snarare at tala har halde seg stabile over tid. Tal frå NOVA-rapporten *Ungdom og trening* (NOVA 2011) støttar dette. Rapporten har undersøkt treningsvanane som ungdommar har i 2010 og endringar i treningsvanar frå 1992 til 2010, hovudsakleg i aldersgruppa 13-17 år. Ein av hovudkonklusjonane er at treningsvanane er prega av stabilitet, både når det gjeld delen som er medlemmar i idrettslag og kor ofte ein trenar på ulike arenaer.

Ut ifrå dette kan ein kanskje hevda at det ikkje er hald i inntrykket ein får gjennom media om at barn «sit meir på rumpa» enn tidlegare. Samstundes er det viktig å presisera at tala frå levekårsundersøkinga og NOVA har freista å kartleggja treningsvanane til barn og ungdom; men tala seier derimot ikkje noko om det totale fysiske aktivitetsnivået blant barn og ungdom gjennom ein dag.

Statens råd for ernæring og fysisk aktivitet anbefalte barn i Noreg i 2000 å vera i aktivitet, minst 60 minutt kvar dag. Aktiviteten bør vera variert og inkludera aktivitet med både moderat og høg intensitet (Andersen2008). Dette er framleis anbefalinga som helsemyndigheitene gir når det gjeld barn og unge.

Ei kartlegging av aktivitetsnivået blant barn og unge i 2005-2008, dokumentert i Helsedirektoratets rapport *Fysisk aktivitet blant barn og unge i Noreg*, viser at 75 prosent av 9-årige jenter og 91 prosent av 9-årige gutar oppfyller dei gjeldande anbefalingane. Blant 15-åringar har berre halvparten av jentene og 54 prosent av gutane tilsvarende aktivitetsnivå. Nye målingar i 2010/2011 viser at delen 9-åringar som oppfyller den anbefalte mengda har minka. Når det gjeld 15-åringar har delen jenter minka noko, medan delen gutar har auka tilsvarende (Helsedirektoratet 2012).

Ein rapport frå OECD frå 2009 viser i tillegg at når det gjeld moderat og anstrengjande fysisk aktivitet, tilhøyrer Noreg den tredjedelen land som har lågast fysisk aktivitet, bak land som Danmark, Finland, Canada, Nederland (OECD 2009) .

Stor forskjell på jenter og gutar

SSBs tidsbruksundersøking viser at barn og unge i alderen 9-15 år i gjennomsnitt bruker 50 minutt av fritida si på ein dag på idretts- og friluftsliv i 2010. Tala viser vidare at det er relativt stor forskjell mellom kjønna. Gutar bruker i gjennomsnitt 1 time og 5 minutt, mens jentene berre bruker 39 minutt. Samanlikna med 2000 er det likevel ein oppgang i tid brukt på idretts- og friluftsliv for denne aldersgruppa ([Vaage 2012](#)).

For 16-24-åringane viser same undersøkinga at talet på minutt brukt på idretts- og friluftsliv har gått ned i perioden 1980-2010, frå høvesvis 45 til 33 minutt. Mellom 2000 og 2010 er nedgangen berre på 2 minutt, altså nokså uendra. Også i

denne aldersgruppa finn ein forskjellar mellom kjønna. Medan gutar bruker 38 minutt på denne type aktivitetar, bruker jenter berre 28 minutt ([Vaage 2012](#)).

Vidare viser undersøkinga at minutt brukt på andre meir stillesittande fritidsaktivitetar har auka ([Vaage 2012](#)). NOVA-undersøkinga viser same tendensen; ein relativt større del av fritida til ungdom som er inaktive, går føre seg på nett eller blir brukt til annan stillesitjande aktivitet (NOVA 2011).

Tal frå levekårsundersøkinga viser at organisert trening blant barn og unge varierer med utdanninga og inntekta til foreldra, samstundes held delen som trenar, seg stabil over tid. Det er også forskjellar mellom landsdelane når det gjeld kor stor del barn og unge som trenar organisert jamleg. Samstundes viser fleire undersøkingar at det totale aktivitetsnivået til barn og unge ikkje oppfyller anbefalingane frå helsemyndigheitene om å vera aktive minst ein time per dag. Det er likevel ikkje eintydige tal på at delen som ikkje oppfyller desse krava, er aukande i heile barnebefolkninga.

Det vil bli viktig i framtidig kartlegging av barn og unges fysiske aktivitet å skilja tydelegare mellom organisert trening og totalt aktivitetsnivå i løpet av ein dag, samstundes som det blir etablert undersøkingar som blir gjennomførte med faste mellomrom. Ei etablering av endå fleire måletidspunkt gir eit betre faktagrunnlag for å fastslå meir presist eventuelle trendar på området.

Risiko for meir skadar og ulukker?

Ein vanleg påstand er at dagens samfunn, i mykje større grad enn tidlegare, er tilrettelagt for ein fysisk inaktiv livsførsel. Barn og unge held i større delar av livet til i vaksenkontrollerte samanhengar, som kan vera med på å ta frå barn vesentlege gode.

Vidare blir det hevda at det har skjedd ein reduksjon i grøntareal, ein avgrensa tilgang til natur- og friområde, spreidd arealbruk som gir større avstandar mellom bustad og skule/arbeidsplass, eit mangelfullt utbygd gang- og sykkelvegnett, og utbygging av vegar, auka biltrafikk og større hastigheit. Alt dette kan ein hevda er samfunnsskapte barrierar som kan vera med på å forhindra fysisk aktivitet blant barn og unge i kvardagen.

Tal frå levekårsundersøkinga om idrett og friluftsliv og kommune-stat-rapportering (KOSTRA) støttar til dels opp om desse påstandane. Arealtilgangen blant barn og unge har blitt noko redusert dei siste fem åra ([KOSTRA 2012](#)), samstundes som det er forskjell i tilgangen til trygt lekeområde for barn av foreldre med låg og høg utdanning. Vidare har delen barn som er busette i trafikkfarlege strøk, auka i perioden 2001-2007 ([Kjelvik 2012](#)).

Eit ønskje frå helsemyndigheitene om at barn og unge skal driva med meir fysisk aktivitet, kjem ofte i lag med eit krav om utbygging av trygge leikeareal, fleire turstiar, tryggare gang- og sykkelveggar og betre utbygd kollektivtrafikk

for å få oss til å gå til og frå bussen. Det er vanskeleg å få både i pose og sekk. Sjølv om fasilitetane for å driva fysisk aktivitet blir betre og tryggare, vil eit auka aktivitetsnivå truleg føra til auka risiko for at fleire ulukker blant barn og unge skal inntreffa.

For både jenter og gutar har risikoen for å dø av ulukker blitt betydeleg mindre dei siste 50-60 åra. Det er særleg risikoen blant gutar som har minka dramatisk, og skilnaden mellom kjønna er i dag mikroskopiske for barn under ti år. I tenåra gjer forskjellen seg tydeleg att; gutane har ein betydeleg høgare dødsrate for ulukker enn jenter ([Ellingsen 2008](#)).

Kva type ulukker barn døyr av, har også endra seg. På 1950-talet var drukningsulukker dei mest vanlege, medan trafikkulukker auka kraftig på 1960-talet, og overtok som den viktigaste dødsårsaka. Sidan den gong har me fått ein trafikk som i mykje større og betre grad skil frå kvarandre barn, busstadsområde og bilar. I tillegg er det tryggare for eit barn å vera å vera bilpassasjer i dag enn det var for barn på 1960-talet.

Viktig livsutfalding

Dei fleste vil meina at ein nedgang i ulukker blant barn er utelukkande positivt. Professor Gunnar Breivik ved Noregs idrettshøgskule har tidlegare provosert med å spørja om me treng fleire barneulukker i dagens samfunn. Han hevdar vidare at det ikkje nødvendigvis er gitt at ein dramatisk nedgang i talet på barneulukker er ei målsetjing i seg sjølv. Det heile kjem an på korleis tala går ned. Det er mogleg å få talet på ulukker dramatisk ned viss barna blir dresserte til å sitja stille på eit flatt golv innandørs ([Ellingsen 2008](#)).

Professoren legg til at det berre er skadar og ulukker som er livstruande, gir varige men eller blir kroniske, som er av den vonde sorten. Elles er ulukker teikn på barn som lærer og får glede gjennom livsutfalding og utprøving.

Barn og unge lever større delar av livet i vaksenkontrollerte samanhengar no enn det som var tilfellet før i tida, dette kan ifølgje Gunnar Breivik vera med på å ta ifrå barn vesentlege gode. Passiviseringa kan også bidra til å redusera helsa deira på lengre sikt.

I så måte kan ein hevda at eit ønskje om ein meir fysisk aktiv barnebefolkning vil måtte skje på kostnad av omsynet til den strenge sikkerheita ein har skapt rundt oppveksten til barna. Det kan vera for mykje å forlanga at barn skal sitja mindre på rumpa og koma seg meir ut, dersom ein samstundes ønskjer like stor grad av kontroll som er tilfellet nå.

Referansar

Anderssen, S.A. (2008): Fysisk aktivitet blant barn og unge i Norge. En kartlegging av aktivitetsnivå og fysisk form hos 9- og 15-åringar. 2008, Helsedirektoratet.

Ellingsen, Dag (2008): Barndom: Tryggere, men kanskje kjedeligere, [Samfunnsspeilet 3, 2008](#), Statistisk sentralbyrå.

Helsedirektoratet (2012): Rapport 2011, Nøkkeltall for helsesektoren, Brøyn, Nina.

Jensen, Arne: Rapport 2009/6, *Sosiale ulikheter i bruk av helsetjenester*, Statistisk sentralbyrå. (http://www.ssb.no/emner/03/02/rapp_200906/)

Jensen, Arne (2007): Feilslutninger om fedme-problemet? [Samfunnsspeilet 4, 2007](#), Statistisk sentralbyrå.

Kjelvik Julie (red.): [Rapporter 2012/12, Barn og unges miljø og helse 2011 – Utvalgte indikatorer om barn og unges fysiske og sosiale miljøfaktorer](#), Statistisk sentralbyrå

KOSTRA (2012): Kulturminner, natur og nærmiljø, Statistisk sentralbyrå. (<http://www.ssb.no/kostra/>)

Krokstad, S., Anton E. Kunst og Steinar Westin (2002): Trends in health inequalities by educational level in a Norwegian total population study, *Journal of Epidemiology and Community Health*.

NOVA (2011): Ungdom og trening – Endring over tid og sosiale skillelinjer, Rapport nr. 3/11, NOVA.

OECD (2009): Health at a Glance 2009, OECD INDICATORS.

Siegrist, Johannes og Michael Marmot (2006): *Social inequalities in health. New evidence and policy implications*, Oxford: Oxford University Press.

Vaage, Odd Frank (2012): *Tidene skifter – Tidsbruk 1971-2010*, Statistiske analyser, Statistisk sentralbyrå. (<http://www.ssb.no/emner/00/02/20/sa125/>)

Siden sist

All ny statistikk publiseres som artikler på ssb.no. Vi presenterer nedenfor et utvalg av disse artiklene, som er gitt ut etter forrige utgave av Samfunnsspeilet.

15. mai 2012

Inntektsstatistikk for husholdninger. Geografisk fordeling, 2010

God inntektsvekst i alle fylker

Husholdninger i Rogaland hadde den beste inntektsutviklingen, med en vekst på 22 prosent, fra 2004 til 2010. Lavest inntektsvekst hadde husholdningene i Østfold, Akershus og Oslo, der det var en økning på 16 prosent.

I alle fylkene samlet økte medianinntekt etter skatt per forbruksenhet (se tekstboks for forklaring av inntektsbegrep) med 19 prosent fra 2004 til 2010, målt i faste priser. Rogaland var fylket som hadde sterkest inntektsvekst i perioden, og medianinntekt etter skatt per forbruksenhet var på 316 400 kroner i 2010. Til tross for at Akershus er blant fylkene med lavest inntektsvekst i perioden, er medianinntekten likevel høyest med 326 800 kroner i dette fylket.

Akershus og Rogaland er også de fylkene som har høyest andeler med høye husholdningsinntekter. 8 prosent av alle husholdninger i disse fylkene hadde samlet husholdningsinntekt, etter skatt, på 1 million kroner eller mer. På landsbasis var denne andelen på 5 prosent.

Svak inntektsvekst blant unge aleneboende i Akershus

Den svakeste veksten i inntekt etter skatt blant aleneboende under 30 år, var i Akershus med kun 3 prosent økning fra 2004 til 2010. I Vest-Agder og Finnmark økte inntektene til denne gruppen med henholdsvis 18 og 19 prosent i den samme perioden. Høyest inntektsnivå finner vi blant de unge aleneboende i Rogaland, med en medianinntekt på 232 000 kroner. Lavest inntekt blant de unge enslige finner vi i Sør-Trøndelag og i Vestfold, med henholdsvis 191 000 kroner og 191 200 kroner.

God inntektsutvikling blant pensjonistpar

Pensjonistpar har hatt en jevn og god inntektsutvikling fra 2004 til 2010. Uavhengig av fylke har par hvor den eldste personen er 67 år og eldre, hatt en vekst på 26 prosent eller mer. Sterkest vekst finner vi blant pensjonistparene i Sogn og Fjordane og Troms, med 32 prosent økning i begge fylkene. Inntektsnivået er høyest i Oslo og Akershus, med henholdsvis 321 300 kroner og 314 300 kroner i medianinntekt etter skatt per forbruksenhet.

11. mai 2012

Befolkningsstatistikk. Innenlandske flyttinger, 2011

Fortsatt stor innenlandsk flytteaktivitet

Det var i alt 226 400 flyttinger mellom norske kommuner i 2011, noe som svarer til 46 flyttinger per 1 000 innbyggere. Fra 2009 har tallet på flyttinger mellom norske kommuner økt år for år med henholdsvis 14 200 og 11 700.

Når det gjelder tallet på flyttinger innenfor norske kommuner, var det i alt 427 400. Disse flyttingene svarte til 86 flyttinger per 1 000 innbyggere.

Noe økende sentralisering

Sentrale kommuner (kode 3) hadde et flytteoverskudd på 5 900 flere innflyttinger enn utflyttinger i 2011. Kommunene innenfor de andre sentralitetskriteriene – noe sentrale kommuner, mindre sentrale kommuner og minst sentrale kommuner – opplevde flyttetap. Takten på sentraliseringen var fra 2010 igjen økende, etter å ha vært avtagende fra 2006 til 2010.

20-29-åringene flytter mest

I mer enn 20 år har det vært litt mer flytting blant menn enn blant kvinner. I 2011 var det 47 flyttinger per 1 000 menn og 45 flyttinger per 1 000 kvin-

ner. Flytteaktiviteten var størst for dem som var i 20-29-årsalderen. De foretok 34 prosent av alle flyttingene mellom kommunene her i landet. Deres høye mobilitet har sammenheng med aldersmønsteret i utdanning, arbeid og familieetablering.

85 prosent av flyttingene mellom kommunene ble i 2011 utført av norske statsborgere. Polske, og deretter svenske og litauiske statsborgere var de utlendingene som flyttet mest innenlands.

Størst flytteoverskudd til Akershus og Østfold

Det var 6 700 flere flyttinger mellom fylkene her i landet i 2011 enn i 2010, og i alt var det 131 700. Akershus og Østfold hadde størst innenlandsk flytteoverskudd fra andre fylker. Buskerud og Vestfold hadde også et betydelig overskudd, men langt mindre enn de to førstnevnte fylkene. Sett i forhold til folketallet var flyttetapet størst i Finnmark, med en nettoutflytting på 650. Det svarte til et tap på 8,9 per 1 000 innbyggere, etterfulgt av Sogn og Fjordane med et innenlandsk flyttetap på 6,3 per 1 000 innbyggere.

Nord-Norge hadde til sammen et større flyttetap i 2011 enn i 2010, med et samlet tap til andre fylker på 2 700. Det er en økning fra 2 300 året før. Møre og Romsdal og Sogn og Fjordane hadde samlet flyttetap på 1 450, omtrent som i 2010. Oslo og Rogaland hadde på sin side innenlandsk flyttetap på linje med de tre-fire foregående årene.

En av fem som flyttet var innvandrere eller norskfødt med innvandrereforeldre

Innvandrere og norskfødte med innvandrereforeldre stod for 20 prosent av de innenlandske flyttestrømmene i 2011. Det var fylkene rundt Oslofjorden og Rogaland som opplevde innenlandsk flytteoverskudd av disse.

11.mai 2012

Befolkningsstatistikk. Inn- og utvandring, 2011

2011 ga nok en gang innvandringsrekord

Det ble registrert 79 500 innvandring til Norge i 2011, og 32 500 utvandring, de høyeste tallene noensinne. Polakker og baltene sto for hele 44 prosent av nettoinnvandringen. De fleste slo seg ned i Oslo, Akershus, Rogaland og Hordaland.

I tidligere år har mange flyktninger ført til stor innvandring, men særlig fra 2006 er det arbeidsinnvandring som har gitt den store innvandringen. Særlig gjelder dette polakker og baltene, som til sammen utgjorde snaut 24 000 innvandring, men også svensker med sine over 8 000 innflyttede i fjor.

Sju av ti innvandrere er europeere

50 000 personer med annet europeisk statsborgerskap enn norsk innvandret. 45 500, eller 64 prosent, av de 70 750 utenlandske statsborgerne som i 2011 innvandret til Norge, var statsborgere av medlemsland i EU, samme prosentandel som foregående år. Som i de siste årene utgjorde polske statsborgere den største gruppen, med sine 12 850 innvandring. Det var 1 500 flere enn i 2010. Svenske statsborgere var den nest største gruppen også i 2011, 8 200, tett fulgt av litauerne, 7 750 innvandring, som var over 1 100 flere enn året før. Disse tre gruppene var de klart største. Innvandringen av statsborgere fra land i Sør-Europa med økonomiske problemer, her regner vi inn Spania, Hellas, Portugal og Italia, økte med 33 prosent fra 2010 til 2011, men antallet er ikke stort, og gikk fra 1 600 i 2010 til 2 200 i fjor.

Den samlede nettoinnvandringen til Norge var på 47 000, og det er 3 700 høyere enn i det forrige rekordåret 2008. Polakker hadde også den høyeste nettoinnvandringen med 10 550, nesten 3 000 høyere enn i 2010, og ikke langt unna rekordåret 2008. De ble fulgt av litauere med 7 300 nettoinnvandring, og disse to gruppene skilte seg klart ut foran svenskene med sine 2 800 nettoinnvandring.

Innvandring av statsborgere fra typiske flyktningland som - i rekkefølge - Eritrea,

Somalia og Afghanistan var litt lavere i 2011 enn året før, 4 750 mot 5 000 i 2010 for disse tre land samlet. Innvandringen av statsborgere fra Afrika har ligget på rundt 3 000 fram til etter årtusenskiftet, men har så steget og nådde 5 900 i 2011, 200 flere enn året før. Fra Asia kom det i fjor 11 600, omtrent 1 000 flere enn det har gjort de siste årene.

Rekordhøy utvandring blant utenlandske statsborgere

Av de 32 500 som utvandret i 2011, var 22 900 utenlandske statsborgere. Dette er det høyeste antall som noensinne er registrert, og tallene for de to siste årene var ikke langt unna det dobbelte av gjennomsnittet for de 20 årene forut for dette. Mens polske statsborgere toppet utvandringsstatistikken i 2009 - for hittil eneste gang - var svenskene både i 2010 og 2011 den største utvandrergruppen med sine 5 400 utvandring. Polakkene hadde 2 300 utvandring i fjor. Det var så et langt sprang ned til tyske og filippinske statsborgere med sine om lag 1 100 utvandring hver seg.

Særlig stor nettoinnvandring i Oslo og Akershus

Størst nettoinnvandring hadde Oslo med 8 750, fulgt av Akershus med 5 500. Rogaland og Hordaland hadde samlet en nettoinnvandring på 8 200, jevnt fordelt på de to fylkene. Mens nettoinnvandringen til Rogaland og Hordaland gikk ned med 1 150 fra 2010 til 2011, opplevde derimot Oslo og Akershus en vekst på 2 700 i samme tidsrom. Disse to østlandsfylkenes andel av den totale nettoinnvandringen økte dermed fra 27 prosent i 2010 til 30 prosent i 2011, mens de to sørligste vestlandsfylkenes andel sank fra 22 til 17 prosent.

To av tre svenske innvandrere flyttet til Oslo/Akershus, i likhet med halvdelen av filippinerne. En snau tredel av polakkene som innvandret, flyttet til Oslo/Akershus, men de hadde så et ganske jevnt fordelt bosettingsmønster fra Buskerud og til og med Vestlandet. Blant de litauiske, latviske og rumenske innvandrere var det flest som slo seg ned i de fire vestlandsfylkene. En firedel av finnene og russerne flyttet til Nord-Norge.

Innvandringsoverskudd i nesten alle kommunene

419 av landets 430 kommuner hadde et innvandringsoverskudd, når det ikke skilles på inn- og utvandrerne statsborgerskap. Størst nettoinnvandring i forhold til folketallet av de større kommunene hadde Akershus-kommunene Ås, Nannestad og Ullensaker.

8 750 norske statsborgere blant dem som innvandret

I alt 11 prosent av innvandringene var det norske statsborgere som sto for. Fra land som Danmark, Sveits, Sør-Afrika, Singapore og USA utgjør de rundt halvparten av dem som innvandrer. Fra noen land kommer det norske studenter; fra andre returnerer nordmenn etter utført arbeid. I atter andre land er det mange nordmenn som oppholder seg regelmessig store deler av året, men antallet som melder flytting, er likevel relativt lavt. At 8 750 norske statsborgere innvandret, og 9 600 utvandret, ga en netto utvandring på 850, mens tallet året før var 200.

Danmark og Sverige er land som mange norske statsborgere innvandrer fra, omtrent 1 600 fra hvert av disse i 2011. Blant andre europeiske land som mange norske statsborgere innvandrer fra, finner vi Storbritannia med 700. Fra land utenfor Europa utgjorde de norske statsborgerne som kom fra USA den største gruppen, med sine 700 av de i alt 1 700 innvandringene derfra.

De samme landene går også igjen når det gjelder utvandring av norske statsborgere. Danmark og Sverige mottok flest, 2 000 hver seg. Storbritannia var det landet i Europa som mottok tredje flest norske statsborgere med 800. Utenfor Europa utgjorde USA det største motakslandet: 650 av de i alt 1 200 som utvandret dit, var norske statsborgere.

9. mai 2012

Videregående opplæring og annen videregående utdanning, 2011

Flere elever tar påbygging

I 2011 var det 13 500 elever som tok påbygging, mens det til sammenlikning var 9 000 elever som gjorde det samme i 2006. Totalt sett er det over 2 800 flere elever ved videregående skoler i 2011 enn i 2010.

Det samlede antallet deltakere i videregående opplæring (vgo) har økt det siste året. Det var totalt 263 000 personer i videregående opplæring, og av disse gikk 195 500 elever på videregående skoler. Dette er økning på 2 800 elever fra året før, og økningen kan i stor grad tilskrives at flere med innvandrerbakgrunn deltar i vgo. Fra 2010 til 2011 var det økning på 2 400 elever med innvandrerbakgrunn i vgo. Andelen innvandrere og norskfødte med innvandrerforeldre i aldersgruppen 16-18 år som deltok i videregående opplæring, økte med om lag 3 prosentpoeng fra forrige skoleår. Innvandrergruppene har også økt blant læringer og lærekan-didater.

Det er Akershus og Hordaland som har høyeste antall deltakere i videregående opplæring, med henholdsvis 24 000 og 20 000 deltakere.

Flere tar påbygging

Fordelingen på de ulike studieretningene/utdanningsprogrammene er nokså lik som foregående år. Det er 2 000 flere deltakere på studiespesialisering, hvorav antallet som går på påbygging utgjør en stor del av økningen. Totalt sett var det 95 500 deltakere på studiespesialisering i 2011.

Det har vært en sterk økning når det gjelder antall elever som tar påbygging de siste årene. Påbygging er et ettårig utdanningsprogram for å få generell studiekompetanse og som tilbys elever i norske videregående skoler. Programmet er tilpasset elever som har fullført de to første årene i yrkesfaglige utdanningsprogram, og mange elever går fra yrkesfaglige studieprogram til påbygging. I 2011 var det 13 500 som gikk på påbygging i Norge. Til sammenligning var det samme antallet 5 500 deltakere i 2001 og 9 000 deltakere i 2006.

I 2011 var det 82 200 deltakere på yrkesfaglige utdanningsprogram. Det ble avlagt 20 600 fag- og svenneprøver i løpet av skoleåret 2010/2011, og av disse var det 30 prosent som gikk opp som praksiskandidater. 90 prosent av alle avlagte fag- og svenneprøver ble bestått.

12 000 studenter i fagskoleutdanning

Det er fortsatt mange som studerer ved en fagskole. Siden nettskolene ikke er inkludert i tallene for fagskolene i 2011,

noe de var i 2010, er ikke tallene for de to årene direkte sammenlignbare. Sett bort fra deltakere på nettskoler var det nærmere 12 000 studenter ved fagskoler i 2011. Rundt 60 prosent av disse deltakerne var menn. Det største fagfeltet var *naturvitenskapelige fag, håndverksfag og tekniske fag* som samlet sett hadde over 5 500 studenter. Her var andelen menn 95 prosent. Det nest største fagfeltet var *humanistiske og estetiske fag* med vel 2 600 studenter. Her er kvinnene i flertall med 65 prosent av studentmassen.

Liten endring i antall elever ved folkehøgskoler

Det samlede elevtallet på folkehøgskolene har endret seg lite i forhold til forrige år, om lag 7 000 elever gikk på folkehøgskoler i 2011. Som tidligere er den største gruppa 19-åringene som utgjør 63 prosent av det samlede antallet. Kjønnfordelingen er nokså lik i folkehøgskolene, kvinnene er i knapt overtall og utgjør 55 prosent av elevene. Ved inntak til høyere studier gis det 2 tilleggspoeng for folkehøgskole som er tatt fra og med skoleåret 1997/98. Det er derfor å forvente at en del 19-åringer som er ferdige med videregående opplæring, velger å ta ett år på folkehøgskole før videre studier.

Flere på arbeidsmarkedskurs i 2011 enn året før

Antall deltakere på arbeidsmarkedskurs har til dels variert sterkt de siste tre årene. Mens deltakertallet var om lag 8 600 i 2009, var det gått ned til 6 200 i 2010. Høsten 2011 var antallet økt til 7 400 deltakere. Også her er det en nokså lik kjønnfordeling, hvorav kvinnene utgjør 55 prosent.

4. mai 2012

Arbeidskraftundersøkelsen, 1. kvartal 2012

Høyere yrkesaktivitet for menn

Yrkesaktiviteten blant menn økte med 1,2 prosentpoeng fra 1. kvartal 2011 til 1. kvartal 2012. Yrkesaktive utgjorde 74,5 prosent av den mannlige befolkningen i alderen 15-74 år, mens den tilsvarende andelen for kvinner var 68,3 prosent.

Antallet personer i arbeidsstyrken økte både blant menn og blant kvinner i perioden fra 1. kvartal 2011 til 1. kvartal

2012. Det ble 46 000 flere yrkesaktive menn og 14 000 flere yrkesaktive kvinner i løpet av denne perioden. Blant kvinner var befolkningsøkningen sterkere enn økningen i yrkesaktiviteten, mens det var motsatt for mennene. Utviklingen i arbeidsstyrkeprosenten ble dermed annerledes for kvinner enn for menn. Arbeidsstyrkeprosenten for befolkningen samlet var 71,4 prosent i 1. kvartal 2012, opp 0,5 prosentpoeng fra tilsvarende kvartal året før.

59 000 flere sysselsatte siste år

Antallet sysselsatte i Norge økte med 59 000 personer fra 1. kvartal 2011 til 1. kvartal 2012. De under 25 år har hatt den sterkeste veksten i sysselsettingen, og i den gruppen kom veksten i form av økt deltidsarbeid. Flertallet av de deltidssysselsatte i denne aldersgruppen er under utdanning. Økningen i antallet heltidssysselsatte var 29 000 personer fra 1. kvartal 2011 til 1. kvartal 2012. Det meste av denne økningen kom blant menn. Økningen i antallet deltidssysselsatte fordelte seg derimot nokså likt blant de to kjønnene.

Flere sysselsatte i offentlig administrasjon

Antallet sysselsatte innen offentlig administrasjon, forsvar og sosialforsikring økte med 13 000 personer fra 1. kvartal 2011 til samme kvartal 2012. I bergverksdrift og utvinning av olje og gass økte sysselsettingen med 8 000 i samme periode.

Stabil arbeidsledighet

I 1. kvartal i år utgjorde de 86 000 arbeidsledige 3,2 prosent av arbeidsstyrken, dette er det samme nivået som for ett år siden. 29 prosent av de arbeidsledige var langtidsledige i årets 1. kvartal, en nedgang på 5 prosentpoeng fra 1. kvartal 2011. Langtidsledige er personer som har vært arbeidsledige i mer enn 26 uker.

Fortsatt færre undersysselsatte kvinner

Undersysselsatte er deltidsansatte som har forsøkt å få lengre arbeidstid. Det var 61 000 undersysselsatte, hvorav 45 000 var kvinner, i 1. kvartal 2012. Dette var 7 000 færre undersysselsatte enn i 1. kvartal 2011, og kvinner utgjorde hele denne nedgangen. De undersysselsatte utgjorde 9 prosent av de deltidssyssel-

satte i årets 1. kvartal, en nedgang på 1 prosentpoeng fra året før.

Den totale tiden de 61 000 undersysselettsatte ønsket å arbeide ekstra i 1. kvartal 2012 tilsvarte 20 000 heltidsjobber. Hvis man legger til arbeidstidene som de arbeidsledige ønsket å arbeide, tilsvarte det et tilbud på 95 000 heltidsjobber – omtrent samme nivå som året før.

20. april 2012

Pasientstatistikk, 2011

Flere kvinner enn menn på sykehus

940 000 kvinner og i underkant av 800 000 menn ble undersøkt eller behandlet ved somatiske sykehus i 2011. Pasientene var enten til poliklinisk konsultasjon, dagbehandling, døgnopphold eller en kombinasjon av disse.

I 2011 var det nesten 145 000 flere kvinner enn menn som var på sykehus. Det tilsvarer 18 prosent flere kvinner. Kjønnforskjellene gjelder for alle omsorgsnivåer, men var størst for dagbehandling. En hovedårsak til denne forskjellen er kvinners bruk av sykehus-tjenester i forbindelse med svangerskap og fødsler. En annen årsak er det faktum at kvinner lever lenger, og at det derfor er mange flere kvinner blant de eldre – som har størst behov for helsehjelp.

Flere polikliniske konsultasjoner

I 2011 ble det utført nesten 4 870 000 polikliniske konsultasjoner ved somatiske sykehus. Det er i overkant av 157 000 flere konsultasjoner enn året før, og tilsvarer en økning på 3,3 prosent. 1 538 000 personer fikk poliklinisk behandling, i gjennomsnitt 3,2 konsultasjoner per person.

En endring i registreringen av strålebehandling av kreft medførte en sterk økning i polikliniske konsultasjoner for diagnosegruppen svulster, på 58 prosent. Dette skyldes at strålebehandlingene, som tidligere ble registrert etter behandlingstype, fra 2011 i stedet blir registrert etter diagnose.

Vanligste årsak til poliklinisk kontakt var behandling av svulster, henholdsvis 11,6 prosent, sykdommer i muskel-/skjelett-

systemet og bindevev, 9,4 prosent, samt skader og forgiftninger med 8,0 prosent.

Om lag 23 prosent eller 1 121 000 av konsultasjonene, var uten diagnose. Årsakene til dette var flere, for eksempel at pasienten var i kontakt med sykehus for rutinemessige undersøkelser – som ved ukompliserte svangerskap – eller ved undersøkelser hvor det viste seg at sykdommer kunne utelukkes. Årsakene kunne også være rettsmedisinske, populasjonsbaserte screeningundersøkelser, tilpasning og kontroll av hjelpemidler eller kontroll etter behandling, rehabilitering, og lignende.

To av tre innlagt for øyeblikkelig hjelp

Det er ulike hastegrader ved innleggelse for døgnopphold. To av tre kommer til sykehus for øyeblikkelig hjelp.

Når det gjelder liggetiden ved døgnopphold blir den stadig kortere. I 2011 var det i gjennomsnitt 4,4 liggedager per opphold, mens det i 2007 og 2000 var henholdsvis 5 og 6 liggedager.

I 2011 var det i overkant av 866 000 døgnopphold, en økning på 1,1 prosent fra året før. Det ble utført 414 000 dagbehandling. Dette gir en nedgang på 3,2 prosent fra 2010. Om lag 55 prosent av både døgnopphold, dagbehandling og polikliniske konsultasjoner blir utført ved sykehus tilknyttet Helse Sør-Øst RHF.

19. april 2012

Befolkningsstatistikk. Svalbard, 1. januar 2012

Én av tre menn bor alene

Halvparten av husholdningene i de norske bosetningene på Svalbard består av en enkeltperson, og én av fire bosatte bor alene. Det er dermed langt vanligere å bo alene på Svalbard enn i Fastlands-Norge.

Ved inngangen til 2012 var det i alt registrert 2 504 bosatte på Svalbard, 2 115 i de norske bosetningene, 380 i russiske Barentsburg og 9 på den polske forskningsstasjonen i Hornsund. Barentsburg var dermed nede på samme nivå som ved inngangen til 2011. I de norske bosetningene, Longyearbyen og Ny-Ålesund, hadde folketallet steget til det høyeste nivået siden 1. juli 2009.

Siden januar 2009 har andelen utlendinger i de norske bosetningene steget fra 14 prosent til dagens 18 prosent.

Stabilt mannsoverskudd

På Svalbard er det flere menn enn kvinner i alle aldersklasser, unntatt de under 20 år, der det år om annet er flest jenter. Blant dem over 50 år er det nesten to tredjedeler menn, mens 57 prosent av dem mellom 20 og 49 er menn.

Mange fra Nord-Norge og mange kvinner fra Thailand

45 prosent av mennene som er folkeregistrert også i Fastlands-Norge, har adresse i Nord-Norge, mot 41 prosent av kvinnene. Over halvparten av utlendingene i de norske bosetningene er kvinner, og over en tredjedel av disse kvinnene har bakgrunn fra Thailand.

Både reproduksjon og utskiftning

I andre halvår av 2011 ble det født 15 barn av foreldre (mødre) bosatt i de norske bosetningene på Svalbard. Samtidig flyttet 281 til disse bosetningene og 285 flyttet fra. Altså lå både inn- og utflyttingen i fjorårets siste halvdel på et nivå som tilsvarer 13 prosent av befolkningen. I løpet av hele året ble det født 29 barn, 495 personer flyttet inn og 428 ut.

Mange små husholdninger

Hele 53 prosent av husholdningene i de norske bosetningene på Svalbard består av en enkeltperson, og 27 prosent av befolkningen bor alene. På fastlandet består til sammenligning 40 prosent av husholdningene av én person, og 18 prosent av befolkningen bor alene. Kjønnforskjellene på Svalbard er imidlertid store, 33 prosent av mennene bor alene og 17 prosent av kvinnene. Slike forskjeller er det ikke på fastlandet, der om lag 18 prosent av både kvinnene og mennene bor alene.

Kulturstatistikk 2010

Kulturstatistikk 2010 gir eit statistisk bilete av norsk kulturliv. Publikasjonen tek for seg 17 ulike område knytte til kultur, som blir presenterte ved hjelp av tekst, oversiktlege tabellar og figurar slik at stoffet skal vere lett tilgjengeleg. Denne årlege publikasjonen presenterer ei oversikt over hovudtrekk for kulturen, og han gir også eit bilete av utviklinga innanfor dei ulike områda dei seinare åra.

Statistikkane gir eit breitt bilete av kulturlivet i Noreg, og gir informasjon om utgifter og forbruk til kultursektoren, tal for kulturnæringar, interesse, deltaking og omfang innanfor forskjellige kultur- og medieområde.

Statistisk sentralbyrå

Oslo:

Postboks 8131 Dep

NO-0033 Oslo

Telefon: 21 09 00 00

Telefaks: 21 09 49 73

Kongsvinger:

NO-2225 Kongsvinger

Telefon: 62 88 50 00

Telefaks: 62 88 50 30

E-post: ssb@ssb.no

Internett: www.ssb.no

Telefon: 22 18 81 00

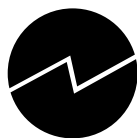
Telefaks: 22 18 81 01

E-post: offpubl@akademika.no

ISBN 978-82-537-8297-3 Trykt versjon

ISBN 978-82-537-8298-0 Elektronisk versjon

Pris kr 260,- inkl. mva.

Statistisk sentralbyrå
Statistics Norway

Returadresse:
Statistisk sentralbyrå
NO-2225 Kongsvinger

Statistisk sentralbyrå

Oslo:
Postboks 8131 Dep
NO-0033 Oslo
Telefon: 21 09 00 00
Telefaks: 21 09 49 73

Kongsvinger:
NO-2225 Kongsvinger
Telefon: 62 88 50 00
Telefaks: 62 88 50 30

E-post: ssb@ssb.no
Internett: www.ssb.no

ISBN 978-82-537-8393-2 Trykt versjon
ISBN 978-82-537-8394-9 Elektronisk versjon
ISSN 0801-7603

Pris:
Institusjonsabonnement kr 330,- per år
Privatabonnement kr 220,- per år
Enkeltnummer kr 65,-

ISBN 978-82-537-8393-2

Statistisk sentralbyrå
Statistics Norway